

27 Nisan 2019

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ 1. PSİKOLOJİ KONGRESİ

Bildiri Özetleri Kitapçığı

1

İnternet Adresi:

<https://filehost.29mayis.edu.tr/upload/2019/09/06/1-psikoloji-kongresi-ozet-kitapcigi.pdf>

Kongre Tarihi: 27 Nisan 2019

Bildiri Özetleri Yayınlanma Tarihi: 6 Eylül 2019

Yer: Elmalıkent Yerleşkesi

Teknik Hazırlık: Bilgi İşlem Daire Başkanlığı

Grafik Tasarımı: Kurumsal İletişim ve Koordinasyon Müdürlüğü

Elektronik Yayın Formatı: PDF

İÇİNDEKİLER

Kongre Düzenleme Kurulu ve Bilim Kurulu.....	3
--	---

Bilimsel Program.....	4
-----------------------	---

Sözel Bildiri Özetleri.....	8
-----------------------------	---

2

Poster Bildiri Özetleri.....	14
------------------------------	----

50. Tübitak Lise Öğrencileri Araştırma Yarışmasını Kazanan Çalışmaların Bildiri Özetleri.....	181
---	-----

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi 1. Psikoloji Kongresi Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Ayşe AYÇIÇEĞİ DİNN

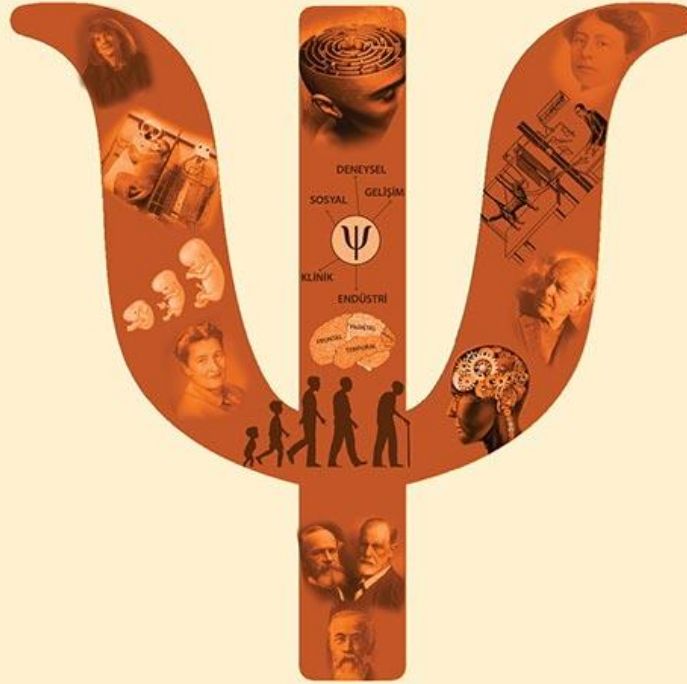
Prof. Dr. Gül ŞENDİL

Öğr. Gör. Wayne DİNN

Dr. Öğr. Üyesi Zeliha BABAYİĞİT

Öğr. Gör. Büşra AKTAŞ

Arş. Gör. Deniz ŞİMŞEK

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

1 Psikoloji Öğrenci Kongresi

27 Nisan 2019

PROGRAM AKIŞI

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

1. PSİKOLOJİ ÖĞRENCİ KONGRESİ

PROGRAMI

09.00 - 09.15	AÇILIŞ KONUŞMALARI	Salon: B213
09.15 – 09.45	AÇILIŞ SEMİNERİ “Transcranial Direct Current Stimulation (tDCS): Exploring the role of neuromodulation in research and clinical settings” Öğr. Gör. Wayne M. Dinn (Sunum dili İngilizce, materyali Türkçe olacaktır.)	Salon: B213
09.45 – 11.00	DENEYSEL PSİKOLOJİ SUNUMLARI Moderatör: Prof. Dr. Ayşe Ayçiçeği-Dinn Proje Grubu: Ayşenur Asaroğlu, Berre Sena Demirci, Büşra Coşkun, Büşra Köksal, Cana Kocagöl, Rabianur Yücedağ Başlık: “Düzenli Spor Yapma ve Bilişsel İşlevler Arasındaki İlişki” Danışman: Öğr. Gör. Wayne M. Dinn Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Proje Grubu: Ömür Özden Koçyiğit, Türkan Doğuşay Katırcıoğlu, Nidanur Toraman, Muhammed Müftüoğlu Başlık: “Empati ve Gözlerden Zihin Okuma Testi Performansı Arasındaki İlişki” Danışman: Öğr. Gör. Wayne M. Dinn Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Proje Grubu: Salihanur Çetinkaya, Serra Dilbaz Başlık: “Türkiye’de ‘Mozart Etkisi’ni İncelemek: Tekrarında Başarısızlık” Danışman: Öğr. Gör. Wayne M. Dinn Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Proje Grubu: Merve Taşdelen, Aleyna Bayram, Suzan Topçu, Zeynep Ergüçlü Başlık: “Akıllı Telefon “Ayrılık Anksiyetesi” ve Nörobilişsel Testlerde Performans” Danışman: Öğr. Gör. Wayne M. Dinn Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	Salon: B213
11.00 - 11.15	KAHVE ARASI	
11.15 – 12.00	KLİNİK PSİKOLOJİ SUNUMLARI Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Babayiğit Proje Grubu: Tuba Denizhan Başlık: “Yaratıcılığı Yordayan Değişkenler: Duygudurum ve Kişilik” Danışman: Doç. Dr. Özden Yalçınkaya Alkar Üniversite: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Proje Grubu: Seher Tuncer Başlık: “Alkol Kullanan Bireylerin Psikolojik Semptomları ve Kişisel İyi Oluşları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Ünübal, Doç. Dr. F. Gökben Hızlı Sayar Üniversite: Üsküdar Üniversitesi Proje Grubu: Baran Karabulut Başlık: “Ortaöğretim Öğrencilerinde Dijital Oyun Bağımlılığı ve Şiddet Eğilimi İlişkisi” Danışman: Prof. Dr. Osman Tolga Arıcak Üniversite: Hasan Kalyoncu Üniversitesi	Salon: B213
	YEMEK ARASI	

12.00-14.00	POSTER SUNUMLARI	C Blok -1. Kat
14.00 – 14.45	ENDÜSTRİYEL PSİKOLOJİ SUNUMLARI Moderatör: Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Babayiğit	Salon: CE104
	Proje Grubu: Faruk Ceylan Başlık: “Psikolojik Bozuklukların İş Ortamında Paylaşılması: Bipolar Bozukluk Tanısı Almış Kişilerin Gözünden Açılma Süreci” Danışman: Doç. Dr. İdil Işık - Üniversite: İstanbul Bilgi Üniversitesi	
	Proje Grubu: Gülüm Özer Başlık: “Örgütsel Psikoloji Alanından İki Vaka ile Yıldırma Çözümleme ve Müdahale Tekniklerine Dair Öneriler” Danışman: Doç. Dr. İdil Işık - Üniversite: İstanbul Bilgi Üniversitesi	
	Proje Grubu: Kağan Güney, Özel Meryem Suliman, Kerim Balcı Başlık: “İşletmelerde Engellilik Olgusu ve Engelli Kadrosunda Çalışanların Algılanışı” Danışman: Doç. Dr. İdil Işık - Üniversite: İstanbul Bilgi Üniversitesi	
14.00 – 14.45	GELİŞİM PSİKOLOJİSİ SUNUMLARI Moderatör: Prof. Dr. Gül Şendil	Salon: CE111
	Proje Grubu: Hatice Şeyma Kara, Neslihan Oğuz Başlık: “Çocukların Olumlu Sosyal Yalan Davranışının Bilişsel Bağlantıları” Danışman: Doç. Dr. Şerife Sema Karakelle, Arş. Gör. Dr. Tolga YILDIZ Üniversite: İstanbul Üniversitesi	
	Proje Grubu: Leyla Arslan, Nisanur Çerçi, Fatma Eneç, Ruveyda Sultan Kürtül Başlık: “9-12 Yaş Grubu Çocukların Anne Baba Çatışma Algısı ile Duygusal Zeka Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” Danışman: Prof. Dr. Gül Şendil - Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	
	Proje Grubu: Büşra Onat, Mine Baş, Gülşah Ayşe Keskin, Pınar Özsu Başlık: “Genç, Orta ve İleri Yetişkinlik Dönemlerinde Sosyal Medya Kullanımı ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” Danışman: Prof. Dr. Gül Şendil - Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi	
14.00 – 14.45	SOSYAL PSİKOLOJİ SUNUMLARI Moderatör: Öğr. Gör. Büşra Aktaş	Salon: CE101
	Proje Grubu: Müberra Nur Cüni, Zahide Nur Maraşlı, Edanur Balcı Başlık: “Muhafazakarlığın Temsilleri: Bir Sosyal Psikoloji Çalışması” Danışman: Arş. Gör. Mehmet Karasu Üniversite: İstanbul Üniversitesi	
	Proje Grubu: Aleyna Çiçek, Gonca Küsen, İrem Eker, Uygur Çiler Başlık: “Şiddet Dilinin Güçlü Güçsüz Olma Durumuna Göre Flört Şiddeti Düzeyi Algısının İncelenmesi” Danışman: Doç. Dr. Şerife Sema Karakelle - Üniversite: İstanbul Üniversitesi	
	Proje Grubu: E. Nurkan Yavuz, Emin Köroğlu, F. Erdem Arslan, H. Kübra Akbel Başlık: “Otoriteye Karşı Başkaldırının Sosyal Temsilleri” Danışman: Ar. Gör. Mehmet Karasu - Üniversite: İstanbul Üniversitesi	
14.45 - 15.00	KAHVE ARASI	

15.00 - 16.00	KAPANIŞ SEMİNERİ “Psikoterapinin Yüzyıllık Macerası: Geleceği Planlamak” Uzm. Psk. Emre KONUK	Salon: B213
POSTER SUNUMLARI		
Proje Grubu: Cemre Dilan Uluyürek, Emirhan Emir, Fatma Büşra Erbil, Merve Arslan, Merve Baykal, Şükran Buse Yıldırım Başlık: “Instagram’da Olumsuz Tutumlar Ölçeği Çalışması” Danışman: Öğr. Gör. Recep Minga - Üniversite: Medipol Üniversitesi		
Proje Grubu: Ersin Baydar, Gamze Kesici, Selin Kalmık, Selin Öztürk Başlık: “Instagram Reklam Ölçeği Geliştirme Çalışması” Danışman: Öğr. Gör. Recep Minga - Üniversite: Medipol Üniversitesi		
Proje Grubu: Mustafa Fidan, Yasemen Cevahiroğlu, Betül Yurtseven, Feyza Taş, Saliha Deniz Başlık: “Narsisizm ve Yürütücü İşlevler” Danışman: Öğr. Gör. Wayne M. Dinn - Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi		
Proje Grubu: Betül Özen, Fatma İzel Şahin, Saliha Şahintürk, Zeynep Beyza Yazıcı Başlık: “Genç Yetişkinlerde Sigara Kullanımının Nörobilişsel ve Klinik Korelasyonu” Danışman: Öğr. Gör. Wayne M. Dinn - Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi		
Proje Grubu: Kübra Topal, Büşranur Ekinci, Ayşenur Demirkan, Hafize Çoban, Elif Kırmızıakaya, Büşranur Yüksel Başlık: “Durumluluk-Sürekli Kaygı ve Bilgi İşlem Hızı: Korelasyonel Bir Çalışma” Danışman: Öğr. Gör. Wayne M. Dinn - Üniversite: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi		
50. TÜBİTAK LİSE ÖĞRENCİLERİ ARAŞTIRMA PROJELERİ YARIŞMASI KAZANAN ÇALIŞMALAR Yer: C Blok -1. Kat		
1. Proje Grubu: Zeynep İrem Atlı Başlık: “Instagram Kullanıcısı Lise Öğrencilerinin Sanal Kimlik Düzeylerinin Narsisizm ve Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyleriyle İlişkinin İncelenmesi” Danışman: Tahsin Aydoğan Okul: Sakarya Cemil Meriç Sosyal Bilimler Lisesi		
2. Proje Grubu: Çağrı Gürpınar, Ceren Gürpınar Başlık: “Türkiye’de Görme Engelli Bir Birey Olarak Yaşamak Üzerine: Sanat Temelli Bir Çalışma” Danışman: Gülhan Gürsoylar Okul: Anabilim Eğitim Kurumları		
3. Proje Grubu: Merve Nursel Karadeniz, Serra İrem Soytürk Başlık: “Sakarya İlinde Öğrenime Devam Eden 12. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Erteleme ve Aleksitimi Arasındaki İlişki” Danışman: Ergün Demir Okul: Sakarya Karasu Anadolu İmam Hatip Lisesi		

SÖZEL BİLDİRİ METİN ÖZETLERİ

DÜZENLİ SPOR YAPMA VE BİLİŞSEL İŞLEVLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Asaroğlu, A., Demirci B. S., Coşkun B., Köksal B., Kocagöl C. ve Yücedağ, R.

Danışman: Dinn, W. M.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı düzenli spor yapan bireylerin yapmayanlara göre bilişsel işlevlerinde bir farklılık olup olmadığını belirlemektir. Bu bağlamda düzenli spor yapan katılımcıların yapmayanlara kıyasla çeşitli bilişsel işlev testlerinde üstün performans göstereceği öngörülmektedir. Çalışmada 22 düzenli spor yapan katılımcı ve 27 kişilik kontrol grubu (spor yapmayanlar) eşleştirilmiştir (yaş ortalaması= 22,78). Düzenli spor yapan örneklem grubundaki kişiler voleybol, yüzme, futbol, fitness vb. spor dallarıyla ilgilenmektedir. Katılımcıların ana dili Türkçe olup yazma ve görme problemi olmayan genç yetişkin yaş gruplarından seçilmişlerdir. Araştırmanın ölçme aracı olarak, karmaşık dikkat işlevlerine yönelik olarak geliştirilen Stroop Renkli Kelimeler Testi, Sembol Sayı Modalitesi Testi, Şekil Akıcılık Testi ve Desen Organizasyonu Testi kullanılmıştır. Katılımcılara uygulanan dört testten her birinde belirli kategorilerde (doğru cevap sayısı, tamamlama zamanı, hata sayısı) olmak üzere farklılıklar gözlenmektedir. Düzenli spor yapan katılımcılar, yapmayanlara göre testlerde daha başarılıdır. Desen Akıcılığı ve Stroop Renkli Kelimeler Testlerinde spor yapan grup daha başarılı olmasına rağmen genel sonuçlarda iki grubun sonuçları birbirine oldukça yakındır. Düzenli spor yapan ve yapmayan genç yetişkin bireylerle yapılan bu çalışmada örneklem boyutu nispeten sınırlıdır. Daha fazla veri toplanarak yapılacak karşılaştırma ile istatistiksel olarak daha anlamlı sonuçlar elde edilebilir. Sonuç olarak, spor yapan bireyler bilişsel işlev testlerinde spor yapmayan bireylere göre daha üstün performans göstermişlerdir fakat gruplar arasında sadece sınırlı sayıdaki değişken için istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmiştir.

Abstract

The purpose of the present study is to determine whether participating in sports has an effect on cognitive function. We predict that will demonstrate superior performance on tests of cognitive function in comparison to non- athletes. There is 22 young adults in sport group and they are matched with 27 people of non-sport control group (mean age=22.78). Participant's first language is Turkish and they have any vision or writing problems. Symbol Digit Modalities Test, Stroop Colour Word Test, Design Fluency Test and Design Organization Test which were developed for complex attention functions were used as measurement. In each of the four tests applied to the participant, differences are observed in certain categories(number of correct answers, completion time number of errors). Participants who are athletes outperformed non-athletes on test. The sample size of the study is relatively small. It is possible that distinctions would attain statistical significance on a larger number of variables with larger data. In general, athletes outperformed non-athletes on tests of cognitive function; however, group differences were statistically significant for only a limited number of variables.

1. Giriş

Günümüzde spor kavramı, bireyin hareket gereksinimini karşılayan bir olgudan daha fazlasını kapsamaktadır. Spor, yaşamın bir parçası olarak gerçek ve sosyal hayatın doğallığı ile ilgilidir ve amacı kendisinde olan bir eylemdir (Erdemli, 1991). Çünkü sosyal hayatın temelinde duygular ve coğrafyanın dünyası bulunur. Sosyokültürel kişiliğe bürünen insan, uyarılarak yüksek seviye olan kültür düzeyine ulaşır (Erdemli, 1991). Gerçek hayat, gücünü fizik kanunlarından alan evrenin kişiselliklerinden arındıkları zaman başlar (Filiz, 2002). Amatör ya da profesyonel hangi seviyede ve düzeyde yapılırsa yapılsın, sporun insanlara sunduğu faydalar ortadadır ve konunun muhatapları tarafından bu faydalar kabul edilmektedir.

Spor dünyası, zincirin birbirine bağlanmış halkaları gibidir ve bireyin fiziksel, duygusal, psikososyal durumunu güçlendirmenin yanı sıra, bireyin bilişsel gelişiminin üzerinde de oldukça etkisi olduğu düşünülen aktiviteler bütünüdür. İnsan temelli çalışmalar, egzersizin bilişsel performans ölçütleri üzerindeki olumlu bir etkisini göstermiştir. Khatri, Blumenthal, Babyak ve arkadaşlarının (2001) yaptığı bir çalışmada egzersiz yapan bireylerin bilişsel süreçlerde (bellek, yürütme işlevi) daha gelişmiş olduğu görülmüştür. Bilişsel zindelik ve spor arasındaki ilişki ilk önce çocuklarda tespit edilmiştir ancak daha sonra yetişkinlerle yapılan araştırmalarda insan bilişinde sporun faydalarına dair kanıtlar en iyi şekilde sunulmuştur. Bu

deneylerin birçoğu, egzersizlerin belirli beyin yapılarını ve fonksiyonlarını değiştirdiğini ve değişikliklerin, yetişkinlerin bilişsel performansı, özellikle daha büyük miktarlarda yürütücü fonksiyonlar gerektiren testlerle ilişkili olduğunu açıkça göstermiştir (Khatri, Blumenthal, Babyak ve diğerleri, 2001).

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılarak bu araştırmada “düzenli spor yapmanın bilişsel işlevler üzerine etkisi” olduğu öne sürülmüştür. Bu bağlamda düzenli spor yapan bireylerin, düzenli spor yapmayan bireylere kıyasla çeşitli bilişsel işlev testlerinde üstün performans göstereceği öngörülmektedir.

Bu alanda benzer sonuçları ortaya koymuş olan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, çeşitli sporların bilişsel işlev ve duygular üzerindeki etkilerini araştırmayı hedefleyen bir çalışmada daha önce spor yapmamış olan 150 katılımcıyla çalışılmıştır. Bu katılımcılar çeşitli spor grupları (yüzme, koşu, square dans, Thai Chi) ve kontrol grubu olmak üzere toplamda beş gruba ayrılmışlardır. Katılımcılardan 18 ay boyunca ait oldukları grubun sporlarını yapmaları istenmiştir ve bu süreçte belirli aralıklarla çeşitli performans ölçümleri yapılmıştır. Sonuçta bu farklı türde sporların, -özellikle Tai Chi egzersizinin- bilişsel işlev ve duygular üzerinde faydalı bir etki yarattığı görülmüştür.

Yapılan bir başka araştırmada ise Colcombe ve Kramer (2003), kondisyon eğitiminin sağlıklı fakat hareketsiz erişkinlerin bilişsel canlılığını arttırdığı hipotezini incelemek için meta-analitik çalışma yapmışlardır. Colcombe ve Kramer (2003) bu çalışmaların analizine, 1966 ve 2001 yılları arasında yayınlanan 18 müdahale çalışmasını dahil etmişlerdir. Ortaya çıkan sonuçlardan en önemlisi egzersiz eğitiminin biliş ve yürütme-kontrol işlemleri üzerindeki güçlü etkileridir. Ayrıca bu çalışmanın sonuçları bilişsel ve nöral plastisitenin korunduğunu gösteren nörobilimsel ve psikolojik veriler açısından son derece önemlidir.

Çocuklarda fiziksel aktivite, zindelik, bilişsel işlev ve akademik başarı arasındaki ilişkiye sistematik bir bakış açısı kazandırmak isteyen bir başka çalışma elektronik veri tabanları, makale referans listeleri kullanılarak ve bu alandaki uzmanlara danışılarak ortaya çıkarılmıştır. Katılımcılar 5-13 yaş aralığında ilkökul çağındaki çocuklardan oluşmaktadır Bu yaş aralığının seçilme nedeni çalışmanın odak noktasını daraltmak içindir, çünkü ergenlik çağının başlamasıyla birlikte ergenleri çocuklardan ayıran hem fiziksel hem de bilişsel değişiklikler ortaya çıkar. Sonuçların elde edilmesinde MRI, EEG, fMRI ve konsantrasyon\dikkat ölçüsü

testleri kullanılmıştır. Araştırmanın büyük bir kısmı spor ve bedensel eğitimlerin çocukların bilişsel işlevlerine fayda sağladığı görüşünü desteklemiştir.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Araştırma, 22'si düzenli spor yapan ve 27'si spor yapmayan kontrol grubu olmak üzere, toplam 49 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcılar İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi de dahil olmak üzere 8 farklı üniversiteden ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin spor kulüplerinden kartopu yöntemi ile seçilmiştir. Katılımcıların 24'ünü (%48.98) kadın katılımcılar oluştururken, 25'i (%51.02) erkek katılımcılardan seçilmiştir. Çalışmaya katılanların toplam yaş ortalaması 22.78 iken sporcu katılımcıların yaş ortalaması 23.77 (SS=3.038) ve sporcu olmayan katılımcıların yaş ortalaması 21.96 (SS=3.032) olarak bulunmuştur. Düzenli spor yapan örneklem grubundaki kişiler voleybol, yüzme, futbol, fitness, karate, kickboks, kürek çekme, güreş ve tekvando spor dallarıyla ilgilenmektedir. Deney grubundaki katılımcıların on dokuzu sağ, bir tanesi sol ve iki tanesi de iki eli olarak bulunurken kontrol grubundaki katılımcıların ise 24'ü sağ, iki tanesi sol elini kullanmakta ve bir tanesi iki eli olarak bulunmuştur.

11

Dışlama Kriterleri

Bu araştırmada katılımcıların deneye katılabilmelerini etkileyen dışlama kriterleri bulunmaktadır. Örneklem grubunu üniversite ve yüksek lisans öğrencisi olan 18-30 yaş arası, ana dili Türkçe olan yetişkinlerden oluşturmaktadır. Ayrıca katılımcılar görme problemi ve renk körlüğü yaşamayan, sağlam grafomotor yeteneklerine sahip bireylerden seçilmiştir. Bu kriterleri karşılamayan katılımcılar değerlendirme ve analiz etme aşamasına dahil edilmemiştir. Buna ek olarak dört katılımcı (üç sporcu ve bir spor yapmayan) kafa travması geçmişine sahip oldukları için analize dahil edilmemişlerdir.

2.2. Materyaller

Araştırmada öncelikle katılımcılara Onam Formu ve Demografik Bilgi Formu, Beyin Hasarı Değerlendirme Testi uygulandı. Araştırmada ölçme aracı olarak karmaşık dikkat işlevlerine yönelik olarak geliştirilen Stroop Renkli Kelimeler Testi, Kodlama Testi, Desen Akıcılığı Testi ve Desen Organizasyonu Testi kullanılmıştır.

Onam Formu

Bu formda çalışmaya katılacak olan bireye çalışmanın amacı ve uygulanılacak materyaller hakkında gerekli bilgiler verilerek katılımcının imzalı izni alınmıştır.

Demografik Bilgi Formu

Bu formda bireylerin yaşını, cinsiyetini, eğitim durumunu, düzenli spor yapıp yapmadığını ve ilgilendiği spor dalının ne olduğunun öğrenilmesi amacıyla hazırlanmış sorular bulunmaktadır.

Beyin Hasarı Formu

Bu formda katılımcının herhangi bir kafa travması geçirip geçirmediği hakkında bilgiler alınmak üzere hazırlanmış sorular yer almaktadır.

Stroop Renkli Kelimeler Testi

J. R. Stroop'un 1935 yılında geliştirdiği frontal bölge faaliyetini yansıtan bir nörolojik testtir. Stroop etkisi bir rengi ifade eden kelimenin yazımında kullanılan mürekkep renginin söylenmesi istendiğinde elde edilir. Kelimenin mürekkep rengi ile ifade ettiği renk farklı ise kişinin rengi söyleme süresi uzamaktadır. Çalışmada kullanılan Stroop testi dört bölümden oluşmakla birlikte katılımcının en kısa sürede bitirmesi istenmiştir. Bu dört bölüm her bir katılımcıya sırasıyla uygulanmış ve bitirme süresi, hata sayısı ve kendisinin düzelttiği hatalar kayıt edilmiştir.

Sembol Sayı Modaliteleri Testi (SDMT)

Aoran Smith tarafından oluşturulan bu testte, kâğıt üzerinde verilen bir tabloda 0'dan 9'a kadar olan sayılar belli şekillerle kodlanmıştır. Üst kısmında tablo bulunan kâğıtta rakamları verilen süre içinde doğru şekilde kodlamaları istenerek doğru ve yanlış sayıları kayıt edilmiştir.

Desen Akıcılığı Testi (D-KEFS)

Dr. Jones Gotman ve Dr. Milner tarafından yapılan bu test üç bölümden oluşmaktadır ve ilk bölümde katılımcılardan kâğıt üzerinde her biri içi dolu beş nokta olan kutular verilir. Katılımcılardan verilen beş noktayı dört düz çizgi ile birleştirerek farklı desenler oluşturması istenir. İkinci bölümde ise kutuların içindeki içi dolu beş nokta ve içi boş beş nokta ile yalnızca içi boş noktaları kullanarak aynı işlemi yapması istenir. Son bölümde ise kutudaki noktalar ikinci bölümdeki gibi dağılmıştır ancak katılımcılardan düz çizgileri bir dolu noktadan boş noktaya veya tam tersi bir şekilde geçişli olarak yapması istenir. Verilen süre sonunda katılımcıların doğru yaptığı desen sayısı, hata sayısı ve tekrar sayısı kayıt edilir.

Desen Organizasyonu Testi

Michael Goold ve Andrew Campbell tarafından oluşturulan ve zekâ testlerinde de kullanılan bu testte 1'den 6'ya kadar olan her bir desen bir rakamla eşleştirilmiştir. Katılımcılardan üst kısımda yer alan kılavuz kutulara bakılarak desenleri rakamlarla eşleştirmesi talep edilmiştir. A ve B formlarından oluşan bu test katılımcılara değişimli olarak uygulanmıştır. Katılımcıların verilen süre içerisinde yaptıkları doğru ve yanlış cevaplar kayıt edilmiştir.

3. Sonuçlar

Araştırmada düzenli spor yapan ve yapmayan 18-30 yaş arası lisans ve lisansüstü öğrencilerinin nörobilişsel becerileri dört farklı testle incelenmiştir. Bu kapsamda deney ve kontrol grubundaki katılımcıların yöntem kısmında bahsedilen test puanları dikkate alınmıştır. Deney ve kontrol grubunda yer alan öğrencilerin eğitim seviyesi ve yaşlarının deney sonuçları üzerindeki etkisinin anlamlı olup olmadığı Kovaryans Analizi (ANCOVA) ile ölçülmüştür. Öncelikle deney grubundaki katılımcıların eğitim seviyesi (Ort. = 3.91, SS = 1.192) ve kontrol grubundaki katılımcıların eğitim seviyesinin (Ort. = 2.67, SS = 1.732) deney sonuçları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur $t(47) = 2.856, p = .006$. Deney grubundaki katılımcıların yaşlarının (Ort. = 23.77, SS = 3.038) ve kontrol grubundaki katılımcıların yaşlarının (Ort. = 21.96, SS = 3.032) nörobilişsel beceri test puanları üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur $t(47) = 2.076, p = .043$.

Yapılan analizlere göre Sembol Sayı Modaliteleri Testi'nde, spor yapan katılımcıların doğru cevap sayısı (Ort. = 43.68, SS = 10.09), spor yapmayan katılımcıların doğru cevap sayısına (Ort. = 37.41, SS = 6.57) göre daha fazladır. Fakat spor yapanların yanlış cevap sayıları (Ort. = 1.05, SS = 1.29) ile kontrol grubunun yanlış cevap sayıları (Ort. = .48, SS = 1.01) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Ayrıca Kovaryans Analizi sonuçlarına göre yaş ve eğitim seviyesinin doğru cevap üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır $F(1,45) = 7.05, p = .01$. Öte yandan yanlış cevaplara bakıldığında anlamlı bir etki görülmemiştir $F(1,45) = 1.45, p = .23$.

Stroop Testi dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde deney grubunun tamamlama süresi ortalama 24.77 saniye (SS = 3.32) iken kontrol grubunun ortalama tamamlama süresi 30.56 saniyedir (SS = 6.52). Yine birinci bölümde deney grubunun kendi hatalarını düzeltme sayısı ortalama .77 (SS = .69) iken kontrol grubunun ortalama kendi hatalarını düzeltme sayısı 1.26'dır (SS = 1.05). Birinci bölümde deney grubunun düzeltilmemiş hatalarının ortalaması .05 (SS =

.21) iken kontrol grubunun düzeltilmemiş hatalarının ortalaması .07'dir ($SS = .27$). Tamamlama süresi açısından deney grubu ($Ort. = 24.77$, $SS = 3.23$) ve kontrol grubu ($Ort. = 30.56$, $SS = 6.52$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur $F(1,45) = 11.48$, $p = .001$. Yaş ve eğitim seviyesi kontrol edildiğinde, deney grubu ($Ort. = .77$, $SS = .69$) ile kontrol grubu ($Ort. = 1.26$, $SS = 1.05$) arasında Stroop 1 Testi'ndeki kendi hatalarını düzeltme açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır $F(1,45) = 3.85$, $p = .06$. Düzeltilmemiş hatalar açısından deney grubu ($Ort. = .05$, $SS = .21$) ve kontrol grubu ($Ort. = .07$, $SS = .27$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etki oluşturmadığı görülmüştür $F(1,45) = .36$, $p = .55$.

Stroop Testi'nin ikinci bölümde deney grubunun tamamlama süresi ortalama 16.77 saniye ($SS = 2.20$) iken kontrol grubunun ortalama tamamlama süresi 21.56 saniyedir ($SS = 5.61$). Yine ikinci bölümde deney grubunun kendi hatalarını düzeltme sayısı ortalama .14 ($SS = .35$) iken kontrol grubunun ortalama kendi hatalarını düzeltme sayısı .30'dır ($SS = .67$). İkinci bölümde deney grubunun düzeltilmemiş hatalarının ortalaması .001 ($SS = .001$) iken kontrol grubunun düzeltilmemiş hatalarının ortalaması .11'dir ($SS = .42$). Tamamlama süresi açısından deney grubu ($Ort. = 16.77$, $SS = 2.20$) ve kontrol grubu ($Ort. = 21.56$, $SS = 5.61$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur $F(1,45) = 9.27$, $p = .004$. Yaş ve eğitim seviyesi kontrol edildiğinde, deney grubu ($Ort. = .14$, $SS = .35$) ile kontrol grubu ($Ort. = .30$, $SS = .67$) arasında Stroop 2 Testi'ndeki kendi hatalarını düzeltme açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır $F(1,45) = .22$, $p = .64$. Düzeltilmemiş hatalar açısından deney grubu ($Ort. = .001$, $SS = .001$) ve kontrol grubu ($Ort. = .11$, $SS = .42$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etki oluşturmadığı görülmüştür $F(1,45) = .46$, $p = .50$.

Stroop Testi'nin üçüncü bölümde deney grubunun tamamlama süresi ortalama 40.68 saniye ($SS = 5.78$) iken kontrol grubunun ortalama tamamlama süresi 54.07 saniyedir ($SS = 12.27$). Bölümün geri kalan kendi hatalarını düzeltme ve düzeltilmemiş hatalarda grup farklılıkları görülmemiştir. Tamamlama süresi açısından deney grubu ($Ort. = 40.68$, $SS = 5.78$) ve kontrol grubu ($Ort. = 54.07$, $SS = 12.27$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur $F(1,45) = 15.38$, $p = .001$. Yaş ve eğitim seviyesi kontrol edildiğinde, deney grubu ($Ort. = 1.50$, $SS = 1.05$) ile kontrol grubu ($Ort. = 1.67$, $SS = 1.36$) arasında Stroop 3 Testi'ndeki kendi hatalarını düzeltme açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır $F(1,45) = .23$, $p = .88$. Düzeltilmemiş hatalar açısından deney grubu ($Ort. = .14$, $SS = .35$) ve kontrol grubu ($Ort. = .67$, $SS = 1.24$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etki oluşturmadığı görülmüştür $F(1,45) = 3.91$, $p = .54$.

Stroop Testi'nin dördüncü bölümde deney grubunun tamamlama süresi ortalama 49.45 saniye ($SS = 8.49$) iken kontrol grubunun ortalama tamamlama süresi 58.22 saniyedir ($SS = 18.50$). Bölümün geri kalan kendi hatalarını düzeltme ve düzeltilmemiş hatalarda grup farklılıkları görülmemiştir. Tamamlama süresi açısından deney grubu ($Ort. = 49.45$, $SS = 8.49$) ve kontrol grubu ($Ort. = 58.22$, $SS = 18.50$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etki oluşturmadığı görülmüştür $F(1,45) = 2.03$, $p = .16$. Yaş ve eğitim seviyesi kontrol edildiğinde, deney grubu ($Ort. = 1.95$, $SS = 1.56$) ile kontrol grubu ($Ort. = 1.52$, $SS = 1.28$) arasında Stroop 4 Testi'ndeki kendi hatalarını düzeltme açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır $F(1,45) = 1.93$, $p = .17$. Düzeltilmemiş hatalar açısından deney grubu ($Ort. = .91$, $SS = 1.06$) ve kontrol grubu ($Ort. = 1.56$, $SS = 1.97$) üzerinde yaş ve eğitim seviyesinin anlamlı bir etkisi olduğu bulunmuştur $F(1,45) = 4.93$, $p = .03$.

Desen Organizasyon Testi'nde spor yapan katılımcıların doğru cevap sayısı ($Ort. = 34.14$, $SS = 7.698$), spor yapmayan katılımcılara ($Ort. = 34.81$, $SS = 6.973$) oranla daha anlamlı bulunmuştur $F(1,45) = .088$, $p = .768$. Bununla beraber spor yapanların yanlış cevap sayıları ($Ort. = 1.32$, $SS = 1.887$) ile spor yapmayanların ($Ort. = 1.41$, $SS = 1.986$) yanlış cevap sayıları arasında anlamsız bir farklılık gözlenmiştir $F(1,45) = .246$, $p = .622$. Son desen testinde ise spor yapanların ($Ort. = 5.59$, $SS = 1.501$) doğru cevapları ile yapmayanların ($Ort. = 5.81$, $SS = .962$) oranları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır $F(1,45) = .526$, $p = .472$.

Desen Akıcılığı Testi üç bölümden oluşmakta olup. İlk bölüm olan nokta doldurma bölümünde spor yapan kişilerin doğru cevap sayılarının ($Ort. = 15.09$, $SS = 3.279$) yapmayanların cevap sayılarına ($Ort. = 11.48$, $SS = 3.435$) oranla daha anlamlı olduğu bulunmuştur $F(1,45) = 12.105$, $p = .001$. Fakat yanlış cevaplarda spor yapmayan bireyler ($Ort. = .44$, $SS = 1.050$) yapanlara ($Ort. = .09$, $SS = .294$) oranla daha anlamlı sonuçlara sahiptir $F(1,45) = 2.355$, $p = .132$. Son olarak tekrar hatası yapan bireylerden sporcu olmayan grup ($Ort. = 3.81$, $SS = 5.122$) sporcu olan gruba ($Ort. = 3.41$, $SS = 2.906$) oranla daha anlamlı değerlere sahiptir $F(1,45) = .027$, $p = .870$.

İkinci bölümde de spor yapan bireylerin doğru cevap sayıları ($Ort. = 14.82$, $SS = 3.686$) ve yapmayanların cevap sayılarına ($Ort. = 12.59$, $SS = 3.165$) göre daha anlamlı çıkmıştır $F(1,45) = 2.29$, $p = .136$. Bu bölümde spor yapmayan kişilerin yanlış sayıları ($Ort. = .63$, $SS = .792$) spor yapanlara ($Ort. = .41$, $SS = .796$) oranla daha anlamlı sonuçlar elde edilmiştir $F(1,45) = .661$, $p = .421$. Bununla beraber tekrar hatası oranlarında da spor yapmayan katılımcılar ($Ort. = 4.59$, $SS = 5.002$) spor yapan katılımcılara ($Ort. = 3.91$, $SS = 2.328$) oranla daha anlamlı değerlere sahiptirler $F(1,45) = .004$, $p = .949$.

Üçüncü bölümde spor yapan bireylerin doğru sayıları ($Ort.= 10.14$, $SS=3.536$) spor yapmayan bireylerinkine ($Ort.= 8.63$, $SS=3.283$) göre daha anlamlı çıkmıştır $F(1,45) = 1.827$, $p=.183$. Yanlış sayılarında ise, spor yapmayan bireyler ($Ort.= 3.07$, $SS=3.892$) spor yapan bireylere ($Ort.= 2.86$, $SS=3.060$) göre anlamlı sonuçlar elde etmiştir $F(1,45) = .068$, $p=.796$. Tekrar hatalarında ise spor yapmayan bireylerin ($Ort.= 1.63$, $SS=1.305$) ortalamasının spor yapan bireylerinkine ($Ort.= 1.45$, $SS=1.845$) göre daha anlamlı çıktığı bulunmuştur $F(1,45) = .239$, $p=.627$.

Desen akıcılığı testinin toplam yanlış sonuçlarına bakıldığı zaman spor yapmayan bireylerin ($Ort.=4.15$, $SS=4.572$) spor yapanlara ($Ort.= 3.36$, $SS=3.444$) oranla daha anlamlı sonuçlar aldığı bulunmuştur $F(1,45) = 0.76$, $p=.784$. Aynı şekilde tekrar hatalarında da spor yapmayanların oranları ($Ort.= 10.00$, $SS=9.153$) spor yapan gruba ($Ort.= 8.77$, $SS=5.773$) göre anlamlıdır $F(1,45) = .001$, $p=.971$.

4. Tartışma

Spor, yüzyıllar boyunca insanların yaşamında olup onları ve çevresini şekillendiren başlıca etmenlerden olmuştur. Sporun, sadece fiziksel birtakım faaliyetler bütünü olarak düşünülmemesi, bununla birlikte ferdin sosyal, duygusal ve toplumsal bakımdan da gelişmesi için çok önemli bir sosyal olgu olduğu unutulmamalıdır. Bu duygusal ve toplumsal gelişmeler kişinin bilişsel fonksiyonlarını da etkilemektedir. Spor yapan kişilerin bilişsel fonksiyonlarının gelişmiş olması tesadüf veya doğuştan gelen bir özellik olmadığının dayanağını da bu araştırmayla sağlanmış olmaktadır. Çünkü yeterli denek gruplarıyla yapılmış olan bu çalışma bize bu iki bağlaşıklık konu hakkında bilgi sunmaktadır.

Bununla beraber literatürde yer alan araştırmalara bakıldığında spor yapan kişilerin daha fazla sorumluluk alma özelliğinden dolayı sporun akademik başarıyı artırdığı tespit edilmiştir (Paunonen ve Aston, 2001; Premuzic ve Furnham, 2003; Wagerman ve Funder 2007; Laidra ve diğerleri, 2007; Busato, 2000; Komarraju, 2009). Bu da spor yapan kişilerin yapmayan kişilere oranla bilişsel fonksiyonlarının daha sağlam temellere oturmuş olduğunun göstergesidir.

Farklı spor dallarından katılımcıların yer aldığı bu çalışmada belirtilen bütün testlerde spor yapan kişiler doğru cevap sayısı, tamamlama süresi gibi alanlarda daha iyi performans göstermişlerdir. Ancak istatistiksel olarak anlamlı farklılık sadece kodlama testinde (doğru

cevap sayısındaki farklılık) ve Stroop Renkli Kelimeler Testinde (tamamlama zamanı) bulunmuştur.

Bu testlerdeki anlamlı farklılık spor yapma ile bilişsel işlevler ve gelişim arasındaki pozitif korelasyonun anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. Daha büyük bir katılımcı grubu ve daha farklı nörobilişsel testlerle çalışmanın yenilenmesi hipotezi güçlendirmek konusunda yardımcı olabilir.

4.1. Parametrik Olmayan Testler

Ayrıca parametrik olmayan testler kullanılarak analizler yapılmış ve çok benzer bir dağılım gözlenmiştir.

4.2. Sınırlılıklar

Örneklem büyüklüğü nispeten küçüktür. Grup farklılıklarının, daha fazla katılımcı ve ölçümlerle istatistiksel olarak anlamlı olması mümkündür.

Kaynakça

- Colcombe, S., ve Kramer, A.F. (2003). Fitness effects on the cognitive function of older adults: a meta-analytic study. *Psychological Science*, 14, 125-130.
- Donnelly, J.E., Hillman, C.H., Castelli, D., Etnier, J.L., Lee, S., Tomporowski, P., Lambourne, K., ve Szabo-Reed, A.N. (2016). Physical activity, fitness, cognitive function, and academic achievement in children: A Systematic Review. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 48(6), 1197-222.
- Ferris, L.T., Williams, J.S., ve Shen, C.L. (2007). The effect of acute exercise on serum brain-derived neurotrophic factor levels and cognitive function. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 39(4), 728-34.
- Filiz, K. (2002). Sporun tanımlanması ve kapsamının belirlenmesi üzerine bir çalışma. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 203-211.
- Gültekin, M., ve Ekin, A. (2017). Huntington hastalığında dikkat fonksiyonlarının değerlendirilmesi. *Dicle Tıp Dergisi*, 44(4), 365-371.
- Karataş, S., Erdoğan, E., Sak, L., Soysal, Ş., Ulusoy, T., Ulusoy, İ.Y., ve Alkan, S. (1999).
- Khatri, P., Blumenthal, M.A., Babyak, M.A., ve Craighead, W.E. (2001). Effects of exercise training on cognitive functioning among depressed older men and women. *Journal of Aging and Physical Activity*, 9, 43-57.
- Mücevher, M.H., Demirgil, Z., ve Erdem, R. (2016). Sportif aktivitelerin akademik başarı üzerine etkisi: SDÜ İİBF öğrencileri üzerine bir araştırma. *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-1* (s. 119-132), Isparta.
- Stroop testi TBAG formu: Türk kültürüne standardizasyon çalışmaları, güvenirlik ve geçerlik. *Klinik Psikiyatri*, 2, 75-88.
- Şişman-Bal, S., Ayçiçeği-Dinn, A., ve Dinn, W.M. (2018). Sigara kullanımı, nöropsikolojik performans ve kişilik özellikleri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 6(13), 367-406.
- Zhang, X., Ni, X., ve Chen, P. (2014). Study about the effects of different fitness sports on cognitive function and emotion of the aged. *Cell Biochemistry and Biophysics*, 70, 1591-1596.

EMPATİ VE GÖZLERDEN ZİHİN OKUMA TESTİ PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Koçyiğit, Ö. Ö., Katırcıoğlu, T. D., Toraman, N. ve Müftüoğlu, M.

Danışman: Dinn, W. M.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Bu makalede; Gözlerden Zihin Okuma Testi ve I-7 Dürtüsellik Ölçeğinin Türkçe versiyonları kullanılarak elde edilen veriler ışığında, empati alt boyutu ve Gözlerden Zihin Okuma Testi Performansı arasındaki ilişki cinsiyet farkı esas alınarak dört temel hipotezin sınanmasıyla incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmaya 18-50 yaş arasında çoğunluğu İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi öğrencisi olan 25 kişi katılmıştır. Katılımcılara demografik bilgi formu, I-7 Dürtüsellik Ölçeği ve Gözlerden Zihin Okuma Testi verilmiştir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlarda anlamlı farklılıklar gözlenememiştir. Sonuçların anlamlı farklılıklar oluşturmaması örneklemin nispeten küçük olması nedeniyle tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: empati, gözlerden zihin okuma testi, cinsiyet farklılıkları, dürtüsellik, maceraperestlik

Abstract

The purpose of this study was to examine relationship between empathy sub-dimension and Reading The Mind In The Eyes Test Performance with four hypothesis based on gender differences by using the Turkish versions of Reading The Mind In The Eyes Test and I-7 Impulsiveness Questionnaire. Twenty five people, mostly from Istanbul 29 Mayıs University students, with age ranging from 18 to 50 participated in the study. Participants filled out a demographic data form, Reading The Mind In The Eyes Test and I-7 Impulsiveness Questionnaire. According to the results obtained from this study, no significant differences were observed. Results of the study were discussed in terms of relatively small sample size.

Keywords: empathy, reading the mind in the eyes test, gender differences, impulsivity, venturesomeness

1. Giriş

Gözlerden Zihin Okuma Testi Baron-Cohen ve arkadaşları (1999, 2001) tarafından geliştirilmiş ve sosyal biliş ile psikopatoloji arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda sıklıkla kullanılmıştır (Lee ve diğerleri, 2005; Murphy, 2006; Bora ve diğerleri, 2006; Fertuck ve diğerleri, 2009). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Psikoloji Bölümü bünyesinde 2017 yılında yapılan bu çalışmada empati ve Gözlerden Zihin Okuma Testi performansı arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı cinsiyetin empati, dürtüsellik, maceraperestlik ve Gözlerden Zihin Okuma Testi performansına etkisini araştırmaktır.

1.1. Hipotezler

Çalışmanın içeriğinde dört hipotez bulunmaktadır. Birincisi Gözlerden Zihin Okuma Testi performansı ile empati ölçeği puanları arasında pozitif bir ilişki olacağı, ikincisi empati ölçeğinde kadınların erkeklerden daha yüksek performans göstereceği, üçüncüsü dürtüsellik ve maceraperestlik ölçeğinde erkeklerin kadınlardan daha yüksek performans göstereceği, dördüncüsü Gözlerden Zihin Okuma Testi performansında kadınların erkeklerden daha yüksek performans elde edeceği varsayımlarıdır.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Bu çalışma ilişkisel ve yarı-deneyseldir. Çalışmamızda çoğunluğu İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi öğrencilerinden oluşan (18-50 yaş aralığında) 15 kadın, 10 erkek olmak üzere toplamda 25 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların hiçbirinde görme kabiliyetine engel teşkil eden herhangi bir durum yoktur, tümü sağ elini kullanmaktadır.

2.2. Materyaller/İşlem/Veri Analiz Yöntemi

Katılımcılara çalışma uygulanmadan önce Bilgilendirilmiş Onam Formu imzalatılmıştır. Katılımcılardan yaş, eğitim, cinsiyet, el kullanımı ve sigara kullanım geçmişi hakkında demografik veriler toplanmıştır. Bu çalışmada Gözlerden Zihin Okuma Testi'nin ve I-7 Dürtüsellik Ölçeğinin Türkçe versiyonları kullanılmıştır.

Gözlerden Zihin Okuma Testi yüzden emasyon tanıma, zihinsel durum çözümlemesi gibi yetileri yansıtan bir ölçüm aracı olarak kullanılmaktadır. Bu ölçek kişilerin sadece göz çevresini gösteren 36 resimden oluşur. Ölçeğin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Yıldırım ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Yıldırım, Kaşar, Güdük, Ateş, Küçükparlak, ve Özalmete, 2011). Burada katılımcılardan, gösterilen resimlerdeki ifadeden yansıyan duyguyu / düşüncüyü

ve resimdeki kişinin cinsiyetini tahmin etmeleri istenmiştir. Ayrıca gördüğü resimdeki kişinin zihinsel durumunu en iyi tanımlayan duyguyu / düşünceyi dört seçenek arasından işaretlemesi istenmiştir (Üzgün, öfkeli, mutlu, şaşırılmış vb). I-7 Dürtüsellik Ölçeği, maceraperestlik, dürtüsellik ve empati olmak üzere üç davranışsal boyutu ölçmek için geliştirilmiş 53 soruluk bir ölçektir (Eysenck, Pearson, Easting, ve Allsopp, 1985). Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması, Ayçiçeği-Dinn, Arıca ve Dinn tarafından yapılmıştır. 1525 üniversite öğrencisi ile yapılan çalışma sonucunda, bazı maddeler çıkartılmış ve ölçeğin Türkçe formu 30 soru olarak düzenlenmiştir (Ayçiçeği-Dinn, Arıca, ve Dinn, dergiye gönderim aşamasında). “Yüksek bir dağdan aşağı süratle kaymak hoşunuza gider miydi?” sorusu maceraperestlik alt boyutuna, “Genellikle düşünmeden bir şeyler yapar ya da söyler misiniz?” sorusu dürtüsellik alt boyutuna, “Neşeli bir grupta olduğunuzda neşeli; üzgün bir grupta olduğunuzda üzgün müsünüzdür?” sorusu empati alt boyutuna örnektir. Cevaplar “evet” ve “hayır” şeklindedir. Tüm katılımcıların demografik bilgileri alındıktan sonra her birine Gözlerden Zihin Okuma Testi ve I-7 Dürtüsellik Ölçeği uygulandı. Elde edilen veriler SPSS 16.0 programında analiz edilerek hipotezler test edilmiştir. Çalışmada temel değişkenlerin ilişkileri Pearson Korelasyon analizi ile kadın ve erkek katılımcılar için genel ve ayrı olmak üzere değerlendirilmiştir. I-7 Dürtüsellik Testinin empati alt boyutu Mann-Whitney U Testi ile değerlendirilmiştir.

3. Sonuçlar

Katılımcılar arasında normal dağılımda sapmaya neden olan 50 yaşında bir erkek katılımcı uç değer oluşturmaktadır. Bu sebeple analizler uç değer dahil edilerek ve dışlanarak iki kez yapılmıştır.

Uç değer dahil edilerek yapılan analizlerde katılımcıların yaş ortalaması 21.9’dur (SS = 6.73 ; min.= 18, maks.= 50). Eğitim durumu ortalaması 1.8’dir (SS = 1.45). Pearson Korelasyon analizi sonucunda Gözlerden Zihin Okuma Testi performansı ile empati alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($r = .12$, $p=.56$). Empati alt boyutunun ortalaması 6.6’dır (SS = 2.46) en düşük değer 2 , en yüksek değer ise 9’dur. Öngörüldüğü gibi empati ölçeğinde kadınlar erkeklerden daha yüksek performans göstermiştir. Empati alt boyutunda kadın katılımcıların performans ortalaması 7.4’tür, erkek katılımcıların performans ortalaması ise 5.6’dır ($p = .072$). Dürtüsellik alt boyutunun ortalaması 4.6’dır (SS = 2.79) en düşük değer 1 , en yüksek değer ise 11’dir. Maceraperestlik alt boyutunun ortalaması 5.9’dur (SS = 2.4) en düşük değer 1 , en yüksek değer ise 10’dur. Beklenmedik bir şekilde dürtüsellik ve maceraperestlik ölçeğinde anlamlı bir cinsiyet farklılığı görülmemiştir.

Dürtüsellik alt boyutunda kadın katılımcıların performans ortalaması 4.9'dur, erkek katılımcıların performans ortalaması ise 4.2'dir ($p = .53$). Maceraperestlik alt boyutunda kadın katılımcıların performans ortalaması 6.2'dir, erkek katılımcıların performans ortalaması ise 5.4'tür ($p = .40$). Gözlerden zihin okuma testi performansı ortalaması 23.3'tür ($SS = 3.69$) en düşük performans 13 , en yüksek performans ise 28'dir. Varsayılanın aksine Gözlerden Zihin Okuma Testi performansında cinsiyetler arası anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Gözlerden Zihin Okuma Testi Duygu / Düşünce Tahmini performans ortalaması kadınlarda 23.6'dır ($SS = 2.99$), erkeklerde 22.8'dir ($SS = 4.68$) ($p = .57$). Ayrıca katılımcıların Gözlerden Zihin Okuma Testindeki fotoğraflardan cinsiyeti doğru tahmin etme ortalamaları kadınlarda 35.2'dir ($SS = .96$), erkeklerde 34.9'dur ($SS = .73$).

Uç değer dışlanarak yapılan analizlerde katılımcı dağılımı 15 kadın 9 erkektir. Katılımcıların yaş ortalaması 20.6'dır. Eğitim durumu ortalaması 1.7'dir. Gözlerden Zihin Okuma performansı ortalaması 23.7'dir, kadın katılımcıların performans ortalaması 23.6'dır ($SS = 2.99$), erkek katılımcıların performans ortalaması ise 23.8'dir ($SS = 3.37$). Empati alt boyutunun ortalaması 6.31'dir, kadın katılımcıların performans ortalaması 7.4'tür ($SS = 2.13$), erkek katılımcıların performans ortalaması ise 5.2'dir ($SS = 2.48$). Dürtüsellik alt boyutunun ortalaması 4.3'tür, kadın katılımcıların performans ortalaması 4.9'dur ($SS = 3.21$), erkek katılımcıların performans ortalaması ise 3.6'dir ($SS = 1.32$). Maceraperestlik alt boyutunun ortalaması 5.9'dur, kadın katılımcıların performans ortalaması 6.2'dir ($SS = 2.54$), erkek katılımcıların performans ortalaması ise 5.6'dır ($SS = 2.44$). Yapılan bu analizler sonucunda yaş, eğitim ve Gözlerden Zihin Okuma performansı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Mann-Whitney U Testi sonucunda empati alt boyutunda cinsiyetler arasında $p = .033$ gibi küçük bir fark bulunmuştur. Uç değer dışlanarak yapılan Gözlerden Zihin Okuma Testi performansı ile empati alt boyutu puanları arasında yapılan korelasyon analizinde zayıf bir pozitif korelasyon bulunmuştur ($r = .29$, $p = .16$). Uç değer dışlanarak yapılan analizler sonucunda yine anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir.

4. Tartışma

Gözlerden Zihin Okuma Testi sosyal biliş ve zihin kuramı yetisinin değerlendirilmesi açısından önemli bir testtir. Bu çalışmada odaklanılan konularda anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Uç değer dışlanarak yapılan analizlerde Gözlerden Zihin Okuma Testi performansı ile empati alt boyutu puanları arasında güçlü bir korelasyon beklenirken aksine korelasyon zayıflamıştır. I-7 Dürtüsellik Ölçeğinin empati alt boyutunda cinsiyetler arası farklılık görülmesi cinsiyetin

yordayıcı olabileceğini göstermektedir. Maceraperestlik, dürtüsellik alt boyutlarında ve Gözlerden Zihin Okuma Testi performansında cinsiyetler arası anlamlı bir ilişkinin olmaması cinsiyetin bu bağlamlarda yordayıcı olmayabileceğini göstermektedir.

Ayçiçeği-Dinn, Arıca ve Dinn tarafından yapılan I-7 Dürtüsellik Ölçeği'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ile bu çalışma arasında birtakım benzerlikler ve farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının bugüne kadarki katılımcı sayısı yaklaşık olarak 3040'tır. Bu çalışmada empati alt boyutunda kadın katılımcıların performans ortalaması 6.35'tir, erkek katılımcıların performans ortalaması ise 5.60'tır. Maceraperestlik alt boyutunda kadın katılımcıların performans ortalaması 6.46'dır, erkek katılımcıların performans ortalaması ise 7.67'dir. Dürtüsellik alt boyutunda kadın katılımcıların performans ortalaması 3.59'dur, erkek katılımcıların performans ortalaması ise 3.61'dir.

Örnekleme çok daha büyük olan bu çalışmayla kıyas yapılması "Empati ve Gözlerden Zihin Okuma Testi Performansı Arasındaki İlişki" çalışmasının örnekleminin küçük olması sınırlılığı bakımından önemlidir. Her iki çalışmada da, kullanılan I-7 Dürtüsellik Ölçeğinin empati alt boyutunda kadın katılımcıların daha yüksek performans gösterdikleri gözlemlenmiştir. Dürtüsellik alt boyutunda her iki çalışmada da cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Maceraperestlik alt boyutunda ise Ayçiçeği-Dinn ve arkadaşlarının çalışmasında (dergiye gönderim aşamasında) erkek katılımcılar kadın katılımcılara göre daha yüksek performans göstermiştir ancak bu çalışmada ise cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. İki çalışma arasındaki bu farklılıkların örneklem büyüklüklerinin farklı olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Çalışma grubunun sayısının azlığı ve çoğunluğunun sadece bir üniversitede okuyan öğrenci grubundan oluşması sınırlılıkları sonuçların genellenmesini güçleştirmektedir.

Sonuç olarak örneklemin daha büyük olması durumunda empati ve Gözlerden Zihin Okuma Testi arasındaki ilişki sonuçlarının farklılık gösterebileceği düşünülmektedir. Benzer çalışmaların daha büyük ve farklı kesimlerden katılımcılarla oluşturulmuş örneklemle yapılmasının hem kuramsal hem de uygulama alanına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ayçiçeği-Dinn, A., Arıcak, T., ve Dinn, W. M. Psychometric properties of the Turkish I-7 Impulseveness Questionnaire. *Personality and Individual Differences*. (Dergiye gönderim aşamasında)
- Şişman, S. (2012). Davranışsal İnhibisyon Sistemi / Davranışsal Aktivasyon Sistemi Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 32(2), 1-22.
- Yıldırım, E.A., Kaşar, M., Güdük, M., Ateş, E., Küçükparlak, İ., ve Özalmete, E.O. (2011). Gözlerden Zihin Okuma Testi'nin Türkçe Güvenilirlik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 177-1

TÜRKİYE'DE MOZART ETKİSİ'Nİ İNCELEMEK: TEKRARINDA BAŞARISIZLIK**Çetinkaya, S. N. ve Dilbaz, S.****Danışman: Dinn, W. M.****Özet**

Müzik ve diğer insan zekası formları arasındaki bağlantılar Pisagor'un klasik keşiflerine kadar uzanıyor. Ancak yakın zamana kadar, araştırmacılar yalnızca müzik bilişi ile mekansal akıl yürütme arasındaki ilişkiyi göstermiştir. (Rauscher, Shaw, ve Ky, 1994) Bu araştırmanın amacı, klasik müzik dinlemenin öğrenme gibi zihinsel süreçleri güçlendirdiğini öne süren "Mozart etkisi teorisi"nin geçerliliğini Türkiye'deki İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi öğrencileri arasında Türkçe şarkılar kullanarak analiz etmektir. Bu çalışmadan beklentimiz Rauscher, Shaw ve Ky (1993, 1995) tarafından ortaya koyulan klasik müzik dinlemenin uzamsal akıl yürütmeyi geliştirdiği yönündeki hipotezin desteklenmesidir.

Abstract

Music and other forms of human intelligence go back to the classical discoveries of Pythagoras. Until recently, however, research shows the relationship between musical cognition and spatial reasoning. (Rauscher, Shaw, & Ky, 1994) The aim of this research is to understand the validity of "Mozart effect theory" which is one of the masters of mental processes such as learning classical music and analyzes Turkish songs in Istanbul 29 Mayıs University. Our expectation from this work is to support the hypothesis that listening to classical music improves spatial reasoning when Rauscher, Shaw and Ky (1993, 1995) were previously described.

1. Giriş

Gün geçtikçe müziğin insan üzerindeki olumlu etkisine dair inanışlar değer kazanmakta ve pek çok araştırmada yer alan önemli konular arasına girmektedir. İnsanın zihinsel, ruhsal ve kültürel gelişimi açısından müzik büyük bir öneme sahiptir(Gençal-Ataman, 2014). Müzik pek çok alanla iç içe geçmiş bir haldedir. Araştırmacılar bu alanları ele alarak müziğin bilişsel aktiviteler, dikkat ve odaklanma, analitik düşünme gibi birçok alana odaklanmışlardır. Bazı araştırmacılar ise özellikle Mozart müziği dinlemenin veya klasik müzik dinlemenin görsel mekansal akıl yürütme performansını önemli ölçüde arttırdığını ileri sürmüşlerdir. "Mozart Etkisi" olarak bilinen olgunun ortaya çıktığı araştırma ise Rauscher, Shaw ve Ky'nin 1993 yılında 36 lise öğrencisi ile yaptığı ve çalışmanın sonucunda şaşırtıcı bir sonuçların elde edildiği

çalışmadır. Araştırmada katılımcılar üç dinleme sürecinin her birini deneyimledikten sonra katılımcılara üç standart soyut uzamsal akıl yürütme testinden biri verilir: Mozart'ın sonatı, sözlü gevşeme talimatları ve sessizlik. Elde edilen verilerin sonucunda ise 10 dakika boyunca Mozart'ın sonatını dinleyen katılımcıların uzamsal akıl yürütme becerilerinde artış gözlemlenmiştir. Katılımcıların mekânsal IQ puanları müzik dinletilen durumdan sonra diğer iki dinleme sürecine kıyasla 8-9 puan daha yüksek çıkmıştır. Ancak bu artırıcı etki 10-15 dakikadan fazla sürmemiştir. Yapılan bu deney sonucunda öne sürülen “Mozart Etkisi” kavramı birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda bu etkiyi destekleyen ve desteklemeyen sonuçlar elde edilmiştir. Ülkemizde gerçekleştirilen bir çalışmada sekizinci sınıfa giden 78 çocuk ile Mozart etkisi incelenmiş ve matematik dersi sırasında klasik müzik dinleyen öğrencilerin, dersi geleneksel yöntemle-herhangi bir müzik dinletilmeden- işleyen öğrencilere kıyasla matematik dersi başarılarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Peki böyle bir etki gerçekten var mı?

Bu çalışmanın amacı, Mozart klasik müziği etkisinin Türkiye'de Türk klasik müziği kullanılarak üniversite öğrencilerinin görsel mekansal akıl yürütme becerilerine etkisinin araştırılmasına yöneliktir. Günümüzde Mozart klasik müziğinin görsel mekansal akıl yürütme becerisi üzerindeki etkilerinin tartışıldığı pek çok araştırmaya bulunmaktadır. Fakat bu çalışmaların pek çoğu Mozart klasik müziği ile farklı klasik müzik türlerinin karşılaştırılması şeklindedir. Bu çalışma, Mozart klasik müziği etkisinin farklı bir bağlamda (Türkiye) ve farklı bir klasik müzik türü ile (Türk klasik müziği) incelenmesi açısından önemli sayılmaktadır.

Çalışma I

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Bu araştırmanın katılımcılarını İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde eğitim gören 28 öğrenci (25 kız, 3 erkek) oluşturmaktadır. Katılımcıların deneye dahil olma kriterleri üniversite öğrencisi olma, baskın olarak sağ elini kullanma ve normal duyma ve normal görme yetilerine sahip olması şeklindedir. Deneye katılan katılımcıların yaş ortalaması 20.4 (SS=1.4) olarak ölçülmüştür.

2.2. Materyaller

Araştırmada veri toplama aracı olarak Labirent Öğrenme Testi ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

2.3. İşlem

Bu test dört farklı gruba uygulanmıştır. Bu gruplardaki deneklere Türk klasik müziği, Türk pop müziği, Türk halk müziği ve beyaz ses dinletilip, grupların Labirent öğrenme testinde elde ettiği puanlar karşılaştırılmıştır. Bu gruplara dahil olacak katılımcılar rastgele seçilmiştir. Her katılımcıya beş dakika boyunca kulaklık aracılığıyla üç müzik türünden birer örnek veya beyaz ses dinletilmiştir. Deneye başlanmadan önce tüm katılımcılar yapılacak olan çalışma hakkında bilgilendirilmiş ve kendilerinden gereken tüm izinler alınmıştır. Elde edilen veriler sonucunda, klasik müzik dinletilen gruptaki deneklerin yapılan testte daha yüksek performans sergileyecekleri yönündeki hipotez desteklenmemiştir.

3. Sonuçlar

Tek yönlü varyans analizi kullanılarak ölçümlenen veriler sonucunda Türk Klasik Müziği dinletilen grubun yaş ortalaması 21.4 ($SS=1.57$), eğitim durumu ortalaması 2.43'tür ($SS=1.27$). Bu gruptaki yedi katılımcının tamamı kızlardan oluşmaktadır ve tüm katılımcıların sağ eli baskındır. Bu gruptaki katılımcıların labirent öğrenme testinde ölçümlenen sonuçların ortalaması ise 44.15 ($SS=15.29$) olarak bulunmuştur. Türk Halk Müziği dinletilen grubun yaş ortalaması 19.43, ($SS=0.79$), eğitim durumu ortalaması 1.57'dir, ($SS=0.79$). Bu grup yedi kız katılımcıdan oluşmaktadır ve tüm katılımcıların sağ eli baskındır. Bu gruptaki katılımcıların labirent öğrenme testi ortalaması 56.30'dur ($SS=28.27$). Türk Pop Müziği dinletilen gruptaki yedi katılımcının altısı kız biri erkektir ve tüm katılımcıların altısının sağ eli baskındır. Bu grubun yaş ortalaması 20.86 ($SS=1.21$), eğitim durumları ortalaması ise 1.86'dır ($SS=1.07$). Türk Pop Müziği dinleyen bu katılımcıların labirent öğrenme testi puanlarının ortalaması 41.69'dur ($SS=17.77$). Son olarak beyaz ses dinletilen kontrol grubunun yaş ortalaması 20.43 ($SS=1.52$), eğitim durumları ortalaması ise 1.71'dir ($SS=0.76$). Bu grupta katılımcılar beş kız, iki erkek katılımcı olarak dağılmıştır ve bu katılımcıların tamamının sağ eli baskındır. Labirent öğrenme testi puanları ortalaması ise 37.25'dir ($SS=16.54$).

Elde edilen veriler sonucunda, Türk klasik müziği dinletilen gruptaki katılımcıların ($Ort.=44.15$, $SS=15.29$) labirent öğrenme testindeki performanslarının daha yüksek olacağı yönündeki genel öngörü desteklenmemiştir, $F(3, 24)=1.15$, $p=.35$. Bu çalışmanın üç hipotezi vardır. Bunlardan ilki, Türk klasik müziği dinleyen katılımcıların labirent öğrenme testini, diğer

müzik türlerini dinleyen katılımcılardan daha hızlı bir şekilde tamamlayacağı yönündedir. Araştırma sonucunda elde edilmiş olan bulgular bu hipotezi desteklememiştir. Diğer bir hipotez ise üç müzik grubuna dahil olan katılımcıların (Türk klasik müziği, Türk halk müziği, Türk pop müziği dinletilen gruplar) beyaz ses dinletilen kontrol grubuna (Ort.=37.25, SS=16.54) kıyasla daha yüksek performans göstereceğini ileri sürer. Araştırma sonuçları bu hipotezi de destekler nitelikte değildir, $F(3, 24)=1.15$, $p=.35$. Son hipotez ise üç müzik grubunda bulunan öğrencilerin, müziğin labirent testi performansı üzerindeki dikkat dağıtıcı etkisi nedeniyle kontrol grubuna göre daha yavaş tepki süreleri sergileyecekleri yönündedir. Araştırma bulguları incelendiğinde, kontrol grubunun daha iyi bir performans sergilediği fakat grup farklılıklarının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı gözlemlenmiştir. Araştırmanın tüm bulguları dikkate alındığında müziğin, görsel-mekansal görev performansı üzerinde geliştirici etkisi olduğu yönünde bir bulgu elde edilememiştir.

Araştırmanın sonuçlarını etkileyen bazı kısıtlayıcı faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birisi erkek katılımcı sayısının kadın katılımcı sayısına oranla çok daha düşük olmasıdır. Bir diğeri yaş faktörüdür, araştırmanın yalnızca üniversite öğrencileri arasında yapılmış olması bulguları etkileyecek nitelikte olabilir. Araştırmanın yedi katılımcıdan oluşan küçük gruplar ile yapılmış olması kısıtlayıcı faktörlerden bir diğeridir.

Çalışma II

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Bu araştırma deneysel bir çalışma olup araştırmanın çalışma grubunu İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde öğrenim gören 38 üniversite öğrencisi (23 kız, 15 erkek) oluşturmaktadır. Katılımcıların deneye dahil olma kriterleri üniversite öğrencisi olma, baskın olarak sağ elini kullanma ve normal duyma ve normal görme yetilerine sahip olması şeklindedir. Deneye katılan katılımcıların yaş ortalaması 20.55 (SS =1.22) olarak ölçülmüştür. Örneklemin eğitimin seviyesinin ortalaması ise 1.76 (SS =0.97) olarak ölçülmüştür.

2.2. Materyaller

Araştırmada veri toplamak için birinci çalışmadan farklı olarak Kağıt Katlama Testi (Ekstrom ve ark., 1976) ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

2.3. İşlem

Kağıt katlama testi birinci çalışmada olduğu gibi dört farklı gruba uygulanmıştır. Bu gruplar: Türk klasik müziği, Türk halk müziği ve Türk pop müziği dinletilen deney gruplarından ve beyaz ses dinletilen kontrol grubundan oluşmaktadır. Öncelikle tüm katılımcılar yapılacak test hakkında bilgilendirilmiştir ve kendilerinden test için gereken izinler alınmıştır. Gruplar birinci çalışmadaki gruplarla aynı olup, dinletilen müzikler farklılık göstermiştir. Türk klasik müziği dinletilen gruba Kemani Tatyos Efendi "Rast Peşrevi", Türk halk müziği dinletilen gruba "Anadolu Ezgileri", Türk pop müziği dinletilen gruba ise Aleyna Tilki "O Sen Olsan Bari" şarkıları dinletilmiştir. Bu araştırma için kullanılan materyaller bilgilendirilmiş gönüllü onam formu, demografik bilgi formu ve kağıt katlama testidir. Bu materyallerden biri olan kağıt katlama testinde katılımcılardan değişik şekillerde katlanılan her kağıt parçasının katlanıp tekrar açılma sürecini zihinlerinde canlandırmaları istenmiştir. Bu test kağıdı düşey olarak iki bölümden oluşmaktadır.

Testin bu bölümlerinde çizilmiş bazı figürler bulunmaktadır. Testin sol tarafındaki sütunda katlanmış ve üzerlerine delik açılmış kare kağıt şekilleri yer almaktadır ve bu şekillerin sonuncularında bu deliklerin tam olarak nereden açıldığını göstermek için bir veya iki adet küçük yuvarlaklar çizilmiştir. Her delik bu noktalardan kağıdın tüm katmanları boyunca delinmiştir. Kağıdın sağ tarafında bulunan beş figürden biri, sol tarafta katlanmış ve üzerine bir veya iki adet delik açılmış olan kağıdın tamamen açıldığı zaman nasıl görüneceğini temsil eder.

3. Sonuçlar

Tek yönlü varyans analizi kullanılarak ölçümlenen veriler sonucunda Türk klasik müziği dinletilen grubun yaş ortalaması 20.40, ($SS=1.7$), eğitim durumu ortalaması 1.70'tir, ($SS=.94$). Bu gruptaki 10 katılımcının beşi kız, beşi erkektir ve tüm katılımcıların sağ eli baskındır. Türk halk müziği dinletilen grubun yaş ortalaması 20.56, ($SS=1.50$), eğitim durumu ortalaması 2.11'dir, ($SS=1.16$). Bu grup yedi kız iki erkek olmak üzere dokuz katılımcıdan oluşmaktadır ve tüm katılımcıların sağ eli baskındır. Türk Pop Müziği dinletilen gruptaki 10 katılımcının yedisi kız üçü erkektir ve tüm katılımcıların sağ eli baskındır. Bu gruptaki katılımcıların yaş ortalaması 20.90'dır ($SS=1.97$), eğitim durumları ortalaması ise 1.50'dir ($SS=0.97$). Son olarak beyaz ses dinletilen kontrol grubundaki dokuz katılımcının dördü kız beşi erkektir ve katılımcıların tümünün sağ eli baskındır. Bu gruptakilerin yaş ortalaması 20.33'tür ($SS=1.11$), eğitim durumları ortalaması ise 1.78'dir ($SS=0.83$).

Elde edilen veriler sonucunda Türk klasik müziği dinletilen deney grubunun kağıt katlama testindeki performansının artacağı yönündeki genel öngörü desteklenmemiştir, $F(3,34)=1.92$, $p=.15$. Bu çalışma için başta üç ayrı hipotez öne sürülmüştür. Bu varsayımlardan birincisi Türk klasik müziği dinletilen grubun diğer gruplara (Türk halk müziği, Türk pop müziği dinletilen gruplar ve kontrol grubu) kıyasla kağıt katlama testinde daha yüksek bir performans sergileyeceği yönündedir. Araştırma sonucunda Türk klasik müziği dinletilen grup ($Ort.=.00$, $SS=2.05$) ile diğer grupların performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlemlenmediği için bu hipotez desteklenmemiştir, $F(3, 34)=1.92$, $p=.15$. İkinci hipotez ise müzik dinletilen grupların kendi aralarında kağıt katlama testinden aldıkları puanların anlamlı bir farklılık göstermeyeceği fakat bunun yanı sıra müzik gruplarında bulunan katılımcıların kağıt katlama testinden aldıkları puanın, müzik dinletilmeyen kontrol grubundaki katılımcıların aldıkları puandan (beyaz ses dinletilen grup) ($Ort.=.67$, $SS=1.87$) daha yüksek olacağı yönündedir. Araştırma sonucunda beyaz ses dinletilen grubun testteki performansı ile diğer grupların performansları benzerlik göstermiştir, bu sebeple ikinci hipotez de ölçümler sonucu desteklenmemiştir, $F(3, 34)=1.92$, $p=.15$. Üçüncü hipotez ise kontrol grubundaki katılımcıların kağıt katlama testinde deney gruplarında bulunan katılımcılardan daha yüksek bir performans sergileyeceği yönündedir. Son hipotez de araştırma sonucunda desteklenmemiş ve kontrol grubu ile müzik dinletilen deney gruplarının performansları arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir, $F(3, 34)=1.92$, $p=.15$.

Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda müzik dinlemenin test çözme becerisini geliştirici etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bütün bulgular dikkate alındığında Mozart etkisini destekleyen hiçbir kanıt bulunamamıştır. Farklı müzik türleri test performansını geliştirmemiş veya olumsuz yönde etkilememiştir.

Bu çalışmayı kısıtlayan farklı faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörlerden birisi erkek ve kadın katılımcı sayısıdır. Deneyde erkek katılımcı sayısı kadın katılımcı sayısından çok daha azdır. İki farklı cinsiyet grubundan olan katılımcıların sayıları arasındaki bu farklılık çalışmanın sonuçlarını etkileyebilir. Bir diğer faktör ise deneyin tüm katılımcılarının üniversite öğrencisi olmasıdır bundan dolayı deney sonucunda elde edilen bulgular, çocuklar ve yetişkinler gibi diğer yaş gruplarına genellenemeyebilir. Araştırmadaki her grubun 9 ya da 10 kişiden oluşan küçük gruplar olması bu çalışmadaki kısıtlayıcı faktörlerden birisi olabilir. Pek çok farklı türde görsel-mekansal test bulunmaktadır, bu çalışmada bunlardan yalnızca bir tanesi kullanıldığından çalışma sonuçları kısıtlanabilir.

4. Tartışma

4.1. Araştırma Sonuçlarının Karşılaştırılması

Mozart etkisinin incelendiği bu iki çalışmada birbirine benzer sonuçlar elde edilmiştir fakat bu sonuçlar Mozart etkisinin var olduğu varsayımını ileri süren orijinal deneyden farklılık göstermektedir.

Birinci ve ikinci araştırmaların sonuçları benzerlik göstermiş olsa da araştırmalarda kullanılan görsel-mekansal testler, katılımcı sayıları ve müzik seçimleri farklılık göstermektedir. Bu çalışmaların ortak noktası ise katılımcıların rastgele olarak aynı içerikli dört farklı gruplara ayrıştırılmış olmasıdır.

İkinci çalışmada katılımcı sayısı birinci çalışmaya göre artırılmış ve kadın-erkek katılımcı sayıları arasındaki farktan dolayı oluşan kısıtlayıcı faktör ikinci çalışmada giderilmeye çalışılmıştır. Çalışmalar arasındaki bir diğer farklılık gösteren nokta ise müzik gruplarındaki katılımcılara dinletilmek üzere seçilen müziklerdir. Birinci çalışmada kullanılmış olan labirent öğrenme testi yerine ikinci çalışmada kağıt katlama testi kullanılmıştır. Böylece Mozart etkisi iki farklı görsel-mekansal test aracılığıyla ölçülmüş olup benzer sonuçların elde edilmesi ortaya çıkan sonuçların geçerliliğini güçlendirmiştir. Bu iki çalışma sonucunda ölçümlenen bağımlı değişkenler de çalışmaların ayrıştığı noktalardan birisidir.

Kaynakça

- Bowden, S. C. (1989). Maze learning: reliability and equivalence of alternative pathways. *The Clinical Neuropsychologist*, 3, 137-144.
- Campbell, D. G., ve Chappell, A. (1997). *The Mozart effect: Tapping the power of music to heal the body, strengthen the mind, and unlock the creative spirit* (pp. 175-188). New York, US: Avon Books.
- Ekstrom, R., French, J., Harman, H., ve Dermen, D. (1976). Kit of factor-referenced cognitive tests. *Educational Testing Service*. Retrieved from <https://www.ets.org/>
- Gençel-Ataman, Ö. (2014). Ortaokul öğrencilerinin matematik dersi başarısında Mozart müziği etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 81-93.
- Hetland, L. (2000). Listening to music enhances spatial-temporal reasoning: Evidence for the "Mozart Effect". *Journal of Aesthetic Education*, 34(3/4), 105-148.
- Rauscher, F. H., Shaw, G. L., ve Ky, C. N. (1993). Music and spatial task performance. *Nature*, 365, 611.
- Wilson, T. L., ve Brown, T. L. (1997). Reexamination of the effect of Mozart's music on spatial-task performance. *The Journal of Psychology*, 131(4), 365-370.

AKILLI TELEFON “AYRILIK ANKSİYETESİ” VE NÖROBİLİŞSEL TESTLERDE PERFORMANS

Taşdelen, M., Bayram, A., Topçu, A. Ve Ergüçlü, Z.

Danışman: Dinn, W. M.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Bu çalışma, akıllı telefonların varlığının, kişinin nörobilişsel testlerdeki performanslarına olan etkilerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın katılımcıları İstanbul’un farklı üniversitelerinden 20’si kadın 10’u erkek olmak üzere 30 üniversite öğrencisidir. Çalışmada bir öz değerlendirme anketi olan nomofobi anketi ve Sembol-Sayı Testi, Harf-Sayı Sıralaması Testi, ve İz Sürme Testi’ni içeren nörobilişsel testler uygulanmıştır. Araştırmada katılımcılar, nörobilişsel testlerin uygulanması esnasında telefonları sessiz ve ters çevrilmiş olarak masanın üzerinde bulunanlar ve telefonları laboratuvar ortamında bulunmayanlar olarak iki gruba ayrılmıştır. Oluşturulan gruplar arasında yaş, eğitim düzeyi ve nomofobi anketi sonuçları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamakta ve grupların cinsiyet dağılımı çalışmayı etkilememektedir. Dolayısı ile gruplar arasında oluşan farklılıklar bu değişkenlerden etkilenmemektedir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara bilgi işleme hızını ölçen Sembol-Sayı Modalitesi Testi’nde, iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken; çalışma belleğini ölçen Harf-Sayı Sıralaması Testi’nde, grup 1’deki katılımcılar, grup 2’dekilere oranla daha fazla sayıda doğru cevap vermiştir ve aralarında anlamlı bir farklılık vardır. İz sürme Testi’nin A kısmında iki grup arasında anlamlı bir farklılık yoktur. B kısmında ise anlamlı bir farklılık vardır ve grup 1’deki katılımcılar daha iyi sonuçlar elde etmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular gösteriyor ki akıllı telefonların varlığı alt düzeydeki bilişsel becerileri gerektiren testlerde bir farklılığa sebep olmazken; yürütücü işlevleri ve çalışma belleğini ölçen üst düzeydeki bilişsel beceri testlerinde anlamlı bir farklılık yaratmaktadır.

Anahtar kelimeler: akıllı telefon, nörobilişsel testler, ayrılık anksiyetesi

Abstract

This study was conducted to examine the impacts of smartphone existence on neurocognitive test performances of people. Participants of the study, who are from different universities of İstanbul, were 30 collage students 20 females and 10 males. In the study a self report survey,

which is called nomophobia questionnaire, and a set of neurocognitive tests that contain Symbol-Digit Modalities Test, Letter-Number Sequencing Test, and Trail Making Test were implemented. In the research, the participants were divided into two groups; during neurocognitive tests, those whose smartphones are turned over and silent on tables, and those whose smartphones removed from the laboratory. Between those groups there is no significant differences in terms of age, education level and nomophobia questionnaire scores whereas the gender distribution of the groups has no influences on the study. Therefore, consisted differences between the groups are not affected by these variables. As a result, in the Symbol-Digit Modalities Test which measures information processing speed there is no significant differences between the two groups whereas in the Letter-Number Sequencing Test which measures working memory, those participants in group 1 replied higher number of correct answer than group 2, and there is a significant differences between them. Also there is no significant differences between the two groups in the A section of the Trail Making Test but there is in the B section. Participants of the group 1 got better results in the B section of the Trail Making Test. The results that is obtained from the study shows that the existence of smartphones does not cause any differences in the tests that require low level of cognitive skills whereas it creates significant differences in the higher-up cognitive skill tests that measure executive funtions and working memory.

1. Giriş

Teknik, insanın tabiatla mücadelede kendisine fayda sağlayıp hayatını kolaylaştırması için ürettiği araç gereçlerin genel adıdır. Modern bilimin sonuçlarının bu alanda kullanılmasıyla birlikte teknoloji ortaya çıkmış, modern çağ, aynı zamanda teknolojinin görkemli buluşlarının da çağı olmuştur. Öyle ki, son yüzyılda üretilen aygıtlar insanların hayal bile edemeyecekleri düzeye ulaşmıştır (Taşdelen, 2016). İşte bunlardan biri de giderek işlevselliğini artıran ve sahip olduğu özelliklerle bizleri hayrete düşüren akıllı telefonlardır. Bizde adeta dünyanın elimizin altında olduğu hissini uyandıran bu küçük, ama maharetleri de bir o kadar büyük ayıtlar, acaba bizi, davranışlarımızı, yaşam kalitemizi nasıl etkilemektedir? O mu bizim yoksa oluşturduğu bağımlılıkla biz mi onun elinin altındayız? Dünyanın her yerinde bu konularda giderek artan şekilde araştırmalar yapılmakta ve yapılan bu araştırmalar çeşitli şekillerde yayına dönüştürülmektedir. İşte bu bildiride ABD’de yapılan bir araştırmadan hareketle yeni bir çalışma ortaya konulacaktır.

Akıllı telefon markaları bizleri piyasaya çıkarttıkları her yeni modelle şaşırtmaya devam ederken; sadece iletişim amacıyla icat edilmiş bir cihazın yapabilecekleri de sınırsız bir hal almaya başlamaktadır. Bu noktada telefon, kendi iletişim amacının sınırlarının ötesine geçerek okumadan yazmaya, alıp satmadan dinlemeye ve seyretmeye, fotoğraf ve video çekmeye kadar geniş bir alanda kullanımı olan bir aygıt durumuna gelmiştir. Bu durumda bir telefon kendisi temel işlevi olan iletişim ve haberleşmenin çok ötesine geçerek kişide dünyanın elinin altında olduğu hissini uyandıracak, içinde pek çok imkanın toplandığı temel bir aygıt durumuna yükselmiştir. Bu yaygın ve etkili işlevi de onu, her an yanımızda olmasını istediğimiz, yanımızda olmadığı zaman kendimizde eksiklik hissettiğimiz bir aygıt haline getirmiştir. Bu da bir yönüyle teknolojiye olan bağımlılığımızın en yaygın ifadesi ve görünümü olarak ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde telefon kelimesi yalnızca telefon konuşmaları ve SMS’lerle sınırlı olan cihazları değil; SMS, GPS, Wi-Fi, Bluetooth gibi donanımlara sahip akıllı telefonları nitelemektedir. Dünya nüfusunun 5.1 milyarının telefon kullandığı bilinmektedir (“Global Digital Raporu”, 2019). Telefonların büyük bir öneme sahip olduğu dünyada, insanların telefonlardan nasıl etkilendiği de önemli bir araştırma konusunu oluşturmaktadır. Bu makale de akıllı telefonların varlığının, kişinin nörobilişsel testlerdeki performanslarına olan etkilerinin araştırılmasını amaçlamaktadır.

Araştırma, Texas Üniversitesi’nde Adrian Ward ve arkadaşları (2017) tarafından 520 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen bir çalışmanın benzeri niteliğindedir. Ward ve arkadaşları yaptıkları çalışmada akıllı telefonların varlığının bile öğrenme, mantıksal çıkarım problem çözme ve yaratıcı becerileri azalttığını ileri sürmüşler ve bu doğrultuda öğrencileri üç farklı gruba ayırarak araştırmalarına temel teşkil edecek ortamı oluşturmuşlardır. Birinci grup testler uygulanırken telefonları masanın üzerinde bulunan öğrencileri, ikinci grup test esnasında telefonları kıyafet ceplerinde veya çanta gibi görüş alanlarının haricinde bulunan öğrencileri, üçüncü grup ise testleri çözerken telefonları ayrı bir odada tutulan öğrencileri içermektedir (Ward, Duke, Gneezy ve Bos, 2017).

İstanbul’un farklı üniversitelerinden öğrencilerin katılımı ile gerçekleştirilen bu araştırmada ise öğrenciler iki farklı gruba ayrılmıştır. Birinci grup, nörobilişsel testlerin uygulanması esnasında telefonları sessize alınmış ve ters çevrilmiş bir şekilde masanın üzerinde bulunan öğrencileri oluştururken ikinci grup, test esnasında telefonları ayrı bir odada tutulan öğrencilerden oluşmaktadır. Meydana getirilen bu farklılık ile akıllı telefonlar ve nörobilişsel testlerdeki

performans arasındaki ilişki incelenerek akıllı telefonların bireylerin davranışları, konsantrasyon dereceleri üzerindeki etkileri, aynı zamanda bireylerin iş ve eylemlerinde telefona olan bağımlılık dereceleri ölçülmek istenmiştir. Bu doğrultuda araştırma öncesinde iki farklı hipotez geliştirilmiştir. Hipotezlerden birincisi, nörobilişsel test uygulamaları esnasında akıllı telefonları başka bir odada tutulan öğrencilerin (grup2), akıllı telefonları masanın üzerinde sessize alınmış ve ters çevrilmiş olan öğrencilerden (grup1) elde edilecek nörobilişsel test puanları açısından daha iyi olacağını varsaymıştır. İkinci hipotez ise bu gruplardan elde edilecek nörobilişsel test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmayacağını ön görmüştür. Görüleceği üzere çalışmamızın temel problemi günümüzde kullanımı oldukça yaygın olan akıllı telefonların kişilerin bilişsel becerileri üzerindeki etkilerinin araştırılması konusundadır.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Çalışmanın örneklemi İstanbul ilini kapsamaktadır. Katılımcılar 20'si kadın 10'u erkek, olmak üzere toplam 30 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 20.33 olup baskın olarak kullandıkları el sağ eldir. Çalışma bir laboratuvar deneyi olarak belirlenmiş olup çalışmaya dahil edilme kriterleri içerisinde katılımcıların görme düzeyleri normal veya düzeltilmiş olması, üniversite öğrencisi olması, yazma becerileri normal olması ve Türkçe'nin ana dil olması bulunmaktadır.

2.2. Materyaller/İşlem

Araştırma bir öz değerlendirme anketi ve nörobilişsel testlerden oluşmaktadır. Bu testler; bilgi işleme hızını ölçen Sembol-Sayı Modalitesi Testi, çalışma belleğini ölçen Harf-Sayı Sıralaması Testi, yürütücü işlevleri ölçen İz Sürme Testi ve akıllı cihazları kullanamama korkusunu ölçen nomofobi anketidir. Çalışma esnasında bu testlerin kullanılmış olma sebebi araştırma konusuna uygun, Türkçe'ye uyarlanmış, geçerliliği ve güvenilirliği yüksek testler olmasıdır.

Sembol - Sayı Modalitesi Testi

Testin uygulanması esnasında katılımcılara bir dakika süre tanınmış ve katılımcılardan sembollerin altına sırasıyla uygun rakamları yazmaları istenmiştir.

Harf - Sayı Sıralaması Testi

Bu testin uygulanma aşamasında katılımcılara karışık olarak sayılar ve harfler okunmuş, katılımcılardan öncelikle rakamları küçükten büyüğe ve daha sonra da harfleri alfabetik sıraya göre söylemeleri istenmiştir. Örneğin katılımcıya “9f2b” dizisi verilmiş katılımcıdan bu diziye “29bf” cevabını vermesi beklenmiştir. Giderek zorlaşan dizilerde yapılan hatalar katılımcıya belli edilmemiş ve üç yanlışa erişildiği zaman test sonlandırılmıştır. Katılımcının yaptığı hatayı düzelttiği durumlar not edilmiş ve doğru cevap olarak kabul edilmiştir.

İz Sürme Testi

A ve B olmak üzere iki bölümden oluşan “İz Sürme Testi” ise katılımcıların yürütücü işlevlerini ölçmeye yöneliktir. A kısmı yalnızca karışık olarak verilmiş sayılardan oluşur ve katılımcıdan sayıları sayma sırasına göre birleştirmesi beklenir. B kısmı ise karışık olarak verilmiş sayı ve harflerden oluşmaktadır ve katılımcıdan sırasıyla bir sayı ve bir harfi birleştirmesi istenir. 1 A 2 B 3 C gibi. Böylece B kısmı görsel tarama becerisi gerektiren A kısmına ek olarak hem sayıların hem de harflerin sıralamasının akılda tutulmasını ve birbirleri arasında geçiş yapılmasını gerektirir. İz sürme testinin her iki bölümde de katılımcıların testleri bitirme süreleri ve yaptıkları hatalar not edilmiştir.

Nomofobi Anketi

Tam açılımı “no mobile phone phobia” olan nomofobi anketi ise akıllı cihazlara erişememe durumunda oluşan korku düzeyini ölçmeye yönelik soruları içermektedir (Yıldırım ve Correia, 2015). Türkçe’ye kazandırılan anketteki sorular katılımcıların 1 ila 7 arasındaki puanlamaları sonucunda bağımlılık seviyelerini ortaya koymaktadır (Yıldırım, Sumuer, Adnan ve Yıldırım, 2015).

3. Sonuçlar

Araştırmaya katılan 30 kişiden elde edilen verilerin analizlerinin oluşturulması ve grupların karşılaştırılması için kullanılan ölçüm Mann – Whitney U Testi’dir.

Akıllı telefonları masanın üzerinde sessiz ve ters çevrilmiş olarak bulunan grup 1’deki katılımcılar ile akıllı telefonları laboratuvar ortamında bulunmayan grup 2’deki katılımcılar arasında yaş ($Ort_{grup1}=20.2$, $SS_{grup1}=1.08$ & $Ort_{grup2}=20.4$, $SS_{grup2}=1.64$), eğitim düzeyi ($Ort_{grup1}=1.67$, $SS_{grup1}=0.90$ & $Ort_{grup2}=1.67$, $SS_{grup2}=1.39$) ve nomofobi anketi sonuçları ($Ort_{grup1}=60.07$, $SS_{grup1}=18.10$ & $Ort_{grup2}=61.73$, $SS_{grup2}=16.16$) arasında anlamlı bir farklılık bulunmamakta ($p_{yaş}=.80$ & $p_{eğitim}=.68$ & $p_{nomofobi}=1.00$) ve grupların cinsiyet dağılımı

(Grup1=11/4, Grup2=9/6) çalışmayı etkilememektedir. Dolayısı ile gruplar arasında ortaya çıkan farklılıklar bu değişkenlerden etkilenmemektedir.

Bilgi işleme hızını ölçen Sembol-Sayı Modalitesi Testi'nden elde edilen doğru ve yapılan hata sayılarında grup1 ($Ort_{doğru}=39.47$, $SS_{doğru}=8.95$ & $Ort_{hata}=0.13$, $SS_{hata}=0.35$) ve grup2 ($Ort_{doğru}=36.60$, $SS_{doğru}=9.76$ & $Ort_{hata}=0.07$, $SS_{hata}=0.25$) arasında anlamlı bir farklılık olmazken ($p_{doğru}=.14$ & $p_{hata}=.77$); çalışma belleğini ölçen Harf - Sayı Sıralaması Testi'nde grup 1' deki katılımcılar ($Ort=13.27$, $SS=2.34$); grup 2'deki katılımcılara ($Ort=10.93$, $SS=1.38$) oranla daha fazla sayıda doğru cevap vermiştir ve aralarında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p=.002$).

İz Sürme Testlerinde ise A kısmında elde edilen sonuçlarda süre ve yapılan hatalar bakımından grup1 ($Ort_{süre}=30.8$, $SS_{süre}=11.57$ & $Ort_{hata}=0.13$, $SS_{hata}=0.35$) ve grup2 ($Ort_{süre}=35.73$, $SS_{süre}=11.08$ & $Ort_{hata}=0.20$, $SS_{hata}=0.41$) arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p_{süre}=.23$ & $p_{hata}=.77$).

B kısmında ise süre ve sıralamaya bağlı yapılan hatalarda anlamlı farklılıklar gözlenmektedir. Her ikisinde de grup1' deki katılımcılar ($Ort_{süre}=54.8$, $SS_{süre}=17.28$ & $Ort_{hata}=0.00$, $SS_{hata}=0.00$), grup2'dekilerden ($Ort_{süre}=81.9$, $SS_{süre}=26.89$ & $Ort_{hata}=0.60$, $SS_{hata}=0.82$) daha iyi sonuçlar elde etmiştir ve aralarında anlamlı bir farklılık vardır ($p_{süre}=.004$ & $p_{hata}=.02$). Yine İz Sürme Testinin B kısmında sayılar ve harfler arasındaki geçişlerin unutulmasını ve sıralamanın kaybedilmesini kapsayan dizi kaybı hatalarında grup 1'deki katılımcılar ($Ort=0.00$, $SS=0.00$) grup 2'dekilerden ($Ort=0.40$, $SS=0.63$) daha iyidir fakat aralarındaki fark anlamlı değildir ($p=1.26$).

İz Sürme Testinin A ve B bölümleri arasındaki fark puanı da araştırmacılar için önemlidir. Çünkü bu fark ne kadar yüksek olursa bozulma da o kadar fazla olmaktadır. Bu fark ikinci grupta ($Ort=46.20$, $SS=26.26$) birinci gruptan ($Ort=24.00$, $SS=14.28$) daha yüksek olmakla beraber iki grup arasında da anlamlı bir farklılık vardır ($p=.01$).

Oluşturulan gruplar arasında çalışma belleğini ölçen harf-sayı sıralaması testinde ve yürütücü işlevleri ölçen İz Sürme Testinin B bölümünde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmakta olup telefonları masanın üzerinde bulunan grup1'deki katılımcılar, telefonları laboratuvar ortamında olmayan grup2'deki katılımcılara oranla daha iyi sonuçlar elde etmiştir.

Gruplar arasında bilgi işleme hızını ölçen Sembol - Sayı Modalitesi Testi'nde ve İz Sürme Testinin A bölümünde ise anlamlı bir farklılık kaydedilmemiştir.

Testlerin hepsinde anlamlı bir farklılık elde edilmemesinin sebebi Harf-sayı sıralaması ve İz Sürme testinin B bölümünün diğer testlere oranla yürütücü işlevler ve çalışma belleği gibi daha yüksek bilişsel beceriler gerektiriyor olmasıdır. Bu demek oluyor ki akıllı telefonların varlığı alt düzeydeki bilişsel becerileri gerektiren testlerde bir farklılığa sebep olmazken yürütücü işlevleri ve çalışma belleğini ölçen üst düzeydeki bilişsel beceri testlerinde anlamlı bir farklılık yaratmaktadır.

4. Tartışma

Araştırmadan elde edilen bulgular, akıllı telefonları laboratuvar ortamında bulunmayan grup 2'deki öğrencilerin daha başarılı olacağını ön gören birinci hipotezi ve aynı zamanda Texas Üniversitesi'nde Adrian Ward ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarını destekler nitelikte değildir.

Texas Üniversitesi'ndeki araştırmanın sonucunda akıllı telefonları yakınlarında bulunan insanların düşünme ve odaklanma becerilerinin azaldığı neticesine varılmıştır (Ward ve ark., 2017). İstanbul'daki üniversite öğrencileri ile Texas Üniversitesi'ndekinin benzeri gerçekleştirilen deney elde edilen bulguların farklı olması sebebiyle oldukça ilgi çekicidir. Araştırmada akıllı telefonları odadan çıkartılan Türk öğrencilerin kaygı hissetmeye başladığı gözlenmektedir. Bu durum araştırmacılar tarafından “ayrılık anksiyetesi” olarak adlandırılmıştır. Anksiyete öğrencilerin çalışma belleğinde bozulmalara yol açmakta ve öğrencilerin bilişsel testlerdeki başarılarını düşürmektedir. Telefon bağımlılığı arttıkça konuya odaklanma ve çalışma kalite seviyesi düşmektedir.

İki araştırma arasındaki farka sebebiyet veren durumlar bilinmemektedir, ancak kültür faktörü olabileceği düşünülmektedir. Araştırmanın farklı gruplar için tekrarlanmaya devam edilmesi farklılığın sebeplerine ulaşmayı mümkün kılabilir. Örneğin Japonya, Çin, Kore gibi Amerika ve Türkiye'den kültürel bakımdan farklı olan ülkeler araştırma alanı olarak kullanılabilir ve bu ülkelerdeki öğrencilerle çalışma tekrarlanabilir

Akıllı telefonların kullanımının beyinde yürütücü işlevleri ve çalışma belleğini kapsayan üst düzey bilişsel becerileri etkilediğini ortaya koyan bu araştırma; insan yaşantısının önemli bir parçası haline gelmiş olan akıllı telefonlarla ilgili gelecekte yapılacak olan çalışmalara farklı bir kaynak teşkil etmiştir. Çalışmadan çıkarılabilecek en net sonuç, zaman zaman basın yayın organlarında da ifade bulunduğu üzere akıllı telefonlara olan bağımlılığın gençler arasında giderek

yaygınlaşması ve bu aygıtların giderek hayatın temel eksenine haline gelmesidir. Bu yönde yapılacak çalışmaların konuyu daha da iyi bir şekilde aydınlatacağı düşünülebilir.

Kaynakça

- Butler, J. (2016). *How smartphones change the way you think*. Erişim adresi: TEDxWandsworth, <https://youtu.be/pWvSwX-jq7o>
- Depyukhina, A. (2016). Could you live without a smartphone? Erişim adresi: TEDxWandsworth, <https://youtu.be/uNQjCwCu88>
- Minaz, A., ve Bozkurt, Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılık düzeylerinin ve kullanım amaçlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. Erişim adresi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/352363>
- Kemp, S. (2019). Digital 2019: Global Internet Use Accelerates
- Lamotte, S. (2017), Smartphone addiction could be changing your brain. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2017/11/30/health/smartphone-addiction-study/index.html>
- Russel, B. (2018). The effects of smartphones on studying. Erişim adresi: <https://ugs.utexas.edu/news/smartphone-study>
- Taşdelen, V. (2016). *İnsan açısından teknoloji*. Hece Dergisi Dijital Kültür Özel Sayısı, 234-236.
- Türkay, İ. (2018). “Digital in 2018” raporunda dünyada ve Türkiye’de durum. Erişim adresi: <https://vergialgi.net/ekonomi-maliye/digital-in-2018-raporunda-dunyada-ve-turkiye-de-durum>
- Ward, A. F., Duke, K., Gneezy, A., ve Bos, M. W. (2017). Brain Drain: The Mere Presence of One’s Own Smartphone Reduces Available Cognitive Capacity. *Journal of the Association for Consumer Research*, 2(2), 140-154.
- Yildirim, Ç., Sumuer, E., Adnan, M., ve Yildirim, S. (2015). A growing fear: Prevalence of nomophobia among Turkish college students. *Information Development*, 32(5), 1322-1331. doi: 10.1177/0266666915599025

YARATICILIĞI YORDAYAN DEĞİŞKENLER: DUYGUDURUM VE KİŞİLİK

Denizhan, T.

Danışman: Alkar, Ö. Y.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, yaratıcılığı yordayan değişkenleri duygudurum ve kişilik değişkenlerini ele alarak incelemektir. Araştırmanın örneklemini 2017-2018 öğretim yılında Hacettepe Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi'nde eğitimine devam eden 179 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada Raudsepp Ne Kadar Yaratıcısınız Testi (NYT), Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PANAS), Türk Kültüründe Geliştirilmiş Temel Kişilik Özellikleri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma verilerine regresyon analizi uygulanmış ve analiz sonuçlarına göre Türk Kültüründe Geliştirilmiş Temel Kişilik Özellikleri Ölçeği değişkeninin alt boyutları olan gelişime açıklık, olumsuz değerlik ve Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeğinin alt boyutları olan pozitif ve negatif duygu arasında anlamlı düzeyde ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın güçlü yönleri, sınırlılıkları ve katkıları ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: yaratıcılık, duygudurum, kişilik

Abstract

In psychology literature, creativity and the factors of creativity are research topics. In this study, it was aimed to determine the psychological variables that predict creativity on a group of volunteer university students in the fields of Fine Arts. For this purpose, the study included mood and personality variables. In addition, the study of the relationship between gender and socioeconomic variables with creativity is the aim of the research. As a result of the literature review, it is seen that creativity, personality and emotion are related with each other.

Keywords: creativity, mood, personality

1. Giriş

Bu çalışmada temel olarak yaratıcılığı yordayan psikolojik değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmaya duygudurum ve kişilik değişkenleri de dahil edilmiştir. Ayrıca cinsiyet ve sosyoekonomik değişkenlerin yaratıcılık ile olan ilişkilerinin incelenmesi de araştırmanın amacıdır. Yapılan literatür taraması sonucunda yaratıcılık, kişilik ve duygu durumun birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Alan yazınına bakıldığında bu kavramların

tek başlarına ele alındığı ancak aralarındaki ilişkiyi yordayacak kapsamlı çalışmaların henüz yapılmadığı tespit edilmiştir. Yaratıcılık kavramının ülkemizde alanda yeterince çalışılmamış bir konu olması sebebiyle yapılan bu araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Kavramlarına Genel Bakış

1.1. Yaratıcılık Nedir ve Yaratıcılık Sürecine Genel Bakış

Yaratıcılık, karşımıza çıkan çeşitli problemlere ve bu problemlere ilişkin ortaya atılan çözümlere farklı perspektiflerle yaklaşabilmektir (Tekin Bender, 2014). Bu bağlamda problemleri yoluna koymak ve herhangi bir sonuç bulmak için yeni görüş açıları bulabilmek, kısa zamanda farklı çözümler üretmek demektir. Bir bakıma yaratıcılık, bilgi birikiminin hayal gücüyle harmanlanıp kullanılmasıdır (Bora ve Alper, 2005). Bir kavram olarak yaratıcılık, bilim ve sanatta olduğu gibi yaşamın alanlarına yayılmıştır (Kapan Ezici, 2005).

Yaratıcılık sanatta ortaya çıkar ve iki boyutta gelişir. İlki, bir eylem olarak yaratıcı olmaktır ve bu da düş gücüyle beslenerek hayatın imgeleminin bir örnekbiçimi olarak zihinsel faaliyettir. İkincisi ise somut ve maddi bir realite olarak kelimelerden, ritimlerden, seslerden meydana gelen sanatsal duygu, düşünce ve imgelerin bütünü olarak pratik bir yaratı ve emeğin subjektif bir biçimidir (Kagan, 1982 akt. Kapan Ezici, 2005). Jung (1997), yaratıcılık kavramını psikoloji ve sanat bağlamında ele alırken öncelikle yaratıcılık süreci sonunda ortaya çıkan ürünün sanatçı için psikolojik bir ifadesi olduğunu söylemiştir. Sanata psikolojik açıdan yaklaşırken sanatın arılığına dokunacak bir yaklaşımdan uzak durulması ve sanat eserinin nasıl olması gerektiğine sanat eleştirmenlerinin karar vermesi gerektiğini belirtmiştir.

1.2. Duygudurum

Duygu; bir obje, kişi ya da fenomen hakkında kazanılan deneyimlerle beraber kişiyi bir davranışta bulunmaya hazırlayan his olarak tanımlanabilir ve duygular yaşantımızın anlarında farklı türlerdeki duyguların etkileri mevcuttur (Doğan ve Özdevecioğlu, 2009). İngilizce ‘Mood’ olarak ifade edilen duygu durumu, duyguya nazaran uzun sürelidir ve olumlu, olumsuz olmak üzere iki grupta betimlenirken duygular duygu durumuna bir zamandan sonra evrilir (Borsade ve Gibson, 2007; akt. Coşkun ve Gültepe, 2013).

1.3. Kişilik

Kişilik kavramının etimolojisine baktığımız zaman ‘persona’ kavramı karşımıza çıkar.

Yunanca persona kelimesi piyeslerde oyuncuların perdede rolleri için kullandıkları maskelerden gelmektedir. Alan yazınının çerçeve kazanmasıyla günümüzde, doğuştan ve çevreyle şekillenen baş etme, öğrenme, idrak, hareketteki örüntüler olarak tanımlanmaktadır (Aslan, 2008). Buradan hareketle kişiliğin genetiğin sonucunda elde edilen huy ve daha sonra çevreyle edinilmiş karakterin toplamıdır denilebilir (Akiskal, Hirschfeld, Yerevanian, 1983; akt. Sayın ve Aslan, 2005).

1.4. Yaratıcılık ve Kişilik

Kişilik yaşam içerisinde farklı açılardan değerlendirilir ki yaratıcılık bu boyutlardan biridir. Tatlıoğlu (2010), Darvill ve Johson 'un (1991) üniversitede öğrenim gören 109 öğrenci üzerinde yapmış oldukları çalışmanın sonucunu; kişilik özelliği olarak iyimserliği daha düşük olan öğrencilerin yüksek seviyede nevrotik yönelimli olduklarını bu açıdan kontrol algılarının durumlara karşı düşük düzeyde olduğu şeklinde aktarmıştır. Ulu (2007), Costa ve McCrae' nın (1990) beş faktör kişilik özellikleri, NEO Kişilik Envanteri ile mükemmeliyetçilik ilişkisini inceledikleri çalışmalarında mükemmeliyetçiliğin geçimlilik ve nevrotiklik ile ilişkisi olduğunu ancak çevreden gelen baskıyla oluşan mükemmeliyetçiliğin kişilik özelliği olan nevrotikliğin alt boyutu depresyon ile ilişkisi olduğunu söylemiştir.

44

1.5. Yaratıcılık ve Duygudurum

Yaratıcılık ile duygu durum ilişkisi açısından yapılan literatür çalışmaları sonucunda yaratıcılığın, duygu durum bozukluğu ve psikopatoloji ile olan ilişkisine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan literatür taraması sonucunda Maçkalı, Gülöksüz ve Oral (2013), yaratıcılık duygu durum bozukluğunun ilişkisine yönelik Mumcu (1997) ve Schuldberg' in (1990, 2001) çalışmalarını aktarmıştır. Buna göre Schuldberg 1990 ve 2001 yıllarında kişilerdeki hipomaninin yaratıcılıktaki performansın düzeyini arttırdığını ve bu performansın düşünce ve davranışlarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Yaratıcılığa farklı perspektiflerden yaklaşan bu çalışmalar yaratıcılıkta duygu durumunda açığa çıkan hafif derecedeki yükselmelerin yaratıcılık sürecini güçlendirdiğini ayrıca yaratıcı olarak nitelendirilen bireylerde iki uçlu duygu durum bozukluğunun görülme olasılığının daha yüksek olduğunu göstermiştir (Maçkalı, Gülöksüz ve Oral, 2013).

2. Yöntem

Bu araştırmanın örneklemi 2017- 2018 eğitim öğretim yılı içerisinde Ankara Üniversitesi ve Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde ve konservatuvarda öğrenim gören 1., 2.,

3. ve 4. Sınıf ve Lisansüstü öğrencilerinden oluşan basit seçkisiz atama yoluyla seçilen 179 öğrenci bulunmaktadır. Çalışmaya katılanların 110' u kadın (%61.1), 69'u erkek (%38.3) öğrencidir. Bu öğrencilerin 80'i (%44,7) Ankara Üniversitesinden, 99'u (%55,3) Hacettepe Üniversitesinden oluşmaktadır. Güzel Sanatlar Fakültesinden 133 (74,3), Konservatuvardan 46 (25,7) öğrenci bulunmaktadır. Örneklemi oluşturan katılımcıların yaş aralığı 18-40 yaştır.

Çalışmaya katılan gönüllü öğrencilere bilgi verilerek form ve ölçekler bilgisayar aracılığıyla ve araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Uygulama, sosyodemografik sorularla birlikte Raudsepp Ne Kadar Yaratıcısınız Testi (NYT) (Sungur, 1997; Kapıcı, 2010 akt. Gürhan, 2017), Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği (PANAS) (Dürü, 1998 akt. Gençöz, 2000), Türk Kültüründe Geliştirilmiş Temel Kişilik Özellikleri Ölçeği (Gençöz ve Öncül, 2012) kullanılarak yapılmıştır. Araştırma için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Etik Kurulu'ndan izin alınmıştır. Ölçeklerden elde edilen veriler SPSS 21 analiz programıyla analiz edilmiştir.

3. Sonuçlar

Bu araştırma kapsamında Yaratıcılığı yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla kişilik ve duygudurum değişkenlerinin alt boyutlarının analize dahil edilip incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkeni kişilik (Dışa dönüklük, sorumluluk, geçimlilik/ uyumluluk, duygusal tutarsızlık, gelişime açıklık, olumsuz değerlik) ve pozitif ve negatif duygudurumu; bağımlı değişkeni yaratıcılıktır. İlk olarak, regresyon analizi öncesi araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiye bakılmış, değişkenler arasındaki korelasyon analizi sonucunda şekliyle yaratıcılık testi ile duygu durum alt ölçeği olan pozitif duygu ($r=.251, p<0.01$), dışadönüklük ($r=.198, p<0.01$), olumsuz değerlik ($r=.239, p<0.05$), geçimlilik/ uyumluluk ($r=.149, p<0.01$) arasındaki korelasyonlar anlamlılığa ulaşmıştır. Pozitif duygu ile dışa dönüklük ($r=.337, p<0.01$), sorumluluk ($r=.305, p<0.01$), gelişime açıklık ($r=.490, p<0.01$), geçimlilik/uyumluluk ($r=.348, p<0.01$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Negatif duygu ile dışa dönüklük arasında negatif yönlü ve anlamlı ($r=-.382, p<0.01$) bir ilişki, negatif duygu ile duygusal tutarsızlık arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=.545, p<0.01$).

Yapılan regresyon analizi sonucunda pozitif ve negatif duyguların ($r=.251, p<0.01$) ve kişiliğin alt boyutları olan gelişime açıklık ile olumsuz değerliğin yaratıcılığı anlamlı düzeyde yordadığı saptanmıştır ($r=.342, p<0.01$). Cinsiyetin yaratıcılık üzerinde anlamlı düzeyde bir fark yaratıp yaratmadığını istatistiksel olarak incelemek için yapılan bağımsız t testi yapılmıştır. Bulgular

sonucunda cinsiyetin yaratıcılık üzerinde anlamlı düzeyde bir fark yaratmadığı görülmektedir ($t(1.607, p>0.05)$). Yaratıcılığın sosyodemografik değişken olan yaşa göre değişip değişmediğinin incelenmesi amacıyla Tek Yönlü Anova yapılmıştır. 31-40 yaş aralığında olan öğrencilerin yaratıcılık ortalamaları ($M=4.3533$) daha yüksek çıkmıştır.

4. Tartışma

‘Yaratıcılık nedir?’ ve ‘Yaratıcılığın ortaya çıkmasında etkili olan değişkenler nelerdir?’ sorusundan yola çıkılarak duygudurum ve kişiliğin alt boyutlarının yaratıcılığı yordayıp yordamadığına yönelik yapılan bu araştırma, duygudurumun pozitif ve negatif alt boyutlarıyla, kişiliğin gelişime açıklık ve olumsuz değerlik alt boyutlarıyla anlamlı düzeyde ilişkili olması yaratıcılığı yordayan faktörleri anlamamıza ve nasıl geliştirilebileceğini istatistiksel olarak göstermek adına önemlidir. Kişiliğin gelişime açıklık ve olumsuz değerlik alt boyutları ile yaratıcılık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve yaratıcılığın kişiliğin bu iki boyutu tarafından anlamlı bir şekilde yordandığı saptanmıştır. Yaratıcılık ve kişilik ilişkisinden ziyade hangi kişilik özelliklerinin yaratıcılığı ortaya çıkardığı, yaratıcı kişilerin kişilik özelliklerine yönelik alanyazında yapılan çalışmalar, bu bulguyu destekler niteliktedir.

46

Gürhan (2017), güzel sanatlar fakültesinde okuyan 200 gönüllü öğrencinin yaratıcılıklarının psikopatolojileri ve kişilik özellikleri üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada Beş Faktör Kişilik modelinin alt boyutu olan yaşantılara açıklık ve duygusal dengelilik boyutları ile yaratıcılık arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve bu boyutların yaratıcılığı anlamlı bir şekilde yordadığını göstermiştir. Ayrıca Gürhan (2017) yaptığı çalışmanın sonucunda kişilik boyutlarının yaratıcılıktaki toplam varyansın %3,1’ ini açıkladığını bulmuştur. Güzel sanatlar fakültesi ve konservatuarda okuyan öğrencilerin ölçüm aracı olarak kullanılan Türk Kültüründe Geliştirilmiş Temel Kişilik Özellikleri Ölçeğinin alt boyutlarının yaratıcılıkta toplam varyansın %15,6’ sını açıkladığı bu çalışma sonucunda bulgulanmıştır. Bu çalışmada yapılan regresyon analizi sonucunda yaratıcılık ve negatif duygu arasında negatif yönde ve anlamlı ilişki bulunmuştur. Yapılan literatür araştırmasında Martindale (1972), 1670 ile 1809 yılları arasında doğmuş olan 21 İngiliz şair, 1770 ile 1909 yılları arasında doğmuş olan 21 Fransız şair üzerinde yapmış olduğu araştırma sonucunda İngiliz şairlerin %55’inde Fransız şairlerin %40’ında psikotik belirtilerin olduğunu, yedi şairden birinin ruh ve sinir hastalıkları hastanesinde bulunduğunu bunun arka planında ciddi psikopatolojik hikayelerin bulunduğunu bulgulanmıştır (Schildkraut ve Hirshfeld, 1994; akt. Soygür, 1999). Karlsson (1970, 1781, 1984) yapmış olduğu çalışmalar sonucunda psikotik hasta olanlar ve onların birinci derece yakınlarının

ortalamaya göre entelektüel, sanatsal çalışmalarda daha iyi olduklarını göstermiştir (Soygür, 1999). Literatürde, duygusal mizacın kimlerin duygu durum bozukluklarına yatkın olduğunu öğrenmede etkin bir role sahip olduğunu görülmektedir, bu amaçla yaratıcılık ve duygusal mizaç ilişkisinin anlaşılması önemlidir. Ayrıca güzel sanatlar fakültelerine ve konservatuvara öğrencileri kabul etmede özel yetenek sınavlarının nitelik açısından artırılması ve farklı ölçütlerin getirilmesine yönelik çalışmaların yapılmasının öğrencilerin yetenek, ilgi, düşünce, duygu, kişilik ve tutumlarını daha çok yansıtan alanlara yönelmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Güzel sanatlar fakültesinde ve konservatuarda okuyan üniversite öğrencileriyle sınırlı tutulan bu çalışma, farklı yaş gruplarından oluşan örneklemle özellikle sanatsal yaratıcılık bağlamında uzun yıllar eser vermiş yazar, şair, ressamlar üzerinde uygulandığında daha geçerli sonuçlar vereceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altinkurt, L. (2006). Üniversitelerdeki güzel sanatlar eğitim programları giriş sınavı sonuçlarının değerlendirilmesi (Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Örneği). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 227-238.
- Aslan, A. E. (2001). Kavram boyutunda yaratıcılık. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(16), 15-21.
- Aslan, S. (2008). Kişilik, Huy ve Psikopatoloji. *Reviews, Cases and Hypotheses in Psychiatry*, 2(1-2), 7-18.
- Arslan, R., ve Yapıcı, M. (2014). Sanat yapıtında psikolojik obje üzerine hermeneutik bir analiz: ressam Gülbin Zeren örneği. *Ulakbilge*, 2(4), 41-56.
- Beedie, C., Terry, P. ve Lane, A. (2005). Distinctions between emotion and mood. *Cognition and Emotion*, 19(6), 847-878.
- Bora, E., ve Alper, Y. (2005). Sanatsal yaratıcılık ve beyin. *Yeni Symposium*, 43(1), 3-8.
- Butcher, J., Mineka, S., ve Hooley, J. M. (2013). Kişilik Bozuklukları. *Anormal Psikoloji* (1.Baskı) içinde (s. 632). (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Coşkun, H., ve Gültepe, B. (2013). Duygudurum ve bazı davranışlarımız: yeni bulgular ışığında bir değerlendirme. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 81-100.
- Doğan, Y., ve Özdevecioğlu, M. (2009). Pozitif ve Negatif Duygusallığın Çalışanların Performansı Üzerindeki Etkisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (18), 165-190.
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(46), 19-26.
- Gençöz, T., ve Öncül, Ö. (2012). Examination of personality characteristics in a Turkish Sample: development of Basic Personality Traits Inventory. *The Journal of General Psychology*, 139(3), 194-216.
- Gürbüz, S. (2004). Yaratıcılık ve Yenilik (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Gürhan, B. (2017). Güzel Sanatlar Alanında Öğrenim Gören Üniversite Öğrencilerinin Yaratıcılıklarının Psikopatolojileri ve Kişilik Özellikleri Üzerindeki Etkisi (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Jung, C. G. (2006). Analitik Psikoloji. (E. Gürol, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1997), 309-310.
- Karlsson, J. L. (1970). Genetic association of giftedness and creativity with schizophrenia. *Hereditas*, 66, 177-181.
- Karlsson, J. L. (1981). Genetic basis of intellectual variation in Iceland. *Hereditas*, 95, 283- 288.
- Karlsson, J. L. (1984). Creative intelligence in relatives of mental patients. *Hereditas*, 100, 83-86.
- Kapan Ezici, A. (2005). Sanatçının kişiliği ve yaratma psikolojisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 122-127.
- Koca, Ş. (2007). Mesleki müzik eğitimi alan ve almayan lise öğrencilerinin genel kişilik özelliklerinin kişilik envanterlerine göre incelenmesi. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* (1. Baskı). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kıray, G. (2013). *Khatena-Torrance Yaratıcılık Algı Envanterinin Türkiye koşullarına uyarlanması*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Maçkalı, Z., Gülöksüz, S., ve Oral, T. (2013). Yaratıcılık ve iki uçlu bozukluk. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 25(1), 50-59.
- May, R. (2012). Yaratma Cesareti. (A. Oysal, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1987), 36-56-57-61.
- Özben, Ş., Argun, Y. (2005). Buca Eğitim Fakültesi öğrencilerinin yaratıcılık boyutları puanlarının karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 16-23.

Sayın, A., Aslan, S. (2005). Duygudurum bozuklukları ile huy, karakter ve kişilik ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(4), 276-283.

Soygür, H. (1999). Sanat ve delilik. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2, 124-133.

Tatlıoğlu, K. (2010). *Farklı öz-anlayış düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinin karar vermede özsaygı, karar verme stilleri ve kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Tekin Bender, M. (2014). Yaratıcılık, kişilik ve sanatsal yaratma üzerine. *Erciyes Üniversitesi Enstitüsü Dergisi*, 1(36), 20-30.

Tuğrul, C. (1999). Duygusal Zeka. *Klinik Psikiyatri*, 1, 12-20.

Ulu, P. İ. (2007). *An investigation of adaptive and maladaptive dimensions of perfectionism in relation to adult attachment and big five personality traits*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Vurucu, F. (2010). *Meslek lisesi öğrencilerinin meslek seçimi yeterliliği ve meslek seçimini etkileyen faktörler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

Yaz, E. (2015). *Yalnızlığın çocukluk çağı travmatik yaşantılarının ve dissosiyatif yaşantıların yaratıcılıkla ilişkisinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

ALKOL KULLANAN BİREYLERİN PSİKOLOJİK SEMPTOMLARI ve KİŞİSEL İYİ OLUŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Tunçer, S.

Danışman: Ünübal, H. ve Hızlı Sayar, G.

Üsküdar Üniversitesi

Özet

Alkol kullanımı son yıllarda giderek artmakla beraber ülkemizin önemli sağlık sorunlarından biri haline gelmiştir. Alkol kullanımı sadece kullanan bireyi değil, aileyi ve toplumu derinden etkilediğinden fiziksel ve ruhsal sorunların yanında birçok sosyal, hukuki ve ekonomik soruna da yol açmaktadır. Bu çalışmada Üsküdar Üniversitesi Türkiye Bağımlılık ve Ruh Sağlığı Profili (TBRSH) çalışması kapsamında, Anadolu Bölgesi'nde alkol kullanan bireylerin psikolojik semptomlarıyla ve kişisel iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Abstract

The aim of this course is to examine the relationship between psychological symptoms and personal well-being of alcohol users in Anatolia region. This study is conducted within the scope of “Türkiye Bağımlılık ve Ruh Sağlığı Profili (TBRSH)” in Uskudar University.

1. Giriş

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde alkol tüketimi ve alkole bağlı sorunlar hızla artmaktadır. Yapılan çalışmalar toplumları oluşturan bireylerin %90'ının yaşamlarının bir döneminde alkol aldığını, alkol bağımlılığı ve kötüye kullanımının ise en sık rastlanan psikiyatrik bozukluklardan biri olduğunu göstermektedir (DSÖ, 1992). Alkol bağımlılığının nedenleri araştırıldığında literatürde çok çeşitli nedenlere rastlanılmaktadır. Bireyi alkol bağımlılığından ve alkol kullanım bozukluklarından koruyan veya yatkın hale getiren ilişkili ya da ilişkisiz birçok etken bulunmaktadır. Bunlar alkolün elde edilebilirliği, fiyatı, toplumun alkol tüketimine ve alkolle ilişkili bozukluklara bakış açısı, bireyin sosyo-kültürel, psikolojik, fizyolojik ve genetik yapısı gibi etkenlerdir (Holder, 1998).

Alkol kullanımına bağlı bozukluklara diğer psikopatolojilerde sık olarak eşik etmekte ve eş tanıların varlığı bozuklukların görünümü, tedavi süreci ve gidişini etkilemektedir. Epidemiyolojik ve klinik çalışmalarda alkol kullanım bozuklukları ile birlikte görülen en sık

tanılar; madde kullanım bozuklukları, antisosyal kişilik bozukluğu, depresif bozukluklar ve kaygı bozuklukları gibi ruhsal bozuklukların oldukça sık görüldüğü belirlenmiştir (İnce ve ark., 2002). Alkol kullanım bozukluğu tanısı olan hastaların %48'inin ek olarak yaşam boyu sosyal anksiyete bozukluğu tanısı aldıkları bulunmuştur (Grant ve ark., 2005). Alkol kullanan hastalarda anksiyete, depresyon ve fobi gibi emosyonel sorunlarda belirgin artışlar saptanmıştır (Ross ve ark., 1998). Alkol kullanım bozukluğuna sahip hastaların %30-40'ının hayatlarının bir döneminde majör depresyon tanısı aldıkları bildirilmiştir. Aile bireylerinde alkol bağımlılığı olanlarda ve günlük aşırı alkol tüketimi olanlarda depresyon daha sıktır. (Kaplan ve Sadock, 1998).

Kişisel iyi oluş konuşma dilinde "mutluluk" olarak ifade edilse de aslında kişinin kendi yaşamını değerlendirmesidir. Kişinin bu değerlendirmesi hem duygusal (memnun edici ve memnun edici olmayan duygusal tepkiler) bir öge hem bilişsel (yaşam doyumu ile ilgili yargılar) bir ögedir (Diener ve Diener, 1996). Bu iki öge birbirinden bağımsız değildir. Kişisel iyi oluş kişinin yaşamını değerlendirme yöntemi olması durumuna karşı, doğası gereği çok yönlü ve kompleks olduğuna inanılmıştır (Diener, Scollon ve Lucas, 2009).

Daepfen ve arkadaşlarının (1995) alkol bağımlılığı ve yaşam kalitesini incelediği bir çalışmada, alkol bağımlısı bir hastanın yaşam kalitesini etkileyen önemli bir faktörün de depresyon olduğunu belirtmişlerdir. Artan depresyon derecesiyle düşük yaşam kalitesi arasındaki ilişki dikkat çekicidir (Connors ve ark., 1998; Pyne ve ark., 1997).

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

TURBAHAR çalışmasına dahil olan katılımcılardan 9 bölge arasında olan Anadolu Bölgesi illerinde yaşayan 6000 kişi, çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Verilerin toplanması ve veri girişleri Temmuz-Ekim 2018 tarihleri arasında tamamlanmıştır.

2.2. Materyaller

Bu çalışmada, araştırmacı tarafından hazırlanmış demografik bilgilere ilişkin soruların olduğu Sosyodemografik Bilgi Formu, Kısa Semptom Envanteri (KSE) ve Kişisel İyi Oluş İndeksi (KİÖİ) ölçekleri kullanılmıştır.

2.3. Veri Analiz Yöntemi

Çalışmanın verileri SPSS - 21 kullanılarak analize tabii tutulmuştur. Alkol kullanımında, hiç alkol kullanımının olması, “ayda bir kez kullanımının olması”, “haftada bir kez kullanımının olması” ve “hemen hemen her gün kullanıyor olması” olarak dört gruba ayrılmıştır. 3 veya daha fazla grubun arasındaki farkın analizi için Tukey Tek Yönlü ANOVA Analizi kullanılmıştır. Alkol kullanımı özelliğine etki edebileceği düşünülen eğitim, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı ve yaş değişkenleri ve çalışmada kullanılan KSE ve KİÖİ ölçeklerinin ilişki büyüklüklerini tahmin edebilmek için Lineer Regresyon yapılmıştır. Bağımsız değişkenler ve ölçeklerden alınan toplam ve alt ölçek puanları modele dahil edilmiştir. P değeri 0,05 ‘in altında olan değerler, bağımsız risk faktörü olarak kabul edilmiştir.

3. Sonuçlar

Toplam örneklemin %50,0’sini ($N=3000$) kadınlar ve %50,0’sinin ($N =3000$) erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %42,0’ının ($n=2520$) evli, %55,5’inin ($N =3331$) bekâr ve %2,5’inin ($N =149$) ise eşinden ayrılmıştır. Eğitim seviyesi bakımından örneklemin %0,1’inin ($N =6$) okuryazar olmadığı, %1,3’ünün ($N =79$) sadece okuryazar olduğu, %4,8’inin ($N =289$) İlkokul mezunu, %5,8’inin ($N =345$) ortaokul mezunu, %26,0’sının ($N =1559$) Lise mezunu, %53,6’sının ($N =3213$) Üniversite mezunu ve %8,5’inin ($N =509$) ise Yüksek Lisans mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcıların genel yaş ortalaması 31.1 ($SS=27.1$)’dir. Kadınların yaş ortalaması 29.6 ($SS=10.5$), erkeklerin yaş ortalaması ise 30.6 ($SS=10.6$) olarak saptanmıştır. Katılımcıların çocuk sayısı değişkenlerine bakıldığında, %62.1’inin ($N =3726$) çocuk sahibi olmadığı, %10.9’unun ($N=656$) tek çocuk sahibi olduğu, %23.8’inin ($N =1428$) iki ve üç çocuklu, ve %3.1’inin ($N =190$) ise dörtten fazla çocuk sahibi olduğu görülmüştür.

Katılımcıların alkol kullanım durumlarına ait veriler incelendiğinde, %20.1’i ($N=1208$) alkol aldığını, %76.3’ü ($N=4580$) alkol almadığını ve %3.5’i ($N=212$) ise alkolü bıraktığını bildirmiştir. Katılımcılardan alkol kullananların alkol kullanım sıklığına dair veriler incelendiğinde, %14.1’inin ($N=844$) ayda 1-2 defa alkol kullandığı, %4.6’sının ($N=275$) haftada 1-2 defa alkol kullandığı, %1.6’sının ($N=95$) ise hemen hemen her gün alkol kullandığı belirlenmiştir.

Katılımcıların alkol kullanımı, demografik özellikler ve psikolojik semptomlar ile ilişkisinin regresyon analizi sonuçlarına göre, cinsiyet değişkeninde erkek bireylerin sayısının artması ile izlenen alkol kullanımında ki artış istatistikçe anlamlı düzeydedir ($t=-15.490$, $p=0.001$). Eğitim düzeyi ile alkol kullanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

($B=0.018$).Eğitim düzeyinin artması ile izlenen alkol kullanımında ki artış istatistikçe anlamlı düzeydedir ($t=2.215$, $p=0.027$). Medeni durumda bekâr bireylerin sayısının artması ile izlenen alkol kullanımında ki artış istatistikçe anlamlı düzeydedir ($t=3.810$, $p<0.001$). Bireylerin sahip olduğu çocuk sayısı ile alkol kullanımı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($B=-0.033$). Çocuk sayısının azalması ile izlenen alkol kullanım sıklığında ki artış istatistiki olarak anlamlı düzeyde bulunmuştur ($t=-3.861$, $p<0.001$).

Katılımcıların hostilite alt ölçeğinden aldıkları toplam puan ile alkol kullanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($t=6.713$, $p<0.001$).

Katılımcıların kişisel iyi oluş ölçeğinden aldıkları toplam puan ile alkol kullanımı arasında negatif yönde istatistikçe anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($t=-4.742$, $p<0.001$).

4. Tartışma

Bu çalışma Türkiye Bağımlılık ve Ruh Sağlığı Profili Çalışmasında Anadolu Bölgesi'nde alkol kullanan bireylerin psikolojik semptomlarıyla ve kişisel iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamaktadır.

Araştırmada erkeklerin alkol kullanımının kadınlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu Williams ve arkadaşlarının (1989) çalışmasından çıkan veriler ile örtüşmektedir. Özellikle Türk toplumu içinde erkeklerin alkol kullanımı büyüme ve erkeklik sembolü olarak görülmektedir (Arıkan ve Coşar, 1996). Alkol kötüye kullanımı ve bağımlılığının kadınlara göre erkeklerde daha sık görülmesi, alkol kullanan kadınların toplumlar tarafından hoş karşılanmaması olduğu düşünülmektedir (Saraçlı, 2007).

Yapılan analizler sonucunda, eğitim düzeyi ile alkol kullanımı arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu durum kişilerin eğitim düzeyleri arttıkça daha fazla alkol kullanımı tercihinde bulundukları sonucuna varılmıştır. Bu sonuç yurtdışındaki çalışmalara benzer fakat ülkemizdeki çalışmalarla uyumsuzdur (Tuncer, Ersül, Beyazyürek ve Beşikçi, 1987; Beşirli, 2007; Evren, Çakmak, 2001). Beşirli'nin (2007) 288 katılımcı ile rastlantısal örneklem kullanarak yaptığı bir çalışmaya göre, alkol kullanımı ile kişilerin eğitim düzeyleri arasında istatistiksel olarak negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuşken; Turan ve arkadaşlarının (1999), 2000 kişiyle yaptıkları bir epidemiyolojik araştırmaya göre ise yüksek öğrenim görmüş kişilerde alkol kullanımının daha fazla olduğu sonucunu bulmuşlardır. Eğitim düzeyi ve alkol tüketimi ilişkisine dayanan bulgumuz Türkiye'de yapılmış literatür tarafından fazla desteklenmemektedir. Bunun nedeni bu araştırmadan daha önce ülkemizin zorunlu eğitim

süresinin uzatılması ve çalışmanın genelde şehir merkezlerinde yapılması dolayısıyla da ulaşılan kişilerin daha eğitimli insanlardan oluşması ile ilişkili olabilir.

Bazı çalışmalarda alkol kullanım bozukluğu medeni durumla ilişkili görülmemekle beraber, çoğunlukla bu çalışmada da saptanıldığı gibi bekar olanlarda daha yüksek oranda bulunmuştur. Sadece medeni durumun değerlendirildiği çalışmalara bakıldığında evli bireylerin bekâr bireylere oranla daha az oranda alkol kullandıkları ortaya konmuştur (Matzger ve ark., 2004). Ülkemizde alkol bağımlılığı çalışmalarında, genelde evli olanların oranının daha yüksek olduğu çalışmalar mevcuttur. Bunun nedeni olarak, araştırılmaların genelde klinik ortamda aileleri tarafından getirilen, çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu ve sayıca az kişiyle yapılıyor olması olabilir. Ek olarak evli hastaların bekarlara göre daha fazla aile desteğini bildirdikleri göz önüne alındığında (Yüncü ve ark., 2005) evli olmanın psikiyatrik yardım arayışını arttırabileceği düşünülebilir. Bu bulgu evli olma durumuyla ilişkili olarak, düzenli yaşam şeklinin alkol kullanım bozukluğu riskini azaltabileceğini düşündürmektedir (Uluhan, 2006).

Bireylerin sahip olduğu çocuk sayısı azaldıkça alkol kullanım sıklığında artış gözlendiği saptanmıştır. Kültür ve arkadaşlarının (2006) çalışmasına göre alkol kullanımı ve çocuk sayısı arasında anlamlı bir fark saptanmamışken, Arıkan ve Coşar'ın (1996) yaptığı çalışmada ise % 90 alkol bağımlısı kişinin çekirdek aile yapısında olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada katılımcıların hostilete alt ölçeğinden aldıkları puanların artması ile alkol kullanımında artış göstermektedir. Araştırmacılar hostilitenin yüksek olmasının alkol kullanımını yordadığını bulgulamışlardır (Bácskai ve ark., 2011; Regier ve ark., 1990).

Araştırmanın bulguları incelendiğinde, alkol kullanımı ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyon arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın varyans analizinde alkol kullanım sıklığı ile anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilete arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu sonuçların farklı sonuçlar göstermesi kullanılan alkol miktarı, farklı örneklem sayısı, anksiyete, depresyon, olumsuz benlik ve somatizasyonun ölçüm yöntemi, çevre şartları gibi değişkenlerden kaynaklanmaktadır. Bu değişkenlerden dolayı genelleme yapmak güçleşmektedir (Sullivan ve ark., 1993; Wesner,1990; Kushner ve ark., 1990).

Araştırmamızda katılımcıların kişisel iyi oluşları azaldıkça alkol kullanımını arttırdıkları belirlenmiştir. Bu bulgu literatür ile uyumludur (Welsh ve ark., 1993). Daepfen ve arkadaşlarının (1995) alkol bağımlılığı ve yaşam kalitesini incelediği bir çalışmada, alkol

bağımlısı bir hastanın yaşam kalitesini etkileyen önemli bir faktörün de depresyon olduğunu belirtmişlerdir. Artan depresyon derecesiyle düşük yaşam kalitesi arasındaki ilişkisi dikkat çekicidir (Connors ve ark., 1998).

4.1. Öneriler

Araştırma sonucunda alkol kullanımının tek bir psikolojik semptom ile birlikte artış gösterdiği saptanmıştır. Fakat kullanımının mı hostile semptomunu meydana getirdiği yoksa semptomun mu kullanıma neden olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kişinin kişisel iyi oluşu da alkol kullanımını etkileyen durumlardan biridir. Klinik ortam da çalışılırken öncü olan problemin belirlenmesi, kullanan kişilere dair oluşturulacak tedavi planı için önemli bir yol haritası oluşturduğu bilindiğinden, bundan sonra yapılacak olan çalışmalar da, daha kapsamlı olacağı düşünülen hem nicel hem de nitel araştırma yaklaşımına dayalı çalışmalar yapılarak bu ayrıma ulaşılması önerilebilir.

Kaynakça

- Arıkan, Z., Coşar, B., ve Işık, E. (1996). Yarı kentsel bir bölgede alkolizm prevalansı. *Kriz dergisi, III. Psikiyatri sempozyumu özel sayısı, Alkol Madde Bağımlılığı*, 4(2) 93-100.
- Bácskai, E., Czobor, P., ve Gerevich, J. (2011). Gender differences in trait aggression in young adults with drug and alcohol dependence compared to the general population. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 35(5) 1333-1340.
- Beşirli, H. (2007). Gençlerin alkol tüketim davranışları ve bu davranışlarını etkileyen faktörlerin sosyolojik analizi. *Sosyoloji Konferansları*, (35), 85-118.
- Connors, G. J., Maisto, S. A., ve Zywiak, W. H. (1998). Male and female alcoholics' attributions regarding the onset and termination of relapses and the maintenance of abstinence. *Journal of Substance Abuse*, 10, 27-42.
- Daepfen, J.B., Kreig, M.A., ve Burnand, B., Yersin, B. (1995). MOS-SF-36 in evaluating health-related quality of life in alcohol-dependent patients. *Am. J. Drug Alcohol Abuse*, 24; 685-694.
- Diener, E., ve Diener, C. (1996). Most people are happy. *Psychological Science*, 7, 181-185.
- Diener, E., Scollon, C. N., ve Lucas, R. E. (2009). The evolving concept of subjective well-being: The multifaceted nature of happiness. *Social Indicators Research Series*, 39, 67-100.
- Dünya Sağlık Örgütü (1992). ICD-10 Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar Sınıflandırması, Dünya Sağlık Örgütü, Cenevre.
- Evren, C., ve Çakmak, D. (2001). Alkol ve Madde Kullananların özellikleri: 2000 Yılına ait AMATEM'e yatan hasta verilerinin incelenmesi. *Düşünen Adam*, 14:142-149.
- Holder, D. H. (1998). Alcohol and the Community: A Systems Approach to Prevention, Cambridge University Press.
- Grant, B. F., Hasin, D. S., Blanco, C., Stinson, F. S., Chou, S. P., Goldstein, R. B., ... Huang, B. (2005). The epidemiology of social anxiety disorder in the United States: results

- from the National Epidemiologic Survey on Alcohol and Related Conditions. *Journal of Clinical Psychiatry*, 66, 1351-1161.
- İnce, A., Doğruer, Z., ve Türkçapar, H. M. (2002). Erken ve geç başlangıçlı erkek alkol bağımlılarında sosyodemografik, klinik ve psikopatolojik özelliklerin karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 5, 82-91.
- Kaplan, H. I., ve Sadock, B. J. (1998). Alcohol Related Disorder. *Synopsis of Psychiatry*, Kaplan and Sadock (Ed), Baltimore, Maryland, 391-407.
- Kushner, M. G., Sher, K. J. ve Beitman, B. D. (1990). The relation between alcohol problems and the anxiety disorders. *American Journal of Psychiatry*, 147, 685-695.
- Kültür, S. E. Ç., Ünal, M. F., ve Özusta, Ş. (2006). Alkol Bağımlılığı Olan Babaların Çocuklarında Psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 3-11.
- Matzger, H., Delucchi, K., Weisner, C., ve Ammon, L. (2004). Does marital status predict long- term drinking? Five-year observations of dependent and problem drinkers. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 65(2), 255-65.
- Uluhan, E.F. (2006). *Isparta il merkezinde alkol ve psikoaktif madde kullanımının 12 aylık dağılımı ve sosyodemografik değişkenlerle ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üni. Tıp Fak. Psikiyatri Anabilim Dalı, Isparta.
- Pyne, J. M., Patterson, T. L., Kaplan, R. M., Gillin, J. C., Koach, W. L., ve Grant, I. (1997). Assesment of the quality of life of patients with major depression. *Psychiatric Services*, 48, 224-230.
- Regier, D. A., Farmer, M. E., ve Rae, D. S. (1990). “Comorbidity of mental disorders with alcohol and other drug abuse. Results from the epidemiologic catchment area study”. *Journal of the American Medical Association*, 264, 2511-2518.
- Rose, R. J., Dick, D. M., Viken, R. J., & Kaprio, J. (2001). Gene–Environment Interaction İn Patterns Of Adolescent Drinking: Regional Residency Moderates Longitudinal Influences On Alcohol Use. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 25, 637–643.

- Saraçlı, Özge. (2007). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Öğrencilerinde Sigara, Alkol ve Madde Kullanımı İle İlişkili Bireysel ve Psikososyal Faktörler. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Tıp Fakültesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Sullivan, G. M., & Coplan, J. D. (1993). Anxiety disorders: Biochemical aspects. Sadock, B. J., Sadock, V. A.(editors), *Kaplan and Sadock's Comprehensive Textbook of Psychiatry*, 7th ed, Lippincott Williams&Wilkins, Vol.1, pp 1454-1455.
- Tuncer, C., Ersül, Ç., Beyazyürek, M., ve Beşikçi, N. (1987). Alkol bağımlısı hastalarda bir demografik çalışma. 23. *Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları Kitabı*. 184-187.
- Turan, M., Çilli, A. S., Aşkın, R., Herken, H., Telcioğlu, M., ve Kucur, R. (1999). CAGE testi ile alkol kullanımı üzerine epidemiyolojik bir çalışma. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 2, 217-221.
- Türkcan, A. (1999). Türkiye’de alkol kullanımı ve bağımlılığının yaygınlığı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 310-318.
- Welsh, J., Buchsbaum, D. ve Kaplan, C. (1993). Quality of life of alcoholics and nonalcoholics: does excessive drinking make a difference in an urban setting. *Quality of Life Research*, 2, 335-40.
- Wesner, R. B. (1990). Alcohol use and abuse secondary to anxiety. *Psychiatric Clinics of North America*, 13(4), 699-791.
- Williams, G. D., Grant, B. F., Harford, T. C., Dawson, D. A, Chou, P., Dufour, M., & Pickering, R. (1989). Population projections using DSM-III criteria: alcohol abuse and dependence, 1900-2000. *Alcohol Health and Research World*, 13(4), 366-370.
- Yüncü, Z., Yıldız, U., Kesebir, S., Altıntoprak, E. ve Çoskunol, H. (2005). Alkol Kullanım Bozukluğu Olan Olguların Sosyal Destek Sistemlerinin Değerlendirilmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 6, 129-135.

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNDE DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI VE ŞİDDET EĞİLİMİ İLİŞKİSİ

Karabulut, B.

Danışman: Arıcak, O. T.

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, Osmaniye ilinde ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin dijital oyun bağımlılıkları ve şiddet eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin okul türü ve aile bütünlüğü değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir.

Anahtar kelimeler: dijital oyun bağımlılığı, internet oyun oynama bozukluğu, şiddet, ergenlik

Abstract

The aim of this study is to examine whether the relationship between the levels of digital game addictions and violence tendency of high school students in Osmaniye province varies according to school type and family integrity variables.

Keywords: digital gaming addiction, online gaming disorder, violence, adolescence

1. Giriş

Ceyhan (2011), ergenlerin problemli internet kullanımı üzerine 307 ortaöğretim öğrencisiyle yaptığı araştırmada, Endüstri Meslek Lisesi öğrencilerinin, Genel Lise ve Anadolu Lisesi öğrencilerine kıyasla problemli internet kullanımlarının daha yüksek düzeyde olduğunu bulmuştur.

Efili (2016), ortaöğretim kurumlarında okuyan 580 öğrencinin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerini karşılıklı olarak incelediği çalışmada; ortaöğretim öğrencilerinin eğitim gördükleri okul türüne göre saldırganlık puanlarının en yüksekten en düşüğe doğru sırası ile; Ticaret Lisesi, Genel Lise, Anadolu Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Fen Lisesi ve İmam Hatip Lisesi olarak belirtmiştir. Sonuç olarak en yüksek saldırganlık puanına sahip olan okul türünün Ticaret Lisesi olduğu belirtilmiştir.

Uçar (2016), ortaöğretim öğrencilerinde şiddet eğilimini incelemek amacıyla altı farklı lisede 609 öğrenciyle yapmış olduğu araştırmada, Fen Lisesi öğrencilerinin şiddet eğilimlerinin diğer okul türlerine kıyasla daha düşük olduğunu saptamıştır. Öğrencilerin şiddet eğilim düzeyi ile

anne-baba birliktelik durumu arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Araştırmacı, ailenin gelir düzeyinin azalmasıyla şiddet eğiliminin arttığını tespit etmiştir.

Erdemir (2012), farklı liselerde eğitim gören ergenlerin internet kullanımları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında en yüksek saldırganlık ölçeği puan ortalamasının Fen Lisesi öğrencilerinin oluşturduğu gruba ait olduğunu; en düşük puan ortalamasının ise Genel Lise öğrencilerinin oluşturduğu gruba ait olduğunu bulmuştur.

Derin (2013) yapmış olduğu bir araştırmada, öğrencilerin okudukları lise türlerine göre (genel lise, Anadolu lisesi, Meslek Lisesi ve Fen Lisesi) internet bağımlılık düzeylerinde anlamlı bir fark bulmamıştır.

Taş, Eker ve Anlı (2014), ortaöğretim öğrencilerinin internet ve oyun bağımlılığı düzeylerinin okul türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için 268 öğrenciyle yaptıkları araştırmada, internet ve oyun bağımlılığı düzeyi açısından okul türüne göre anlamlı bir fark bulamamışlardır. Ayrıca İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin Sağlık Meslek Lisesi öğrencilerine kıyasla internet bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yakut (2012) ve Tuncer Uçar (2016) yapmış oldukları araştırmalarda öğrencilerin aile bütünlüğüne göre şiddet eğilimlerinde anlamlı fark bulamamışlardır.

Başaran (2008) ise araştırmasında öğrencilerin aile bütünlüğüne göre saldırganlık düzeylerinde anlamlı bir fark bulmamıştır.

Karahan, Özcan ve Ağlamaz'a (2009) göre ise aile bütünlüğü olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri anlamlı düzeyde daha yüksektir.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Bu araştırmanın evreni 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Osmaniye ili Merkez ilçesinde Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olmayan okullarda öğrenim gören 17.469 lise öğrencisidir. Araştırmanın örneklemi Osmaniye ilinin Merkez ilçesindeki tüm liseler arasından tabakalı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı liselerin bağlı bulundukları Genel Müdürlüğe göre tabakalar oluşturulmuştur. Tabakalar oluşturulurken Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri bünyesindeki iş ve uygulama okulları öğrencilerinin özel durumları nedeniyle devre dışı bırakılmıştır. Diğer dört müdürlükte ise Fen

Lisesi, Anadolu Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Meslek Lisesi arasından güven düzeyi %95; güven aralığı %5 kabul edilerek örneklem büyüklüğü 346 olarak hesaplanmıştır. Örneklem giren öğrenciler okullardan sınıf düzeylerine göre uygun örneklem yoluyla seçilmiştir. Veriler toplandıktan sonra 10 öğrencinin kişisel bilgi formunda eksik verilere rastlandığı için bu veriler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırmanın uygulandığı örneklemi 15-19 yaş arası 336 öğrenci (175 kız, 161 erkek) oluşturmaktadır. Örneklemenin yaş ortalaması 16.4 olup; standart sapması 1.055'tir.

Araştırma Modeli

Bu araştırmada Osmaniye ilinde farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki liselerde öğrenim gören öğrencilerin; dijital oyun bağımlılıkları, şiddet eğilim düzeyleri, aile bütünlükleri ve okul türleri arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel desende gerçekleştirilmiş bir araştırmadır. Korelasyonel (ilişkisel) araştırma, iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin herhangi bir şekilde bu değişkenlere müdahale edilmeden incelendiği araştırmadır. Bu inceleme bir neden sonuç ilişkisinin olabileceği konusunda araştırmacıya fikir verebilir; fakat kesinlikle neden sonuç şeklinde yorumlanamaz.

62

2.2. Materyaller

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet, yaş, sınıf, okul, okuldaki bölümü, anne-baba eğitim düzeyi, anne-baba mesleği, aile bütünlüğü, evde kendine ait odasının olup olmaması, bilgisayarının olup olmaması, dijital oyunları oynadıkları yerler, dijital oyun oynamak için kullanılan araçlar, oynadıkları oyun türleri hakkında bilgi edinmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu verilmiştir.

Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği (DOBÖ)

DOBÖ-7, Lemmens, Valkenburg ve Peter tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin geliştirilme amacı, 12-18 yaş arası ergen bireylerin sorunlu dijital oyun oynama davranışlarını saptamaktır. Ölçek 21 maddelik Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği'nin 7 maddelik kısa formudur. Araştırmada ölçeğin Yalçın Irmak ve Erdoğan tarafından 2010 yılında Türkçe geçerlik güvenirlik çalışmasını yaptıkları formu kullanılmıştır. Ölçek beşli likert tipi olup ölçekten alınabilecek minimum puan 7 maksimum puan ise 35'tir.

Şiddet Eğilim Düzeyi Ölçeği (ŞEÖ)

Şiddet Eğilim Düzeyi Ölçeği, Haskan ve Yıldırım tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte toplam 20 madde bulunmaktadır. Ölçek üçlü likert tipi (3=her zaman, 2= bazen, 1=hiçbir zaman) olup ölçekten alınabilecek puanlar 20 ile 60 arasında değişebilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan, yanıtlayıcının şiddet eğilim düzeyinin de yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

2.3. İşlem

Araştırma grubunda yer alan amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilen öğrencilere araştırmacılar tarafından hazırlanan bilgi formu ve ölçme araçlarının yer aldığı uygulama formu verilmiştir. Uygulama sürecinde, tüm öğrencilere araştırmanın amacı ve ölçeklerin uygulanmasına ilişkin temel yönergeler standart bir şekilde açıklanmıştır.

2.4. Veri Analiz Yöntemi

Verilerin analizine geçmeden önce çok değişkenli istatistiksel analizlerin varsayımları test edilmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics kullanılmış ve analizlerde hata payı .05 olarak kabul edilmiştir. Veri analizinde ilişkisiz örneklemeler için tek yönlü varyans analizi (Anova) ve ilişkisiz örneklemeler için t testi kullanılmıştır.

63

3. Sonuçlar

Araştırma sonucunda öğrencilerin dijital oyun bağımlılığı puanlarının okul türüne ve aile bütünlüğü durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. Ayrıca öğrencilerin şiddet eğilimi puanları aile bütünlüğüne göre farklılaşmazken okul türüne göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmüştür. Bu farkı araştırmak amacıyla uygulanan post hoc Scheffe testi sonuçlarına göre; Meslek Lisesi ($\bar{X}=39.45\pm7.25$), İmam Hatip Lisesi ($\bar{X}=42.18\pm6.96$), Anadolu lisesi ($\bar{X}=38.02\pm6.53$) ve Sosyal Bilimler Lisesi ($\bar{X}=38.65\pm7.27$) öğrencilerinin şiddet eğilimi düzeylerinin, Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinden ($\bar{X}=34.42\pm7.26$) anlamlı düzeyde yüksek olduğu ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ($\bar{X}=42.18\pm6.96$) şiddet eğilimi düzeylerinin, Fen Lisesi ($\bar{X}=37.77\pm6.83$) ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin ($\bar{X}=38.02\pm6.53$) şiddet eğilimi düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, elde edilen eta kare değerine göre okul türü değişkeninin şiddet eğilimi puan ortalamalarına etkisi düşük düzeyde ($\eta^2=.04$) bulunmuştur.

4. Tartışma

4.1. Öğrencilerin Oyun Bağımlılığı Düzeyleri Okul Türlerine Göre Farklılık Göstermekte Midir?

Bu araştırma sonucunda öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türlerine göre dijital oyun bağımlılığı düzeyleri anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu bulgu lise türü fark etmeksizin öğrencilerin bütününün oyun oynaması ve oyuna erişim imkânı bulmasından kaynaklanıyor olabileceği gibi, lise türleri farklı olsa dahi sosyo-ekonomik düzey açısından benzer gruplarda olmalarından da kaynaklanıyor olabilir. Oyuna erişim için gerekli olan araçların tüm öğrenci gruplarında olmasının bu bulgunun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Buna göre Derin'in (2013), Taş ve arkadaşları'nın (2014), Eryılmaz ve Çukurluöz'ün (2018) yapmış oldukları araştırmaların bulguları bu araştırmanın ilgili bulgusunu destekler niteliktedir. Ceyhan (2011) ise yapmış olduğu araştırmada, endüstri meslek lisesi, genel lise ve Anadolu lisesinin bulunduğu grupta öğrencilerin problemleri internet kullanımının meslek lisesi lehine anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ceyhan'ın (2011) bu bulgusu araştırmanın ilgili bulgusu ile çelişmektedir.

4.2. Öğrencilerin Şiddet eğilim Düzeyleri Okul Türlerine Göre Farklılık Göstermekte midir?

Bu araştırmada elde edilen analiz sonuçlarına göre meslek lisesi, imam hatip lisesi, Anadolu lisesi ve sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin şiddet eğilim düzeyleri, güzel sanatlar lisesi öğrencilerinin şiddet eğilimi düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir. Ayrıca imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerin şiddet eğilimi düzeyleri, Fen lisesi ve Anadolu lisesinde okuyan öğrencilerin şiddet eğilim düzeylerinden anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ortaya çıkan bu sonuç liselerdeki örneklem grubunun kişisel özellikleriyle alakalı olabileceği gibi, güzel sanatlar lisesinde ortaya çıkan düşük sonucun öğrencilerin uğraştığı sanatsal faaliyetlerle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Sanatsal faaliyetlerin duygu ve davranışların doğru yansıtılmasında etkili olduğu bilinmektedir. Anadolu ve Fen liselerinde eğitim gören öğrencilerin akademik başarı açısından diğer liselerden daha önde olduğu düşünüldüğünde şiddet eğiliminin daha düşük çıkmasının sebebinin problem çözme becerisi, olumlu akran ilişkileri ve akademik başarı arasındaki anlamlı ilişkiden kaynaklanabileceği de söylenilebilir.

Başaran (2008), Öztürk (2008) ve Yakut'un (2012) araştırmaları ilgili sonuçla örtüşürken; Efiltili (2006), Erdemir (2012), Tuncer Uçar'ın (2016) araştırmaları bu bulguyla örtüşmemektedir.

4.3. Öğrencilerin Oyun Bağımlılığı Düzeyleri Aile Bütünlüğüne Göre Farklılık Göstermekte midir?

Bu araştırmada öğrencilerin aile bütünlüğü durumuna göre dijital oyun bağımlılıklarında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın örnekleme içerisinde “ayrı” ve “hayatta değil” cevabı veren öğrenci sayısının az olmasından dolayı bu sonucun ortaya çıktığı düşünülmektedir. Yani örneklem grubu içerisindeki dağılım bu sonuçla ilgili sağlıklı yorum yapabilmeyi zorlaştırmaktadır. Alanyazın incelendiğinde aile bütünlüğüne göre dijital oyun bağımlılığını araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın bu bulgusunun sonraki araştırmalara ışık tutacağı, alanyazına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4.4. Öğrencilerin Şiddet Eğilimi Düzeyleri Aile bütünlüğü Durumuna Göre Farklılık Göstermekte Midir?

Bu araştırmada elde edilen analiz sonuçları göstermektedir ki, öğrencilerin aile bütünlüğü durumuna göre şiddet eğilimleri anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır. Aile bütünlüğü içerisinde yaşayan öğrencilerin sayıca çok fazla olması örneklem içerisinde “ayrı” ve “hayatta değil” cevabı veren öğrenci sayısının düşük seviyede kalması sağlıklı yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

Başaran’ın (2008), Yakut’un (2012) ve Tuncer Uçar’ın (2016) araştırma bulguları bu araştırmanın ilgili bulgusunu desteklemektedir. Karahan, Özcan ve Ağlamaz’a (2009) göre ise aile bütünlüğü olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri anlamlı düzeyde daha yüksektir. Karahan ve arkadaşlarının bu bulgusu bu araştırmanın ilgili bulgusu ile çelişmektedir.

Bu sonuçlar doğrultusunda bu alanda çalışma yapmayı planlayan araştırmacılara şunlar önerilmektedir; dijital oyunlar artık bütün öğrencilerin erişebileceği platformlarda yer almaktadır bu nedenle yapılan araştırmaların geniş kitlelere yayılması faydalı olacaktır. Ayrıca yapılacak olan araştırmalarda öğrencilerin oyun oynamadıkları durumlarda online oyun izleyicisi oldukları ve bu tarz yayın yapan sitelerin çoğaldığı bunun oyun bağımlılığı ve şiddet davranışı ile ilişkili olabileceği dikkate alınmalıdır.

Kaynakça

- Başaran, C. (2008). *Çeşitli tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ceyhan, A. A. (2011). Ergenlerin problemlili internet kullanım düzeylerinin yordayıcıları. *Çocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(2), 85-94.
- Derin, S. (2013). *Lise öğrencilerinde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Efiliti, E. (2006). *Orta öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Erdemir, N. (2012). *Farklı tür liselerde öğrenim gören öğrencilerin internet kullanım durumları ile saldırganlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Gaziantep ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Eryılmaz, S., ve Çukurluöz, Ö. (2018). Lise öğrencilerinin dijital bağımlılıklarının incelenmesi: Ankara ili, Çankaya ilçesi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(67), 889-912.
- Haskan, Ö., ve Yıldırım, İ. (2012). Şiddet eğilimi ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(163), 165-177.
- Karahan, T. F., Özcan, K., ve Ağlamaz, T. (2009). Lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin anne babanın birliktelik durumu, öz üvey oluşu ve yaşamda öncelikli en önemli değer algısı açısından incelenmesi, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 211-229.
- Lemmens, J. S., Valkenburg, P. M., ve Peter, J. (2009). Development and validation of a game addiction scale for adolescents. *Media Psychology*, 12(1), 77-95.
- Öztürk, N. (2008). *Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Taş, İ., Eker, H., ve Anlı, G. (2014). Orta öğretim öğrencilerinin internet ve oyun bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 1(2), 37-57.

- Tuncer Uçar, H. (2016). *Ortaöğretim öğrencilerinde şiddet eğilimi: Samsun örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Yakut, S. (2012). *Lise öğrencilerinde dindarlık-şiddet eğilimi ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yalçın Irmak, A., ve Erdoğan, S. (2015). Dijital oyun bağımlılığı ölçeği Türkçe formunun geçerliliği ve güvenirliği. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 16(1), 10-18.

PSİKOLOJİK BOZUKLUKLARIN İŞ ORTAMINDA PAYLAŞILMASI: BİPOLAR BOZUKLUK TANISI ALMIŞ KİŞİLERİN GÖZÜNDEN AÇILMA SÜRECİ

Ceylan, F.

Danışman: Işık, İ.

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Özet

Çalışma ortamlarında üçüncü şahıslar tarafından “bipolar” olarak tanımlanmak; işten çıkarılma, bir alt seviyeye indirilme veya terfi ettirilmekten kaçınma olasılığı nedeniyle risk olarak algılanmaktadır. Türkiye’de genel popülasyondaki bipolar insanlara yönelik damgalanma konusundaki az sayıda araştırma, belirli iş yeri deneyimleri hakkında yeterli bilgi sunmamaktadır. Çalışmamız, Türkiye’de iş yaşamında bipolar bozukluğun açılma sürecine ilişkin yapılan ilk çalışmadır. Bipolar bozukluk tanısı almış bireyler (tip 1 ve 2) yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere katıldı. Yazılı görüşmeler, Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz’in analitik prensiplerini içeren MAXQDA nitel veri analiz yazılımı ile analiz edildi.

Abstract

Today, people diagnosed with psychological disorders still feel obligated to hide their status from third parties, groups, or institutions because of the threat of social exclusion. This study aims to investigate the work related disclosure experiences of employees with bipolar disorder as a concealable stigmatized identity. Even if it is worth elaborating on how the working conditions, work settings, and professional interrelationships affect employees with bipolar disorder, the literature is limited. Being identified as “bipolar” by third parties in work settings is perceived as a risk due to the possibility of being dismissed, demoted or refrained from promotions. A few studies in Turkey on stigma toward bipolar people in the general population do not bring enough understanding on specific workplace experiences. Our study is the first initiative in Turkey on the disclosure process of bipolar disorder in the work life. The individuals diagnosed with bipolar disorder (type 1 & 2) participated in semi-structured in-depth interviews. Transcribed interviews were analyzed via MAXQDA qualitative data analysis software incorporating the analytic principles of Interpretative Phenomenological Analysis. The process of disclosure the disorder will be main topic in this essay. We see that the majority of participants worry about disclosing their diagnosis and ongoing treatment because of the potential consequences of stigma. There is doubt if their performance or failures would be

attributed to their psychological status. The pity and excessive sentiment displayed from third parties are further mentioned as a risk. On the other hand some participants would like to share their diagnosis based on the organizational culture, colleague's approach, and their situation of diagnosis. This presentation will illustrate how the anxiety caused by these perceived threats set barriers for the inclusion of people with psychological problems into work life and how organizations should form a social setting where prejudice and discrimination related to psychological disorders are controlled.

1. Giriş

Günümüzde halen daha psikolojik bir bozukluk tanısı almış çoğu insan tanılarını üçüncü kişilerden, gruplardan yahut kurumlardan saklamak zorunda hissediyor. Sosyal dışlanma tehdidi bunun en büyük sebebi olarak gösterilebilir. Bu çalışma, gizlenebilir ve damgalanmış kimlik olarak bipolar bozukluk tanısı almış kişilerin iş yaşamında “açılma” deneyimlerini araştırmaktadır. Çalışma koşullarının, çalışma ortamlarının ve profesyonel ilişkilerin bipolar bozukluğu olan çalışanları nasıl etkilediği konusunda ayrıntılı bilgi olsa bile, literatür sınırlıdır. Çalışma ortamlarında üçüncü şahıslar tarafından “bipolar” olarak tanımlanmak; işten çıkarılma, bir alt seviyeye indirilme veya terfi ettirilmekten kaçınma olasılığı nedeniyle risk olarak algılanmaktadır. Türkiye’de genel popülasyondaki bipolar insanlara yönelik damgalanma konusundaki az sayıda araştırma, belirli iş yeri deneyimleri hakkında yeterli bilgi sunmamaktadır. Çalışmamız, Türkiye’de iş yaşamında bipolar bozukluğun açılma sürecine ilişkin yapılan ilk çalışmadır. Bipolar bozukluk tanısı almış bireyler (tip 1 ve 2) yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere katıldı (n = 11; n_erkek = 6; yaş aralığı = 25-48; n_istihdam edilen = 5). Yazılı görüşmeler, Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz’in analitik prensiplerini içeren MAXQDA nitel veri analiz yazılımı ile analiz edildi. Hastalığın açılma süreci bu makalenin temel konusu olacaktır. Katılımcıların çoğunluğunun, tanısını ve devam eden tedavi süreçlerini açıklama konusunda damgalanmanın olası sonuçları nedeniyle endişe duyduklarını görüyoruz. Performanslarının veya başarısızlıklarının psikolojik durumlarıyla ilişkilendirilebileceği konusunda bir şüphe yaşıyor. Üçüncü şahısların gösterdiği acıma ve aşırı duyarlılık gibi duygusal tepkiler de tanıyı gizleme konusunda risk olarak belirtilmiştir. Öte yandan, bazı katılımcılar tanıyı örgütsel kültür, iş arkadaşlarının yaklaşımı ve hastalığın durumuna göre paylaşmak istediklerini belirttiler. Bu sunum, algılanan bu tehditlerin neden olduğu kaygının, psikolojik sorunları olan kişilerin çalışma hayatına dahil edilmesine engel

teşkil ettiğini ve kurumların psikolojik bozukluklarla ilgili önyargı ve ayrımcılığın kontrol altına alındığı bir sosyal ortam oluşturmaya gerektiğini göstermeye çalışacaktır.

Psikolojik veya psikiyatrik bir bozukluk tanısı alan kişiler tanılarını çoğunlukla üçüncü kişilerden, kurumlardan veya dışlanmaya sebebiyet verecek herhangi bir sosyal ortamdan gizlemektedir. Damgalanma kaygısı burada önemli bir etkindir ve ruhsal hastalıkları konusunda açılmak zor bir karardır. Goldberg ve Harrow (1999), bipolar bozuklukta ilaç tedavisinin yanında psiko-sosyal desteğin önemini vurgularken, bu kapsamda iş yaşamının altını çizmekte; hastalığın stabil seyrindeki olumlu etkisini vurgulamaktadır. Fakat birey çalıştığı yeri hastalığını güvenle paylaşabileceği bir sosyal ortam olarak algılamıyorsa, iş yaşamının hastalık üzerindeki iyileştirici etkisinden bahsetmek pek mümkün gözüküyor. O halde, iş yaşamında bir psikolojik hastalık tanısının paylaşılmasına bağlı olarak tanıyı alan kişi, iş arkadaşları ve yöneticilerinin tepkilerini anlamak önemli bir araştırma sorusudur. Ancak, bipolar bozukluk ve açılmayla ilgili hem örgütsel hem de sosyal bağlamda çalışmalara rastlamazken, Finch (2007)'inin işverenlerin çalışanlarının bipolar bozukluk tanısı aldıklarını paylaşımlarına verdikleri tepkiyi incelediğini gördük. Sonuçlar, tanı paylaşıldığında işverenlerin tutumunda herhangi negatif ya da pozitif bir değişim olmadığını göstermiş. Türkiye'de ise çalışmalar daha çok psikolojik bozukluklara dair stigma bağlamında yapılmaktadır. Kök ve Demir (2018) şizofreni tanısı alan hastaların bipolar bozukluk tanısı alan hastalara göre daha fazla içselleştirilmiş damgalanma yaşadıklarını raporlamakta, bunun bipolar bozukluğun ataklar halinde olup, şizofreninin sürekliliğiyle ilişkili olabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca sosyal destek azaldıkça içselleştirilmiş damgalanmanın da arttığı bulgular arasında yer almaktadır.

Bu araştırmada, bipolar bozukluk tanısı almış kişilerin çalışma yaşamındaki açılma/açılmama hikâyelerine odaklanıyoruz. Kişilerin aldıkları tanıyı paylaşma kararını tetikleyen faktörleri anlamaya çalışıyoruz. Amacımız, iş yaşamında fizyolojik bir hastalık tanısını çekinmeden paylaşan insanların psikolojik rahatsızlıklarını gizli tutmayı tercih etmesinin nedenlerini anlamaktır. Toplumun damgalayıcı yaklaşımları ket vurucu etki yaratıyor olabilir mi? Açılma deneyimlerini nasıl anlamlandırıyorlar?

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Toplam 11 kişiyle (bipolar bozukluk tanısı almış, erkek=6, kadın=5, yaş aralığı: 25-48)

görüştük. Katılımcılardan beşi aktif çalışan kişilerdi. Diğer altı katılımcı ise iş tecrübesi olmakla beraber görüşme sırasında herhangi bir işte aktif olarak çalışmıyordu; fakat iki katılımcı görüşme sonrasında çalışmaya başladı.

2.2. Materyaller

Mülakatta bipolar bozukluğun iş yaşamına etkilerini nasıl tecrübe ettiklerini sorduk: Yöneticiniz/iş arkadaşınız/diğer kişilerin bipolar tanısı almış olduğunuzu bilmesine dair hislerinizden bahseder misiniz? Size ve hastalığınıza karşı olan tutumları nasıl? Bipolar tanısı aldığınızı iş görüşmesi aşamasında ve işe başladıktan sonra paylaşmak konusunda ne düşünüyorsunuz?

2.3. İşlem

İstanbul Bilgi Üniversitesi Etik Kurul Komitesi tarafından çalışmanın etik kurul iznini aldık. Bilgilendirilmiş onam sonrasında yüz yüze ve birebir derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşmeler yaptık (ortalama görüşme süresi= 64 dakika). Ses kaydı aldık; birebir deşifrelerini yaparak MAXQDA yazılımıyla analiz ettik. Çalışmayı, Yorumlayıcı Olgu Bilim Analizi tekniği ile yürüttük. Bu teknikte araştırmacı, bireyin olguyu kendi anlam dünyasında nasıl deneyimlendiğini anlamayı hedefler (Seggie & Baykurt, 2015). Biz de araştırmamızda bipolar bozukluk konusunun iş yaşamına yansımalarını nasıl anlamlandırdıklarına odaklandık.

3. Sonuçlar

3.1. Tanının Diğer İnsanlarla Paylaşılma Kararı

Bir katılımcımız davranışlarındaki herhangi bir değişikliğin kişisel algılanmaması için aldığı tanıyı çalışma arkadaşlarıyla resmi olmayan bir etkinlikte “... Çıktım, dedim arkadaş ben bipolarım, ayağınızı denk alın. Hani arada böyle içime kapanırsam sizinle alakam yoktur, bir problemim yoktur, üstünüze alınmayın” (K2) ifadeleriyle aktardığını belirtti. Bir diğer katılımcı ise tanıyı açıklama sebebini şu şekilde anlatıyor: “...atıyorum akciğerle ilgili bir sorunun varsa bunu söylemen lazım ki adam yanında sigara içmesin... Benim böyle bir sorunum varken benim yanımda *absürt* bir hareket yapmasın, o an benim tersime gelir, onlar da bilsin...” (K1). Bir başka katılımcı paylaşma sebebini şu sözlerle ifade ediyor: “Benim çevremdeki herkes biliyor. Ben kimseden bunu saklamam, çünkü atak dönemimizde insanları kırabiliyoruz bazen. Benim rahatsızlığımı karşımdaki insan bilecek ki bana kırılmasın. Bazı insanlar saklıyor ama ben saklama taraftarı değilim.” (K7).

Bu üç söylem de bize katılımcıların paylaşma sebepleri arasında bir “*yanlış anlaşılma kaygısı*” taşıdıklarını gösteriyor. Katılımcılar bir davranış sergilerken karşı tarafın hislerini düşündüklerini ve açıldıkları zaman karşı tarafın daha anlayışlı olabileceğini düşünüyorlar. Örneğin, K1 arkadaşlarına açılmadan önce depresif evreye girdiğinde kimseyle görüşmek istemediği için telefonları açmak istemediğini anlatıyor. Çünkü depresif dönemden çıktığında ilişkilerini toparlamak, arkadaşlarının gönlünü almak için ekstra zaman harcadığını ve bunun bir yük olduğunu ve artık sarmal haline dönüştüğünü aktarıyor. Tanıyı ifade ettikten sonra arkadaşlarının durumu kabullendiğini, bu şekilde anlamaya vardıklarını ifade ediyor.

3.2. Kapalı Kalma Kararı

Peki tanının paylaşılmadığı durumlarda neler oluyor? Katılımcılar hangi koşullarda tanıyı paylaşmaktan kendilerini alıkoyuyorlar? Bir katılımcı kurumsal firmalarda açılmayacağını şu sözlerle anlatıyor: “Kabul görmez. Ben de söylemezdim açıkçası. Kurumsal bir yere gidersem söylemem. Asla... ‘Start-up’ tır, rahattır, böyle ortamlara girersem söylemeyi tercih ederim; çünkü zaten olay kişiliğini kaybetmeden çalışmak bu tarz yerlerde, benim de kişiliğim bu..” (K2). Kurumsal ve “start up” (yani, yenilikçi ürün ve hizmetler üretmek üzere kurulmuş çoğunlukla genç girişimci şirketler) kuruluşlar arasında keskin bir ayrım yapan katılımcı kimi çalışma ortamlarının tanıyı *kabul etmeyeceğini* aktarıyor.

Bir katılımcımız, insanların “*anlayışlı*” olmadıklarını, o yüzden açıklamadığını söylüyor. Yöneticisiyle paylaşmadığını çünkü onun anlamayacağını hissettiğini ve bunun eğitim düzeyiyle ilişkili olduğunu belirtiyor: “....Ama eğitilmiş bir insana tabii ki söylersin. Bir şeyin değişeceğini, yardımcı olacağını veya yardımdan çok beni anlayabileceğini düşünmediğini hissettim. Bana o izlenimi vermedi.” (K4). Öte yandan ona anlamlı gelen bir iş olduğunda, söylemenin daha doğru olduğunu öne sürüyor. *Severek yapılan iş* ile *zorunluluktan yapılan iş* arasındaki fark tanıyı paylaşmada nasıl etkili olabilir? Bu konuda katılımcımızın cevabı şu: “Severek yaptığım, kaybetmek istemediğim bir iş olsa ben her şeyi söyleme taraftarıyım. Çünkü çok normal, insanın her şey başına geliyor.” (K4)

Bir başka katılımcının tanıyı paylaşmamaya yönelik kararının “*damgalama*”yla şekillendiğini söyleyebiliriz:

“Söylememek daha mantıklı; insanların önyargısı var. Bunu paylaşmak artı/eksi ne katıyor? Engelli kadrosunda çalışmıyorsanız bunu söylemenin size katacağı artı bir değer yok; çünkü bu hastalığın bilinirliği, bu hastalıkla ilgili farkındalık oluşmadığı

sürece sadece teşhir demek... Yapamadığınız her şey size bu etiket üzerinden lanse edilecek. Bu nedenle ben söylenmemesini mantıklı buluyorum. Saklama anlamında değil ama bu konunun gündem olması, kriter oluşturmalarının pek bir etkisi yok iş hayatında.” (K5)

Dışarıdaki insanların anlam dünyasının negatif imajlarla yüklü olduğu için tanıyı saklamanın doğru olduğunu savunan diğer bir katılımcı ise “tanının farkındalık oluşmadan paylaşılmaması gerektiğini” (K5) vurguluyor.

4. Tartışma

Bulgular, bipolar tanısı olan bir birey olduğunu paylaşmayı tercih etmeyenlerin bir kısmının sezgisel bir kısmının ise deneyimlerden hareketle bu kararı aldığını gösterdi. Bireylerin algısını şekillendirmede medyanın etkisini vurgulayan ve daha sezgisel olanların birçoğu için basın yayın organlarının psikolojik bozukluklarla ilgili tutumu bir gösterge durumunda. Ancak, güçlü bir kişisel deneyime bağlı olarak paylaşmayanlar katılımcılarımızda birisi, bir iş görüşmesinde bipolar bozukluğu olduğunu söylememiş; görüşmenin her aşamasını başarıyla tamamlamış. Ama eski işyerinden birisi yeni işyerini arayarak bu tanıyı paylaştığı için iş fırsatını kaybetmiş. Bu deneyimle iş görüşmelerinde hastalığını paylaşması gerektiğine karar vermiş, bu defa da paylaşımından dolayı işleri alamamaya başlamış (K10).

Peki, hangi durumlarda kişiler paylaşmayı tercih ediyor? Hastalığın belirtilerini iş yerinde çok fazla deneyimlediğini aktaran K3 tanıyı paylaşmadan önce insanların ona “deli gibi” baktığını fakat paylaştıktan sonra durumu anlayışla karşılayabildiklerini anlatıyor. Toplum tarafından “norm dışı”, “iş ortamına uygun olmayan”, “bir çalışandan beklenmeyen” veya “kurumlarda istenen performans sergilemeye engel oluşturan” davranışlar, bir tanı başlığı altında verildiğinde kişilerin algısında farklılaşma yaratabilmektedir. Bazı kişiler için bu bir sebep sonuç ilişkisi yarattığından tanıyı alan kişiye karşı daha anlayışlı bir tutuma yol açarken, bazı kişilerin tanı alan kişiyi tamamen dışlamasına neden olabilmektedir. Bu farklılaşma, iş arkadaşlarının kişisel özellikleri, kurum kültürü, kurum içi iletişim iklimi, yöneticilerin yaklaşımları ve farklılıklara saygı ve duyarlılık gibi unsurlardan kaynaklanabilir. Kurum içinde “sağlamcı” bir perspektifin olması, yani bir çalışanın hiçbir sağlık sorunu ve fiziksel/duyusal/psikolojik engeli olmaması ön şartı, psikolojik bozukluk tanısı almış kişiler için önemli bir bariyerdir. Psikolojik bozukluğun beklenen iş davranışları üzerinde her zaman olumsuz etki yaratmadığı bilinmelidir; her çalışanın zaman zaman performans sorunları

olabileceği düşünülecek olursa, bipolar tanı almış kişilerin performanslarındaki bir dalgalanmanın mutlaka hastalıkla ilişkilendirilmemesi gerekir. Organizasyonların psikolojik hastalıkları bir risk olarak algıladığı bir anlam dünyasında, Goldberg ve Harrow'un sözünü ettiği (1999) çalışmanın tanımı alan kişiler üzerindeki pozitif etkisi bir kez daha sorgulanabilir bir pozisyona düşüyor. Kişilerin kendilerini yeterince içi dışı bir hissetmediği için ve de iş yerine ve iş arkadaşlarına yönelik güven geliştiremedikleri için işe bağlılıkları azalabilir. İşe bağlılığın azalması da bireyi hem ekonomik (işten ayrılma/çıkarılma) hem de psikolojik açmazlara götürebilir.

Peki, tanımı açıklayanların bulunduğu iş ortamı ile tanımı açıklayamayanların ya da açıklamayı tercih etmeyenlerin iş ortamı arasında bariz bir fark var mı? K2'nin *startup* olarak bahsettiği, herkesin kendi karakteriyle yani otantik bir davranış sergileyerek çalışabildiği iş ortamı ile satış pozisyonunda daha kurumsal bir firmada çalışan K5'in iş ortamı arasındaki farklar yadsınamaz. K5, tanımı paylaşmamasına etken faktörlerden bahsederken yoğun ve koşturmalı, rekabetin çok olduğu iş ortamında bir hata yaptığında tanısının hatanın kaynağı olarak gösterileceğinden endişe duyduğunu eklemektedir. Tam da bu noktada "kurumsal" organizasyonlara çalışanlarının esnek davranabilecekleri bir iklim oluşturmaları önerilebilir. Sadece tanımı paylaşmak açısından değil, bu kadar zorlayıcı koşullar tüm çalışanların psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etkileyebilir. Psikolojik bozukluklar konusunda farkındalığın çok az olduğu bir kitle olduğu düşünülürse bu konuda tüm çalışanlara yönelik bir psiko-eğitim programı önerebiliriz. Tüm tanılara yönelik bir rehber hazırlanarak da bilinçli bir iş ortamı yaratılabilir.

Son söz olarak, K7'nin tanısını işyerinde herkesin bildiğini ve saklamadığını söylemesi, ama paylaşma konusundaki çekinceleri verilebilir: *"Çünkü karşımdaki insan benim bir bipolar olduğumu bilmiyor, bipoların ne olduğunu da bilmiyor. Tanımadığım ya da yeni tanıdığım insanlara bipolar olduğumu söylemezsem gayet iyi. İletişim gayet güzel. Duydukları anda böyle bir geri çekiliyorlar. Diyorlar ki bu ne?"* (K7). Tüm bu etkenler, kişilerin kendilerini işten soyutlamasına, iş yerine olan bağlılıklarının azalmasına ve çoğunlukla kendilerine iyi gelen bir işin negatif etki yaratmaya başlamasına sebep olmaktadır. İşyerleri ve çalışanların bu konudaki farkındalıkları arttırılıp, bilgi eksikliğinin giderilmesi kurumların alacağı aksiyonlar arasında verilebilir.

Kaynakça

- Finch, M. B. (2007). *Bipolar disorder, disclosure, and their effects on employment opportunities* (Honors projects). Illinois Wesleyan University, Illinois.
- Goldberg, J. F., ve Harrow, M. (1999). *Bipolar disorders clinical course and outcome*. Washington, DC: American Psychiatric Press.
- Kök, H., ve Demir, S. (2018). Şizofreni ve bipolar bozukluğu olan hastalarda içselleştirilmiş damgalanma, benlik saygısı ve algılanan sosyal destek. *Çukurova Medical Journal*, 43(1), 114-122.
- Seggie, F. N., ve Baykurt, F. (2015). *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.

ÖRGÜTSEL PSİKOLOJİ ALANINDAN İKİ VAKA İLE YILDIRMA ÇÖZÜMLEME VE MÜDAHALE TEKNİKLERİNE DAİR ÖNERİLER

Özer, G.

Danışman: Işık, İ.

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Özet

Çalışma hayatında yıldırma, sistematik olarak bir veya birkaç kişi tarafından, genellikle yukarıdan aşağıya ve eşitler arasında, çalışanı küçük düşürmek, korkutmak veya cezalandırmak için yürütülen düşmanca ve etik dışı davranışlardır. Yıldırma, sosyal hayattan dışlama, meslek dışı bırakma, sosyal olarak ve meslek ile ilgili küçük düşürme ve fiziksel şiddettir. Her ne kadar bu davranış biçimi insan davranışlarında kök salmış olmasına rağmen, sadece 1990'lı yıllarda işyerlerinde araştırılmış ve tanımlanmıştır. Bu çalışmada, kurumlarda daha açık iletişimin olduğu ortamlarda olumsuz davranışların sıklığının ve yoğunluğunun daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Bir kurumda genel kabul görmüş yıldırma tanımına göre yıldırma vakası görülmezken, diğer kurumda önemli yıldırma vakaları tespit edilmiştir.

Abstract

Mobbing in working life is hostile and unethical behavior systematically conducted by one or several people, often from the top to bottom and between equals, to humiliate, scare or punish the employee. Mobbing is social and job exclusion, social and job humiliation and physical violence towards a victim in the work environment. Although such behavior is deep-rooted in humans, it was researched and described in workplaces only in the 1990s. However, based on research the two main reasons are weak organizational working methods and helpless or careless management. By law, it is the business owners' responsibility to prevent mobbing at workplaces. Therefore it is crucial to keep communication lines open in work settings and keep negative acts in check and balance to avoid unnecessary losses in workplaces.

1. Giriş

Çalışma hayatında yıldırma, çalışanı aşağılamak, korkutmak veya cezalandırmak için, bir veya birkaç kişi tarafından sistematik olarak yapılan düşmanca ve etik olmayan davranışlardır (Einarsen, 2000; Leymann, 1990). Araştırmalar bu olumsuz iletişimin ve eylemlerin yıldırmaya dönüşmesinin bir ortak evrim çerçevesinde gerçekleştiğini göstermiştir. Sıklıkla bir iş çatışması olarak başlayan bir konu aslında ‘kritik’ bir olaydır. Bu kritik çatışma genellikle iki kişi arasında artarak gelişir. Ardından mağdur damgalanır. Süreç uzun süre devam edebilir ve her gün bir tür saldırganlık ile mağdur cezalandırılır. Üçüncü aşamada, mağdur olan kişi genellikle ‘sorun’ çıkaran çalışan olarak insan kaynakları departmanına şikâyet edilir. Mağdur hâlihazırda çeşitli sıfatlarla damgalanmış, kişilik bozukluğu olan veya performans sorunu olan çalışan haline gelmiştir. Bu önyargılarla, çalışan, insan kaynakları birimleri tarafından yanlış değerlendirilir. Genelde problemin mağdurdan kurtularak çözüleceğine karar verilir ve mağdur dördüncü aşamada işten kovulur (Einarsen ve ark., 2009).

Yıldırmanın nedenlerine dair araştırmalarda öne çıkan ana unsurlar arasında yönetimin konu ile ilgili nasıl davranacağını tam olarak bilmemesi, gereken önlemleri kestirememesi veya ilgisiz bir tutum sergilemesi, yani zayıf örgütsel yöntemlerdir (Zapf ve Leymann, 1996). Yıldırmanın çalışanlar üzerindeki etkileri ise uykusuzluk, iştahsızlık, depresyon, sıkıntı, endişe, enerji kaybı, unutkanlık, ani öfke patlamaları, içine kapanma, yaşama arzusu kaybı, hatta intihar düşünceleri gibi çok çeşitlidir (Ançel, 2012; Aslım ve Yaşar 2016; Candan ve İnce, 2014; Çınar ve Dursun, 2012; Korkmaz ve ark., 2017; Gül, 2009; Yanık, 2018). Aynı şekilde, yıldırma olayları organizasyonlara da etki etmekte, deneyimli personel kaybedilmekte, çalışan devir hızı artmakta, hastalık izinlerinde artış görülmekte ve çalışan memnuniyeti azalmaktadır (Karcıoğlu & Çelik, 2012; Özyer & Orhan, 2012; Pelit & Kılıç, 2014). Bu düşük verimlilik ve düşük iş tatminini besleyen ortamın düzeltilmesi ve yıldırmanın mümkün olduğunca engellenmeye çalışılması organizasyonların finansal sağlığı için de önemlidir.

Resmi gazetede yayımlanan İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi Genelgesinde (no: 27879, 2011/2) giriş olarak “taciz çalışanların itibarını ve onurunu zedelemekte, verimliliğini azaltmakta ve sağlığını kaybetmesine neden olarak çalışma hayatını olumsuz etkilemektedir” denmiştir. Bu genelgenin 1 nolu maddesi ile “İşyerinde psikolojik tacizle mücadele öncelikle işverenin sorumluluğunda olup işverenler çalışanların tacize maruz kalmamaları için gerekli bütün önlemleri alacaktır.” denmiştir. Kanunlarla sorumluluk verilen işletmeler ve yöneticileri, yıldırmanın oluşmasını engellemek için farklı aşamalarda farklı yöntemler kullanabilirler. Ancak önce yönetim, çatışmaların artmasının şirketin yararına

olmadığını ve yöneticilerin bunları erken aşamalarda önlemesi gerektiğini beyan etmelidir. Yöneticiler çatışma yönetimi konusunda eğitilmeli ve çalışanların başvurmaları için yönetimin atadığı bir veya daha fazla kişi bulunmalıdır. Yapılan araştırmalar, insan kaynakları çalışanlarının yönetimle yakın çalışması sebebiyle olaylara önyargısız bakabilmelerinin zor olduğu göstermektedir (Harrington ve ark., 2012).Yıldırmaı durdurmak için organizasyonlarda disiplin adımlarını içeren örgütsel ve etik davranış kuralları açıkça yazılmalı ve çalışanlara açık ve yüksek sesle iletilmelidir.İşverenler çalışanlarda oluşan stres belirtilerine dikkat etmeli, şikâyetleri ciddiye alıp bunları zamanında ele almalıdırlar. Yıldırmaı engellemek için gösterilen çabaya rağmen, yine de yıldırma vakaları yaşanmışsa, çalışan damgalanmışsa, rehabilitasyona gönderilmeli ve ücretli izin verilmelidir. Son olarak, bir çalışanın yıldırmaı maruz kalması ve hatta sonunda kovulması bir yönetim hatası olarak sınıflandırılmalı ve yöneticilerin hesap verme yükümlülüğü ile ele alınmalıdır. Ayrıca organizasyonun yapısal bileşenleri de burada belirleyici olabilir. Yapılan araştırmalarda açık iletişimin olumlu çalışma koşullarını ve dolayısıyla daha fazla üretkenliği teşvik ettiği sonucuna varılmıştır. (Harrington ve ark., 2012). Bu nedenle, iş yerlerinde çalışan sağlığını koruyabilmek için iletişim hatlarını açık tutmak, olumsuz davranışları kontrol altında ve dengede tutmak için çok önemlidir.

78

İşte bu araştırmanın amacı, çalışma yaşamında, çalışanların psikolojik sağlığı ve esenliği üzerinde zarar verici etkiler yaratan yıldırma olgusunun dinamiklerini ve kurum içi iletişim ile ilişkisini anlamaktır. Bu amaçla Cruz ve Camp'in (2003) şirketlerin rekabet yetisini ölçmek için oluşturdukları ölçeğinin kurum için iletişim ile ilgili olan bölümlerindeki sorular kullanılmıştır. Bu çalışmanın diğer araştırmalardan farkı olguya “vaka çalışması” bakışıyla yaklaşmasıdır. Amacımız belirli bir örgütsel ortamda iletişim ortamını ve yıldırma yaygınlığını saptamak. Yıldırma varsa koşulları düzeltmek için müdahaleler önermek/uygulamak için örgütsel bir tanı süreci geliştirmektir. Vaka çalışmaları, akademik çalışmalarda teorik bilgilerin pratiğe döküldüğü veya pratik bilgilerin toparlanarak teorilerin ve mesleki uygulamaların geliştirildiği bir yöntemdir. Bu yöntem ile olayları öngörebilme becerisi, analiz yeteneği geliştirebiliyor ve karşılaşılan sorunlara özel çözümler geliştirebiliyoruz. Bu bilgiler ışığında iki farklı organizasyonda Ekim 2018 tarihinde vaka çalışmaları yapılmıştır.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Vaka çalışmasına katılan organizasyonların biri, toplam 14 çalışanı olan küçük bir üretim şirketi, diğeri ise 500 kişilik büyük bir kamu hastanesinde toplam 40 kişilik bir bölüm çalışanlarıdır. Kurumlarda çalışmaya katılanların demografik yapıları aşağıda gösterilmiştir (Şekil1).

Şekil 1. Anket sorularını cevaplayanların demografik özellikleri

<i>Matbaa Demografik Yapı</i>			<i>Hastane Demografik Yapı</i>		
Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	4	36,4	Kadın	9	50,0
Erkek	7	63,6	Erkek	9	50,0
Toplam	11	100,0	Toplam	18	100,0
Yaş	Sayı	Yüzde	Yaş	Sayı	Yüzde
21-30	2	18,2	31-40	5	27,8
31-40	3	27,3	41-50	8	44,4
41-50	2	18,2	51 yaş ve üzeri	5	27,8
51 yaş ve üzeri	4	36,4	Toplam	18	100,0
Toplam	11	100,0			
Eğitim	Sayı	Yüzde	Eğitim	Sayı	Yüzde
İlkokul	1	9,1	Ortaokul	2	11,1
Ortaokul	1	9,1	Lise	4	22,2
Lise	6	54,5	Meslek Lisesi	1	5,6
Üniversite	3	27,3	Üniversite	9	50,0
Toplam	11	100,0	Yüksek Lisans	1	5,6
			Doktora	1	5,6
			Toplam	18	100,0
Deneyim	Sayı	Yüzde	Deneyim	Sayı	Yüzde
3-5 yıl	3	27,3	6-12 yıl	3	16,7
6-12 yıl	1	9,1	12 yıl üzeri	15	83,3
12 yıl üzeri	7	63,6	Toplam	18	100,0
Toplam	11	100,0			
Kıdem	Sayı	Yüzde	Kıdem	Sayı	Yüzde
1 yıldan az	1	9,1	3-5 yıl	2	11,1
1-2 yıl	1	9,1	6-12 yıl	4	22,2
3-5 yıl	3	27,3	12 yıl üzeri	12	66,7
6-12 yıl	1	9,1	Toplam	18	100,0
12 yıl üzeri	5	45,5			
Toplam	11	100,0			
Yönetici	Sayı	Yüzde	Yönetici	Sayı	Yüzde
Evet	6	54,5	Evet	2	11,1
Hayır	5	45,5	Hayır	16	88,9
Toplam	11	100,0	Toplam	18	100,0
Departman	Sayı	Yüzde	Departman	Sayı	Yüzde
Yönetim	3	27,3	Yönetim	1	5,6
Destek	2	18,2	Destek	10	55,6
Üretim	6	54,5	Cerrahi	6	33,3
Toplam	11	100,0	Belirtilmemiş	1	5,6
			Toplam	18	100,0

2.2. Materyaller

Kurumların iletişim ortamını değerlendirmek için, Cruz ve Camp'in (2003) 150 şirket üzerinde kullanarak oluşturdukları firmaların rekabet için “organik” yapı ölçeğinin, kültür, resmileştirme ve bilgi akışları ile ilgili bölümlerindeki 16 soru kullanılmıştır. Sorular 5’li Likert ölçeğine göre 1 ‘Kesinlikle katılmıyorum’ ve 5 ‘Tamamen Katılıyorum’ olarak yönetilmiştir.

Yıldırma taraması için de Leymann’ın (1990) 45 soruluk orijinal Psikolojik terör envanteri sorularının, Pelit ve Kılıç (2014) tarafından Türkçeye çevrilmiş kısa versiyondan alınan 24 temel soru kullanılmıştır. Sorular 5’li Likert ölçeğine göre 1 ‘Hiçbir zaman’ ve 5 ‘Her zaman’ olarak yönetilmiştir.

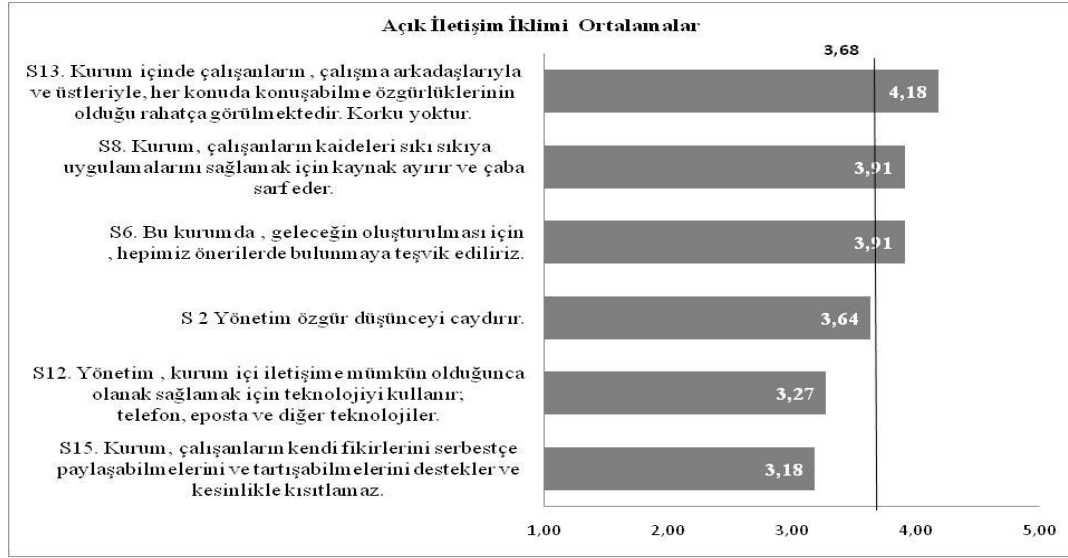
2.3. İşlem

Araştırma için kurum izinleri alınırken, açık iletişim ve organizasyonlarda olumsuz davranışlar” başlığı kullanmayı tercih ettik. Zira, hem JIPT raporunda (2013, s. 124), hem de Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan İşyerlerinde Psikolojik Taciz bilgilendirme rehberinde (2017, s. 52) organizasyonlarda kapalı ve olumsuz iletişimin yıldırma olaylarının öncelikli sebebi olarak gösterilmiştir. Yaptığımız ön çalışmalarda, örgütlerin yıldırma taraması konusundaki isteksiz olduğu, “yıldırma” gibi olumsuz bir konuyu kurum içinde dillendirmekten çekindiklerini gördük. Bu nedenle, araştırma taleplerimizi iletişim çerçevesine yerleştirdik ve iki organizasyonda iletişim ortamı ve yıldırma taraması yaptık.

3. Sonuçlar

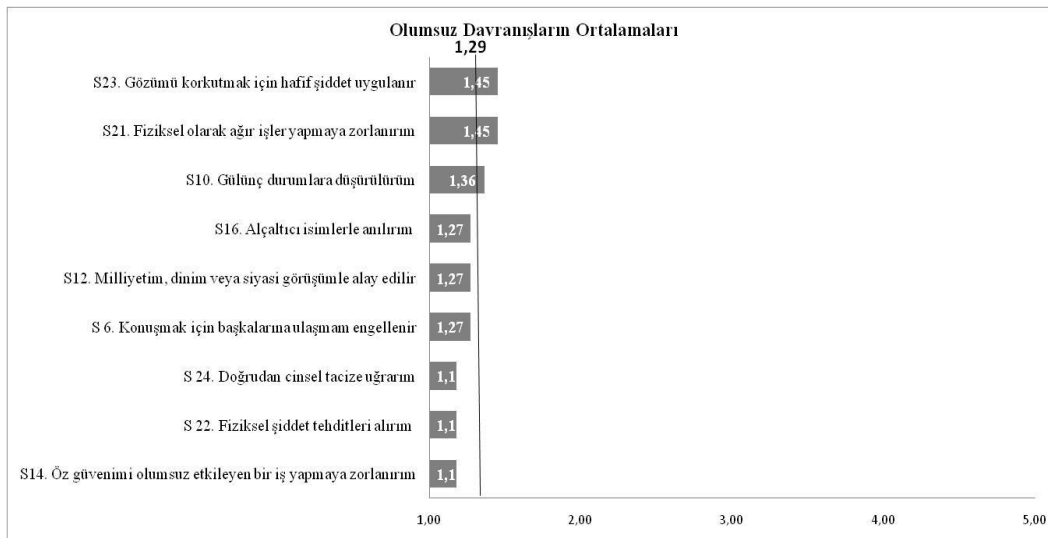
3.1. Vaka Çalışması 1: Üretim şirketi

Üretim şirketindeki 14 çalışanın 11’i soruları tamamen cevaplandırmıştır (%78,6cevaplama oranı). Bu sonuca göre ortalamada üretim şirketinde Şekil 2’de görülebileceği üzere iletişim ortalaması Likert ölçeğine göre en yüksek iletişim olan 5 puan üzerinden 3,68’tir. Ortalamanın üzerinde puanlanan 6.,8. ve 13. Sorular , kurum içerisinde ankete cevap verenlerin iletişim konusunda daha çok kendi aralarında kendilerini serbest hissettikleri konuları gösteriyor. Ancak, sonuçları genel kurum iletişim ortalamasının altında kalan 2., 12. Ve 15. Sorularda ankete cevap veren çalışanların özellikle yönetimden daha açık iletişim talep ettikleri görülmektedir.

Şekil 2: Üretim şirketi ‘Açık iletişim iklimi’ ortalamaları

Diğer taraftan ve yıldırma ile ilgili ortalama en kötü puan olabilecek 5 üzerinden 1,29 ile epey düşük olarak gerçekleşmiştir (Şekil 3). Çeşitli şekilde gerçekleşen yıldırma olayların listelendiği ölçekte, ankete cevap verenler 1 ‘Hiçbir zaman’ seçeneğini daha çok işaretleyenler, bahsi geçen yıldırma olaylarının başlarına gelmediğini belirtmişler ve ortalamanın 5 üzerinden 1,29 olarak gerçekleşmesini sağlamışlardır. Ancak bu işyerinde de 23. Soru ile kendisine ‘hafif şiddet uygulandığını’, 21. Soru ile ‘fiziksel olarak ağır işler yapmak zorunda kaldığını’ ve 10. Soru ile ‘gülünç durumlara düşürüldüğünü’ belirten çalışanlar ortaya çıkmıştır. Ancak detaylı bireysel sorular incelendiğinde bu durumların yıldırma kapsamına giremeyecek kadar nadir gerçekleştiği anlaşılmıştır.

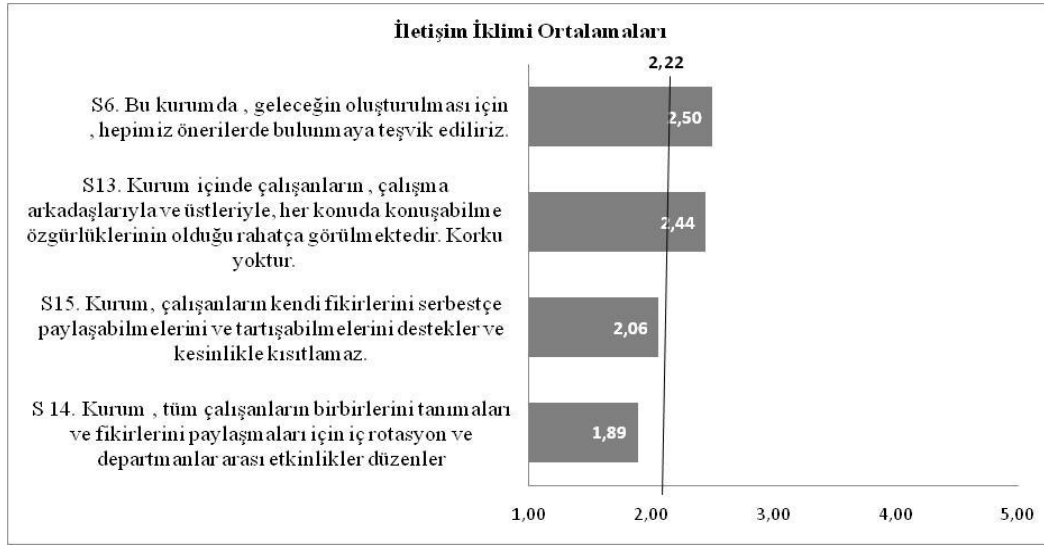

Şekil 3: Üretim şirketi Olumsuz Davranış Ortalamaları

Bu sonuca göre Üretim şirketinde iletişim oldukça iyi ve olumsuz olaylar epeyce düşük olarak gerçekleşmiştir. Ancak, ortalamalara göre daha dezavantajlı olan konularda gelişim imkânı olabileceğinden, iletişim konularının gelişimi için şirkete önerilerde bulunduk. Örneğin, şirket yönetimi, açık iletişimi desteklemek için araştırmacı tarafından ‘whatsapp’ grubunu kurmuş bu platform üzerinden çalışanların önerilerini sunmalarını istemiştir. Ayrıca, yönetim, yine araştırmacının önerdiği gibi tüm çalışanlarla birebir görüşerek, iletişimi arttırabilmek adına önerilerini paylaşımlarını istemiştir. Yıldırma konusunda ise görece daha düşük puanlanan konuları açıklığa kavuşturmak adına yine tüm çalışanlarla birebir görüşmeler tertip edilmiştir. Ancak, yıldırma teriminin tarifinde özellikle olumsuz davranışların haftada en az 3-5 kez ve en az 6 aydan uzun sürüyor olması koşuluna bakılınca bu üretim şirketinde bu derecede olumsuz davranış gören çalışanın olmaması sevindiricidir. Ayrıca, korelasyon analizinde açık iletişim iklimi ve olumsuz davranışlar arasında negatif korelasyon bulunmuştur ($r=-.602$, $p=0.05$). Küçük bir örneklem çalışmasında gözlenen bu yüksek ilişki, açık iletişim ile olumsuz davranış algısı arasındaki bağı daha detaylı araştırılması gereğine işaret etmektedir.

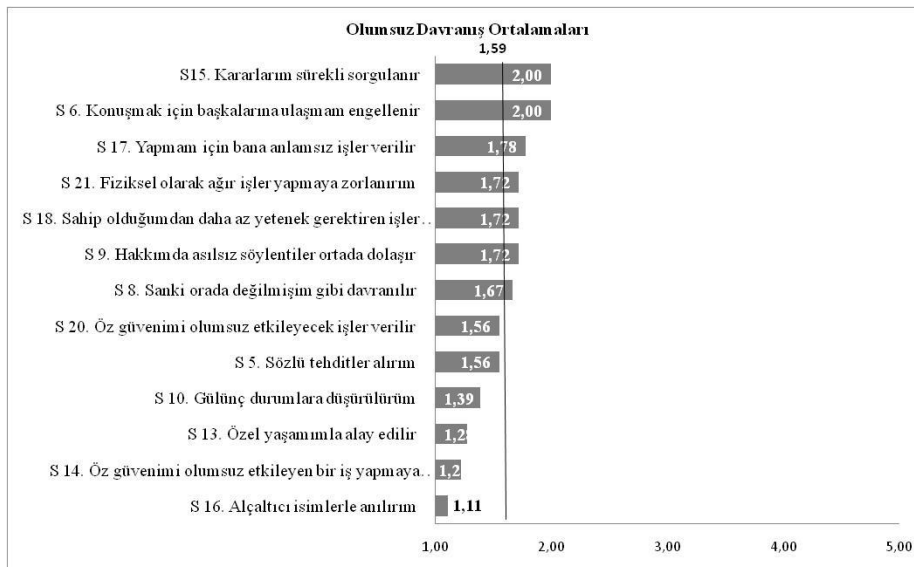
3.2. Vaka Çalışması 2: Hastane

Vaka çalışmasının yapıldığı diğer bir organizasyon bir hastanenin Ortopedi bölümüdür. Bu bölümde çalışan 40 kişiden 18’i soruları tamamen cevaplandırmıştır (%45,0 cevaplama oranı). Bu sonuca göre ortalama hastane ortopedi bölümde iletişim ortalaması 5 üzerinden 2,22 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4) . Bu durumda ortalama 2,22’nin altında kalan maddeler iyileştirme için göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak 5 üzerinden 2,22 olan ortalama puanlama ‘Katılmıyorum’ cevabına yakın olup, bir önceki vakada 3,68 ile ‘katılıyorum’ a yakın olan kurumdan oldukça farklı olup, bu organizasyonda iletişimin çok da açık olmadığının göstergesidir. Bu organizasyonda departmanlar birbirlerinden ayrı çalışıp, fikirlerini serbestçe paylaşamamakta ve fikir tartışmaları yapamamaktadırlar. Ayrıca yönetim ile de görüş alışverişinde sıkıntılar olduğu öne çıkmaktadır.

Şekil 4: Hastane Ortopedi Bölümünde Açık İletişim Ortalamaları

Ayrıca yıldırma ile ilgili ortalama en kötü puan olabilecek 5 üzerinden 1,59 olarak gerçekleşmiştir (Şekil 5). Bu ortalama bir önceki vakadaki olumsuz davranışlar ortalaması olan 1.29'un üzerinde olup, 1.59 ile olumsuz davranışların bu organizasyonda daha sık yaşandığı anlamına gelmektedir. Bu organizasyonda ortalamanın üzerinde kalan 7 yıldırma sorusu ise özel ilgi gerektirmektedir. Özellikle çalışanların 'sürekli kararlarının sorgulanması' ve 'başkalarıyla konuşmalarının engellenmesi' sorularına yüksek puan vermeleri olumsuz davranışları çağrıştırmaktadır. Ayrıca 'anlamsız işler', 'sahip olduğumdan daha az yetenek gerektiren işler' ve 'fiziksel olarak ağır işler' sorularına verilen yanıtlar çalışanları rahatsız eden konular olduğu görülmektedir.

Şekil 5: Hastane Ortopedi Bölümü Olumsuz Davranış Ortalamaları

Her ne kadar, yıldırma ölçeği ortalaması 1,59 ile düşük görünse de detaylara baktığımızda, soruları yanıtlayan 18 çalışan arasından yıldırma sıklığında ve sürekliliğinde tanıma uygun olumsuz davranış gören en az üç çalışan olduğu görülmektedir. Hatta iki çalışan cinsel tacize uğradıklarını da belirtmişlerdir. Ancak, hastane yönetimi iletişimi arttırıp olumsuz davranışları azaltma yönünde müdahaleye izin vermediği için müdahale konusunda girişimde bulunamadık.

4. Tartışma

Vaka çalışmamız sonucunda üretim şirketinde nispeten açık bir iletişim iklimi olduğu ve böylece olumsuz davranışların çok düşük olduğunu gözlemledik. Bunun karşılığında hastane ortamında nispeten daha kapalı bir iletişim ortamı olduğunu ve çalışanları rahatsız eden olumsuz davranışların daha sık yaşandığını tespit ettik. Hatta hastane ortamında araştırmamız sonucunda ortaya çıkarılan cinsel taciz vakalarının üzerine gidileceğini öğrendik. Ayrıca, bu araştırma neticesinde çözüm odaklı müdahalelerin geliştirilebileceği görülmüştür. Ancak, müdahalelerin etkinliği 3-6 ay sonra tarama sorularının tekrar sorulması, ölçek ortalamalarının tekrar alınması ve karşılaştırılmasıyla mümkün olacaktır. İleriye dönük olarak, organizasyonlardaki olumsuz davranışlar ile iletişim veya organizasyonel verimlilik arasındaki ilişkiyi kanıtlayacak daha fazla araştırma ve müdahale yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu projenin kanıtladığı gibi, yıldırmanın teşhis edilebilmesi için organizasyonlara iletişim gibi çeşitli başka konularla giriş yapılabilir. Araştırmaların sonuçlarına göre, böylece üst yönetim ve insan kaynakları yöneticileri, performans hedeflerine ulaşmak için işyerlerinde bu tür araştırma ve müdahaleleri benimsemeye daha eğilimli olacaklardır.

Yıldırmanın tanımlanmasının üzerinden 25 yıl geçmiş olmasına rağmen terimin halen sıklıkla yanlış kullanılması, popüler bir terime evrimleşmesi, anlamını yitirmesi, kolayca kabul edilmesi ve hoş görülmesi gereken küçük bir olay olarak algılanması bir sorundur. Araştırmalara göre, Türkiye gibi otokratik ülkelerde yıldırma olayları yönetimlerin disiplin sağlama için kullanılmaktadır (Adams, 1997). Ayrıca, sözkonusu organizasyon, yüksek performans yönelimli bir kültür barındırıyorsa yıldırma olayları kaçınılmaz hatta kabul edilebilir olmaktadır (Power ve ark., 2013). Bu nedenle, her organizasyonda yıldırma algısı ve müdahalesi değişiklik gösterecektir (Salin ve ark., 2018). Çalışanların çatışma ve yıldırma arasındaki algı farklarını anlamak ve yönetime tarafsız bir şekilde aktarabilmek ve gerekli müdahaleleri tasarlayıp uygulamak iş/örgüt psikologlarının uzmanlık alanıdır. Yıldırma olaylarını önleme, durdurma

ve çalışanların rehabilitasyonu açılarından insan kaynakları yönetimi bölümlerinde çalışma fırsatı yakalayabilecek iş ve örgüt psikologlarına farklı roller düşüyor.

İş/Örgüt psikologları aşağıdaki safhalarda işyerlerinde müdahalelerde bulunarak yıldırma olaylarının en aza indirgenmesine katkı sağlayabilirler. Yıldırmanın çeşitli safhalarında kullanılabilecek bu müdahale yöntemleri yurt içinde ve yurt dışında çeşitli araştırmalar tarafından önerilmiştir (Aygün, 2012; Demir v Çiçekay, 2015; Demirtaş, 2014; Karahan ve Yılmaz, 2014; Kehribar ve ark., 2017; Kirel, 2007; Özdemir, 2013; JILPT Report, 2013; İşyerlerinde psikolojik taciz bilgilendirme rehberi, 2017). Öncelikle, yıldırma süreçlerinin başlamaması için iş/örgüt psikologları çeşitli yöntemler izleyebilirler. Öncelikle yönetimle, çalışan temsilcileriyle ve varsa sendika temsilcileriyle birlikte çalışarak, yıldırma konusunda örgütsel ve etik davranış politikalarının oluşturulmasını sağlayabilirler. Sonrasında düzenleyecekleri eğitimler yoluyla yıldırma kapsamına giren eylemler hakkında farkındalığı artırabilir, çatışma yönetimi konularında yöneticilere eğitim verebilirler. Eğitimlerde rol modellerden örnekler vererek açık iletişim ve yapıcı liderlik konularını işleyebilirler. Rol model olabilecek davranışların daha iyi anlaşılması için örnek olaylar kurgulayarak, çalışanların kısa rol modelleme ile hangi iletişimlerin kabul edilemeyecek eylemler olduğunu eğitimlerde canlandırılmasına yardım edip, gerçekleştiğinde nasıl ele alınması gerektiğini işleyebilirler. Bu canlandırma egzersizlerinde çeşitli olaylar ve örneklerden yola çıkarak mağdur için yıldırma olaylarının bildirilmesi için cesaret oluşturmaya yardımcı olabilirler. Ayrıca bu canlandırmalarda yıldırma olaylarına tanık olan diğer çalışanların nasıl davranmasını gerektiğini işleyebilirler. Yıldırma başladıysa, durması için işyeri psikologları başka yöntemler deneyebilirler. Öncelikle yıldırma olayları bildiriliyorsa organizasyonlarda yıldırma konusunda anket düzenleyerek olayların işletme düzeyinde kaç kişiyi etkilediği, etkilenen departmanları ve yıldırmanın geldiği departmanı belirleyebilirler. Çalışanlardan yıldırmayı durdurmak için öneriler alabilir, yönetime raporlayabilirler. Eğer yıldırma olayı raporlandıysa, gerçeği bulmak için araştırmaları yürüterek olayların tarafsız bir şekilde bildirilmesine katkıda bulunabilirler. Organizasyonlarda insan kaynaklarına gitmek istemeyen çalışanlar için bir prosedür dahilinde açık irtibat kişisi olabilir veya anonim yardım hattını yürütebilirler. Yıldırma olaylarından etkilenen kişilere veya gruplara terapilerde bulunabilirler. Organizasyon içinden veya dışından başarılı örnekleri derleyerek tüm çalışanlara yönelik yıldırma engelleme ve müdahalesi konularında eğitimler verebilirler. Ayrıca, işyeri hekimi ile birlikte çalışarak yıldırma konusunu hekimin sürekli göz önünde bulundurmasına yardımcı olabilirler.

Kaynakça

- Adams, A. (1997). Bullying at Work (After Andrea Adams). *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 7(3), 177-180.
- Ançel, G., Yuvar, E. ve Öztuna G. D. (2012).The relationship between co-dependency and mobbing/bullying, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13(2), 104-109
- Aslım, G., ve Yaşar, A. (2016). An evaluation on mobbing against the veterinarians employed in ministry of food, agriculture and livestock. *Journal of Faculty of Veterinary Medicine, Erciyes University*, 13(1), 30-37.
- Aygün, H. A. (2012). A qualitative research on the psychological intimidation (mobbing), *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science*, 3(5), 92-121.
- Candan, H., ve İnce, M. (2014).Mobbingden (bezdiri) tükenmişliğe giden yol. *Cag University Journal of Social Sciences*, 11(2), 56-85.
- Cruz, S., ve Camps, J. (2003). Organic vs. mechanistic structures: construction and validation of a scale of measurement. *The Journal of the Iberoamerican Academy of Management*,1(1),111 - 123.
- Çınar, D., ve Dursun, A. (2012).The relationship between mobbing, commitment and job satisfaction: a survey study in the research hospital of Atatürk University. *Ekev (Erzurum Kültür Eğitim Vakfı) Academic Review*, 16(52), 319-338.
- Demir, M., ve Çiçekay, H. (2015). A research on mobbing inception of certified public accountant trainees in province of Van: A comparison of years 2009 and 2014. *Accounting & Auditing Perspective Magazine*, 14(44), 15-36.
- Demirtaş, Ö. (2014). The whistleblowing impact on ethical climate: Moderator role of mobbing perception. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 43(1), 136-156.
- Einarsen, S. (2000). Harassment and bullying at work: A review of the Scandinavian approach. *Aggression and Violent Behavior*, 5(4), 379-401.
- Einarsen, S., Hoel, H., ve Notelaers, G. (2009).Measuring exposure to bullying and harassment at work: Validity, factor, structure and psychometric properties of the Negative Acts Questionnaire-Revised, *Work & Stress*, 23(1), 24-44.

- Gül, H. (2009). An important psychosocial risk in occupational health: mobbing.. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 8(6), 515-520.
- Harrington, S., Rayner, C., ve Warren, S. (2012). Too hot to handle? Trust and human resource practitioners' implementation of anti-bullying policy. *Human Resource Management Journal*, 22 (4), 392–408.
- Karahan, A.,& Yılmaz, H. (2014). Correlation of mobbing with organizational commitment and a case study. *Journal of YasarUniversity*,9(33), 5692-5715.
- Karcioğlu, F., ve Çelik, Ü.H. (2012). Mobbing (yıldırma) ve örgütsel bağlılığa etkisi. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 26(1), 59-75.
- Kehribar, A., Karabela, S. N., Yaşar, K. K., Okur, A., Derya, M., Özgür, C., ve Çankaya, F. (2017). Mobbing in working life: The causes, components, and legal status in our country. *Medical Journal of Bakirkoy*, 13(1), 1-9.
- Kirel, Ç. (2007). Risk reducing and supportive suggestions for mobbing management in organizations. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 7(2), 317-334.
- Korkmaz, S., Soylu, E., Gök, Z. B., Yiğit G., Kocalmış, A, Harputlugil, N., Temizkan, G, ve Önalın, E. (2016). Mobbing frequency among working individuals and its relationship with depression. *Firat Tıp Dergisi*, 21(2), 91-95.
- Leymann, H. (1990). Mobbing and Psychological Terror at Workplaces. *Violence and Victims*, 5(2), 119-126.
- Özdemir, S., Tosun, B., Bebiş H. ve Yava, A. (2013). Hemşire kaleminden mobbing: iş yerinde psikolojik saldırı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 12(2), 183-192.
- Özyer, K., ve Orhan, U. (2012). An empirical study of the mobbing applied to academicians. *Ege Akademik Bakış*, 12(4), 511-518.
- Pelit, E., ve Kılıç, İ. (2014). Mobbing as a problem of working life and its effect on organizational commitment: A study in Turkey and Kazakhstan hotels. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science*, 5(9),90-126.
- Power, J. J., Brotheridge, C. M., Blenkinsopp, J., Bowes-Sperry, L., Bozionelos, N., Buzády, Z., ... ObiajuluNnedumm, A.U. (2013). Acceptability of workplace bullying: A comparative study on six continents. *Journal of Business Research*, 66, 374–380.

İşyerlerinde Psikolojik Taciz (Mobbing) Bilgilendirme Rehberi. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü İstihdam Politikaları Daire Başkanlığı*, 2017, 69.

Salin, D., Cowan, R. L., Adewumi, O., Apospori, E., Bochantin, J., D'Cruz, P., ... Zedlacher, E. (2018). Prevention of and interventions in workplace bullying: a global study of human resource professionals' reflections on preferred action. *The International Journal of Human Resource Management*, DOI:10.1080/09585192.2018.1460857

Workplace Bullying and Harassment (2013). The Japan Institute for Labor Policy and Training Seminar on Workplace Bullying and Harassment. *JILPT REPORT*, 12.

Yanık, O. (2018). Individual and Working Life Factors Underlying Victims' Aggressive and Nonaggressive Attitudes against the Mobbing. *Business & Economics Research Journal*, 9(2), 395-411.

Zapf, D., Escartin, J., Einarsen, S., Hoel, H. and Vartia, M. (2011). Empirical findings on bullying in the workplace. In Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D. and Cooper, C.L. (Eds), *Bullying and Harassment in the Workplace: Developments in Theory, Research, and Practice*, London: Taylor and Francis (pp. 75-105).

İŞLETMELERDE ENGELLİLİK OLGUSU VE ENGELLİ KADROSUNDA ÇALIŞANLARIN ALGILANIŞI

Güney, K., Suliman, Ö. M. ve Balcı, K.

Danışman: Işık, İ.

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Özet

Bu araştırmada, engelli çalışan sayıları ve bu konu hakkında artan farkındalık ile ilgili olarak, kamu ve özel sektör kurumlarında çalışanların, engelli çalışanlara yönelik algılarını daha iyi anlamak istedik. Bu amaçla, engelli çalışanlar hakkında olan yasal düzenlemeler çerçevesinde, bu yasal düzenlemelerin ve engelli bireylerin istihdam kültürünün, kurumlardaki diğer çalışanlar tarafından iyi anlaşılıp anlaşılmadığını sorgulayan bir araştırma gerçekleştirdik.

Abstract

Disabled employment is a crucial topic in the global aspect. There is an increased awareness, impacting the culture that eventually forms a better lifestyle for the disabled individuals. The awareness towards disabled individuals includes their involvement in the field of business through organizational settings. We researched a survey on 291 participants who are rolled in an MBA master program in two public and two private universities. The results show that the integration of disabled employees and the culture of disabled employment needs to be considered on a higher level. There are still steps to take regarding the disabled employment, and our research puts an effort to understand the core of perception towards disabled employees and contribute to substantial regulations by increasing the awareness. This research shed light for future research by the existent results that can be applicable on many organizations.

1. Giriş

Engelli bireylerin istihdam edilmesi, küresel açıdan bakıldığında çok önemli bir konudur. Günümüz toplumlarında engelli bireyler hakkında gittikçe artan, kültürleri etkileyen ve bunun sonucunda engelli bireyler için daha iyi bir yaşam tarzı oluşturmayı hedefleyen bir farkındalık oluşmuştur. Toplumda içerisinde engelli bireylere yönelik bu farkındalık, engelli bireylerin kurumsal ortamlar aracılığıyla iş alanına katılımlarını da içermektedir. Hükümetler, engelli bireylerin işsizlik oranlarını azaltmak ve engelli bireyleri örgütsel ortamla bütünleştirmek için kurumlara ve işverenlere yönelik iş hukuku kapsamında çeşitli yasal düzenlemeler yoluyla engelli istihdamı ile ilgilenmektedir. Engelli bireylerin istihdam edilmesi ve örgütsel yapılara entegrasyonun gerçekleşmesi, engelli bireylerin psikolojik olarak daha sağlıklı olmasını sağlayacak ve insan kapasitesine daha çok önem veren organizasyon ortamlarına imkan verecektir. Bu kritik uygulamalar sayesinde zaman içerisinde örgütsel performans ve örgütsel bağlılık oranları da artış gösterecektir. Türkiye, engelli bireylerin istihdamı ile ilgili olarak, küresel standartlara uyum sağlayan medeni bir ülke olarak hareket etmektedir ve engelli bireylerin istihdam edilmesi hakkındaki sözleşmeyi on yıldan daha uzun bir süre önce imzalamıştır. Bu düzenleme sonucunda, her kuruluşta engelli çalışanlar için zorunlu bir kota oluşturularak engelli bireylerin hakları bu sayede korunmaya çalışılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Sayımı'na göre, engelli bireylerin oranı tüm nüfus içinde % 6,9'dur (2018, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı). 2018 Şubat tarihine kadar (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı), kamu kuruluşlarında toplam 10.447 birey, özel kuruluşlarda ise toplam 101.212 birey bu engelli kotası içinde çalışmaktadır. Bununla birlikte, engelli istihdamına yönelik olarak gelecekte daha çok önlem alınması gerektiren, çok sayıda işsiz engelli birey bulunmaya devam etmektedir.

İşte bu araştırmada, engelli çalışan sayıları ve bu konu hakkında artan farkındalık ile ilgili olarak, kamu ve özel sektör kurumlarında çalışanların, engelli çalışanlara yönelik algılarını

daha iyi anlamak istedik. Bu amaçla, engelli çalışanlar hakkında olan yasal düzenlemeler çerçevesinde, bu yasal düzenlemelerin ve engelli bireylerin istihdam kültürünün, kurumlardaki diğer çalışanlar tarafından iyi anlaşılıp anlaşılmadığını sorgulayan bir araştırma gerçekleştirdik. Bu konuda iki kamu ve iki özel üniversitede, MBA yüksek lisans programında öğrenim görmekte olan toplam 291 katılımcı ile özel olarak hazırlanmış bir anket çalışması gerçekleştirdik. Katılımcıların %2,4'ü kamu kurumunda, %94,2'si özel sektörde ve %0,3'ü sivil toplum kuruluşlarında; %53,6'sı ulusal ve % 41,9'u uluslararası kurumlarda çalışmaktadır. Katılımcıların %62'si, yer aldıkları kurumlarda, engelli çalışanların olduğunu belirtmişlerdir. Kurumlarında engelli çalışanlarla sürekli iletişimde bulunan katılımcılar, örneklemin %21'ini oluşturmuştur. Engelli istihdamına yönelik düzenleme hakkında hiçbir fikri olmadığını belirten katılımcıların oranı özel sektörde %40,5 ve kamu kurumlarında ise %47,8 olarak ortaya çıktı. Katılımcılara, daha önce engelli bireylerin istihdam edilmesi hakkında hiç düşünüp düşünmediklerini hakkında bir soru yönelttik. Katılımcıların %54,6'sı bu konu hakkında kısmen düşündüğünü ve % 28,2'si ise bu konuda hiç düşünmediğini ilettiler. Sonuçlar, engelli çalışanların, iş dünyasına entegrasyonunun ve engelli istihdam kültürünün daha yüksek seviyede göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir. Araştırmamız engelli bireylerin istihdamı hakkında atılması gereken adımların var olduğunu göstermekte ve engelli çalışanlara yönelik algıyı anlamak ve bu konuda farkındalığı artırarak önemli düzenlemelere katkıda bulunmak için çaba sarf etmektedir. Bu araştırma ortaya koyduğu sonuçlarla, farklı sektörlerde ve kuruluşlarda uygulanabilecek gelecek araştırmalara ışık tutmaktadır.

Bu bildiriye konu olan araştırma, engelli kadrosunda çalışan kişilerin sosyal kimlik tanımlamalarına dair yürüttüğümüz projenin uzantısıdır. Ana projede, engelli kadrosunda istihdam imkânı bulan engellilerin işe alımdan başlayarak, işe uyumlarına kadar olan süreç nitel yöntemle incelenmektedir. Bu esnada, engelli kadrosunda çalışanların, diğer çalışanlara ve

yöneticilere yönelik şu eleştirilerde bulunduğunu gördük: (a)Engellilerle ilgili yasal düzenlemelerden haberdar değiller; (b)Çalışma ortamında yapılacak düzenlemelerle, engellerin ortadan kaldırılmasıyla engellilerin yüksek verimlilikle çalışabileceklerinin farkında değiller. (c)İş ortamında yıkıcı ayrımcı davranışlar göstermeseler de pozitif ayrımcılık, kayırma ya da acıma içeren davranışlar sergilemeleri rahatsızlık verici. Bu eleştiriler, kurumsal yaşantı içinde engeli olmayan çalışanların, engellilerin çalışma hayatını düzenleyen kurallar hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarına ve engelli çalışanlarla ilgili tutumlarına dair bir merak uyandırdı. Engelli çalışanların eleştirileri ve literatürdeki bilgilerin ışığında bu bağımsız nicel araştırmaya başladık.

Engelli birey kavramı; toplumsal, bireysel ve sosyal açıdan sonuçları olan bir kavram olarak literatürde yer almaktadır. Engelli birey tanımıyla ilgili olarak uluslararası hukuk metinlerinden yararlanılabilir. Birleşmiş Milletler'in 2006 yılında hazırladığı Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi, engelli birey kavramını, diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişiler şeklinde ifade etmektedir (md.1/2).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2011 yılında yapılan nüfus ve kayıt araştırması sonuçlarına göre, ülke nüfusumuzun %6,9'unu engelli vatandaşlar oluşturmaktadır. Hem engeli olan ve hem de engeli olmayan bireyler aynı toplum içerisinde ve birlikte yaşamak durumundadır. Bu noktada tutum kavramından bahsetmek gerekiyor. Tutum, bir bireyin herhangi bir psikolojik nesne ile ilgili tüm olumlu veya olumsuz düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde organize eden bir eğilimdir (Yuker, 1988). Toplumun engelli bireyler için oluşturduğu olumsuz tutumlar engelli bireylerin sosyal hayat içerisinde aktif olarak yer almasını zorlaştırmaktadır. Yapılan çalışmalarda ayrımcılık ve dışlanma gibi olumsuz

tutumların engellilerin eğitim almasına, iş ve gelir sahibi olmaları konusunda zorluklar yaşamalarına sebep olduğu görülmektedir (Mamatoğlu, 2015).

Bu olumsuz tutumların engelliler açısından en büyük sorunlardan birisi istihdam alanı ile ilgilidir. Engelli bireylerin istihdam edilmeleri ile ilgili olarak yapılmış olan çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Örneğin, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30.maddesi (Değişik:15/5/2008-5763/2 md.), elli ve üstünde işçi çalıştıran özel sektör işyerlerini yüzde üç oranında, kamu işyerlerini yüzde dört oranında engelli çalıştırmakla yükümlü kılmakta ve bu işçilerin Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) aracılığıyla sağlanacağını belirtmektedir (<http://www.mevzuat.gov.tr>).

Engelli bireylerin istihdam edilmesi ile ilgili yasal düzenlemeler ayrımcılığın olmadığı bir düzen yaratmaya çalışsa da, kurumsal yaşantıda engelli bireylere yönelik olumsuz tutumlar varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yapılan çalışmalarda engelli bireylerin aktif işgücü içerisinde yer almasına yönelik olumlu tutumlar görülse de, uygulama olarak bu olumlu tutumlar karşılık bulamamaktadır (Mamatoğlu, 2015; Stensrud, 2007; Yıldırım ve Dökmen, 2004). Toplumun engelli bireylere yönelik genel inançları, işverenler ve diğer çalışanlar tarafından çalışma hayatında da sürdürülmeye devam etmektedir. Bu inanışlar engelli bireylerin iş, gelir ve mesleki eğitim fırsatlarına sahip olmalarına engel olmaktadır (Mamatoğlu ve Tasa, 2018).

Engellilerin iş edinmesine engel olan düşünceler; engellilerin iş için gerekli yeterliliklere sahip olmadıkları, verimli olamadıkları, iş ortamına uyum sağlayamayacakları olarak sıralanabilir. Yapılan çalışmalara bakıldığında ise engelli bireyler ile engelli olmayan bireylerin, örgütsel bağlılık ve iş tatmini gibi çoğu yönden benzer oldukları görülmüştür. Aynı zamanda işyerlerinde engelli bireylerin çalışabilmesi için gerekli koşullar sağlandığında engelli olmanın iş performansını etkilememesine rağmen, engelli çalışanlara yönelik olumsuz tutumlar engelli

bireyin istihdamında önemli rol oynamaktadır. Özetle engelli bireylerin iş ve meslek edinme oranlarının düşük olması büyük ölçüde işverenlerin ve çalışanların engelli bireylere yönelik olumsuz tutumları ile ilişkili görünmektedir (Baybora, 2006; Eratay ve Çetin, 2013; Tokoğlu, Aydın, Polat, ve Burmaoğlu, 2011:23).

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Katılımcılar aldıkları eğitimin içeriğinden kaynaklanan bilgi birikimleri ve homojen özellikleri olacağı ön kabulüyle İstanbul'daki iki devlet ve iki vakıf üniversitesinin MBA programlarındaki öğrenci örnekleminde seçildi. Bu araştırma için hazırlanan özel bir anket formu kullanılarak, %37'si devlet ve %73'ü vakıf üniversitelerinde yüksek lisans programına devam eden toplam 291 katılımcıdan veri toplandı.

Sonuçta, örneklemin %47,8'i kadın ve %51,9'u erkek (ortalama yaş=28,57, SS=4,364, min=22, maks.=48) katılımcılardan oluşmuştur. Katılımcıların % 2,4'ü kamu kurumunda, %94,2'si özel sektörde ve %0,3'ü sivil toplum örgütünde; %53,6'sı ulusal ve % 41,9'u uluslararası kurumlarda çalışmaktadır. Katılımcıların %62,2'si çalıştıkları kurumda (n=181) engelli çalışanların olduğunu belirtmiştir.

2.2. Materyaller

Ankette demografik bilgilerin yanı sıra engellilik ve engelli bireylerin istihdamı ile ilgili farkındalık, algı ve tutumları kapsayan sorular da yer almaktadır: Ailesinde ve/veya yakın çevresinde engelli bir bireyle temas; çalıştıkları kurumda engelli kadrosunda çalışan bireylerle temas; bu anketten önce engelli kadrosunda çalışan bireylerle ilgili düşünüp düşünmedikleri; engelli istihdamı ve yasal düzenlemelerle ilgili bilgileri; engelli istihdamı konusundaki çabaları nasıl değerlendirdikleri ve engelli çalışanlara yönelik algılarını kapsayan sorular sorulmuştur.

2.3. İşlem

Katılımcılara yüksek lisans programlarının direktörlüğü üzerinden ulaşıldı ve direktörler tarafından izin verilen derslerin başlangıcında kapsamlı bir anket uygulandı. Araştırma 2013-40024-032 proje numarası ve 5 Aralık 2013 tarihli Etik Kurul onayıyla gerçekleştirildi.

3. Sonuçlar

Engelli olmayan çalışanların engelli istihdamı hususundaki yasal düzenlemelerle ilgili olarak, özel sektör işletmelerinin engelli kadrosunda zorunlu olarak çalıştırmaları gereken engelli oranı hakkında katılımcıların % 40,5'i hiçbir fikri olmadığını söylerken, kamu kurumlarının yükümlülüğüne dair fikri olmayanların oranı %47,8'dir. Özel sektör için yasal zorunluluk olan %3 seçeneği katılımcıların %13,7'si tarafından doğru bilinmiş; devlet için doğru cevap olan %4 seçeneği ise %5,8'i tarafından bilinmiştir. Yani MBA öğrencileri örnekleminin küçük bir kesimi, yasal zorunluluklar hakkında doğru bilgiye sahiptir.

Buna ek olarak, bir çalışanın engelli kadrosuna atanma koşulları ve kurallarıyla ilgili de bir dizi soru sorulmuştur. Katılımcıların % 40,5'i bir çalışanın engelli kadrosuna atanması için eleman alımının İŞKUR kanalıyla yapılması gerektiğini; % 48,1'i işletme isterse kendi kadrosunda bulunan bir engelli İŞKUR üzerinden tanımlatarak engelli kadrosuna alabileceğini; % 58,4'ü engelli kadrosunda çalışanların bu kadroya özel sosyal güvence ve emeklilik şartları olduğunu belirtmektedir. Ancak katılımcıların % 66'sı engellilerin çalışma koşullarını düzenleyen yasa içeriğinden haberdar olmadığını söylemiştir.

Katılımcılara ülkemizde engellilerin çalışma hayatına dahil edilmesine yönelik çabalarla ilgili algısını anlamak amacıyla ankete altı soru dahil edilmişti. Bu sorular ışığında elde edilen sonuçlar şu şekilde çıkmıştır: Katılımcıların %67,4'ü engellileri çalışma hayatına dahil etme çabalarının kesinlikle gerekli olduğunu ve lüks bir girişim olmadığını; %51,9'u yetersiz

olduğunu; %33,7'si bu çabaların sonuç vereceğini ve %27,8'i göstermelik olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %52,2'si bu çabaların hukuki zorunlulukları yerine getirmek adına yapıldığını düşünmektedir.

Araştırma kapsamında engelli çalışanlara yönelik tutumları anlamak üzere üç soru sorulmuştur. Bu sorular kapsamında katılımcılar ağırlıklı olarak engelli çalışanların eğitim düzeylerinin düşük olmadığını (%58,1) ve engellilerle çalışmanın kendileri açısından moral bozucu olmadığını (%78) düşündükleri sonucu çıkmıştır. Diğer taraftan katılımcıların %70'i engellilerin iş ortamında yürütebilecekleri işler açısından sınırlılıklar olduğunu düşünmektedir. Araştırmanın tutum ve örgütsel entegrasyon hususundaki bazı çıktıları şu şekildedir: Kurum içinde engellilere eşitlikçi koşulların yaratılması için çeşitli yapısal düzenlemelerin kesinlikle bulunduğunu söyleyenler %19,8; kesinlikle sosyal destek sağlandığını söyleyenler, %3,4 oranındadır. Engelli olan ve olmayan çalışanların entegrasyonuna yönelik çabaların kesinlikle olduğunu söyleyenlerin oranı ise %1,7'dir. Bu oran kurumsal ortamda engellilikle ilgili dezavantajlarla ilgili olarak %1,5'tir. Yani, katılımcılar, engellilerin çalışma koşullarını iyileştiren eşitlikçi yapısal düzenlemeler, sosyal destek, entegrasyon ve dezavantajların ortadan kaldırılması açısından, görev yaptıkları işletmelerdeki girişimleri ortalamanın altında olarak algılamaktadır ve bu durum araştırma sonuçlarına düşük yüzdeler olarak yansımaktadır.

4. Tartışma

Araştırmayı düzenlerken, MBA master programı öğrencilerinden yararlanarak, gerçek hayata uyumlu iş koşullarına daha yakın sonuçlar elde etmek hedeflenmiştir. Yaptığımız araştırmadan elde edilen sonuçlar, engelli kadrosu düzenlemelerine katkıda bulunabilecekken aynı zamanda algının ve tutumun anlaşılmasıyla beraber alınabilecek sosyal önlemler hakkında fikir sunar. Öğrencilerin çoğunun kurumsal hayatta bulunduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, amaca yönelik sonuçlar elde edildiği söylenebilir.

Profesyonel yaşantının içinde, beyaz yakalı, 22 ila 48 yaş aralığında, MBA eğitimi alan bir kitlenin, işletmelerdeki engellilik konusunu yöneten hukuki düzenlemeler hakkındaki bilgilerinin kısıtlı olduğu, engellilere karşı olumsuz bir tutum içinde olmadıkları ve engelli çalışanlara yönelik kolaylaştırıcı düzenlemeler açısından çalıştıkları kurumları ortalamanın altında değerlendirdikleri görülmektedir. Bu sonuçlara göre, engelli bireylere yönelik yapılan düzenlemelerin engelli olmayan bireyler tarafından yeteri kadar bilinmemesi, yapılan düzenlemelerin sosyal hayatın içerisinde görev zorunluluğu dışında düşünülmediğinin göstergesidir. Çıkan sonuçların gösterdiği gibi, engelli kadrosunda çalışan bireyler hakkında, yenilikler ve gelişmeler diğer çalışanlar tarafından da beklenmektedir. Katılımcılardan alınan yanıtlar engelli bireylere yönelik olumsuz tutumun olmadığını göstermektedir, bu durum gelecekte yapılacak muhtemel iyileştirmelerin ve geliştirmelerin kolayca algılanmasına yardımcı olacaktır.

97

Yapılan çalışmaları ve uygulanmaya çalışılan yasaları, toplum genelinde bilinir kılmak, farkındalığını arttırmak için atılacak adımlar, gelecekte yapılacak olan araştırmalara konu olabilir. Aynı zamanda, engelli kadrosunda çalışan bireylerin esenliği, diğer çalışanlarla entegrasyonu ve çalışma koşullarının yeterliliği, gelecekte yapılacak olan araştırmalar için önemli hususlardır.

Kaynakça

- Baybora, D. (2010). Çalışma hayatında özürlülere karşı ayrımcılık. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(51), 229-269.
- Eratay, E., ve Çetin, M. E. (2013). Bolu ilindeki işverenlerin engelli çalışanlara yönelik tutumları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4), 1681-1694.
- Mamatoğlu, N. (2015). Türkiye’de engelli istihdamının genel görünümü: işveren gözüyle engelli istihdamını artırma konusunda önerilen politikalar. *Alternatif Politika*, 7(3), 524-561.
- Mamatoğlu, N., ve Tasa, H. (2018). Engelliye yönelik ayrımcılık ve iş yerinde engelli. *Türkiye Klinikleri Psychology-Special Topics*, 3(1), 1-10.
- Stensrud, R. (2007). Developing relationships with employers means considering the competitive business environment and the risks it produces. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50(4), 226-237. doi:10.1177/00343552070500040401

ÇOCUKLARIN OLUMLU SOSYAL YALAN DAVRANIŞININ BİLİŞSEL BAĞLANTILARI

Kara, H. Ş. ve Oğuz, N.

Danışman: Karakelle, Ş. S ve Yıldız, T.

İstanbul Üniversitesi

Özet

Mevcut çalışmada olumlu sosyal yalan davranışının zihin kuramı ve yönetici işlevlerle olan bağlantılarının 54-66 aylık çocuklarda incelenmesi hedeflenmektedir. Literatürdeki çalışmaların çoğunluğunda olumlu sosyal yalan davranışının 7 yaş ve üzeri gruplarda incelendiği görülmektedir (Popliger, Talwar, Crossman, 2011; Xu, Fu, Talwar ve Lee, 2010). Bu çalışmada ise olumlu sosyal yalan davranışı daha önce nispeten az çalışılan 7 yaş öncesi grupta incelenerek bu yaş grubunun olumlu sosyal yalan becerilerine dair fikir edinilmesini sağlayacaktır. Ayrıca çalışmanın Türkiye’de gerçekleştirilecek olması olumlu sosyal yalan görevlerinin farklı kültürlerde işleyişine dair bilgi vermesi bakımından önemli bir nitelik taşımaktadır. Ek olarak diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada çocukların olumlu sosyal yalan söyleme davranışlarını ölçmek amacıyla iki farklı görev kullanılması, Türkiye örnekleminde görevlerin kullanılabilirliğinin karşılaştırılmasına olanak sağlaması bakımından değerlidir.

Abstract

The current study examined children’s theory of mind (ToM) and executive function (EF) in relation to prosocial lying among children 54–66 months. It is thought that the child who can understand the mental state of the other person can use this skill to manipulate someone else’s mental state. On the other hand, it is thought that the child should have acquired the skills of mental transition (cognitive flexibility), intellectual retention (working memory), and correct information suppression (inhibitory control) between true and false information in order to be able to tell a prosocial lie. For these reasons, children with better developed executive functioning skills and theory of mind understanding will be more likely to tell a white lie.

1. Giriş

Çoğu insanın, ikram edilen bir yemeği beğenmediği halde karşısındakini kırmamak için beğendiğini söylemek durumunda kaldığı zamanlar olmuştur. Bu gibi durumlarda söylenen

yalanlar, anti-sosyal yalandan farklı olarak ikincil bir yalan türü olan *olumlu sosyal yalan (beyaz yalan)* kapsamında değerlendirilmelidir. Bu durumlarda kişi, diğerlerine zarar vermek amacından ziyade onları utançtan korumak, kendileri hakkında daha iyi hissettirmek ya da körü körüne gerçeği söylemenin kaba olabileceği durumlarda kibar olmak adına yalana başvurur (Warneken ve Orlins, 2015). Bencil yalanlar gibi beyaz yalanlar da dinleyiciyi aldatmak amacıyla kullanılan yanlış ifadelerdir. Ancak önemli olan nokta, altta yatan niyetin farklılaşmasıdır.

Beyaz yalanlar, çocukların başkalarıyla etkileşim ve ilişki kurmaları için gerekli olan sosyal becerileri öğrenme (Talwar, Gordon ve Lee, 2007) ve sofistike sosyal bilişlerini sosyal amaçlar için nasıl kullandıklarını (Warneken ve Orlins, 2015) araştırmada ilginç bir olgudur. Buna karşın literatürde olumlu sosyal yalanla ilgili sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Olumlu sosyal yalan davranışının incelenmiş olduğu bir çalışmada (Saarni, 1984) *hayal kırıklığına uğratan hediye paradigması (dissapointing gift paradigm)* kullanılmıştır. Bu paradigmada çocuklarda istenen bir ödülü alma beklentisi oluşturulmuş fakat çocuklara hayal kırıklığına uğratan bir hediye verilmiştir. Daha küçük yaştaki çocuklar –özellikle erkek çocuklar- istenmeyen bir hediye aldıklarında olumsuz davranış gösterirken; daha büyük çocuklar –özellikle kız çocuklar- olumlu davranış sergileme eğiliminde olmuşlardır. Williams, Kirmayer, Simon ve Talwar (2013) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da hayal kırıklığına uğratan hediye paradigması kullanılmış ve çalışmanın sonucunda 99 çocuğun %71.71’inin hayal kırıklığı yaratan hediye beğendikleri yönünde yalan söylediği bulunmuştur. Pipe ve Wilson (1994) tarafından yürütülen başka bir araştırmada ise, 6 yaşındaki 88 ve 10 yaşındaki 88 çocuğun çiftler halinde bir “sihirbaz” ile yapay bir etkileşime girmesi sağlanmıştır. Bu çalışmada çocuklar sihirbazın bir çift eldiven üzerine mürekkep döktüğünü görmüş ve sihirbazın başının belaya girmemesi için onlardan bunu bir sır olarak saklamaları istenmiştir. Daha sonra olay hakkında soru sorulan 6 yaş çocuklarının %40’ının, 10 yaş çocuklarının ise %16’sının kazayı bilmelerine rağmen bunu sözel olarak reddettikleri gözlenmiştir. Diğer yandan 3 ve 7 yaş çocuklarında beyaz yalan davranışını ölçme amacıyla Talwar ve Lee (2002) tarafından *ters ruj görevi (reverse rouge task)* kullanılmıştır. Deney koşulundaki 65 çocuktan 55’inin deneyciye iyi görüldüğünü söylediği halde işbirlikçiye deneycinin iyi görünmediğini söylediği bulunmuştur. Tüm bunlara ek olarak Warneken ve Orlins (2015) deneycinin üzgün veya nötr yüz ifadesine büründüğü koşullarda çocukların olumlu sosyal yalan davranışındaki farklılaşmayı *iyi resim-kötü resim (good and bad drawing)* göreviyle incelemişlerdir.

Çalışmanın sonuçları 7 yaş ve üstü çocukların nötr koşula kıyasla üzgün koşulda daha fazla olumlu sosyal yalan söyleme eğilimde olduklarını, 5 yaşındaki çocukların ise beyaz yalan söylediklerini fakat bu davranışın koşullara göre değişmediğini ortaya koymuştur.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ilinde yer alan beş okul öncesi devlet ve özel eğitim kurumundaki 54 - 66 aylık (4.5 - 5.5 yaş) 96 çocuk (54 erkek, 42 kız) oluşturmaktadır. Erkek çocukların yaş ortalaması 61.18 ay ($SS = 3.17$); kız çocukların yaş ortalaması ise 60.5 aydır ($SS = 2.93$).

2.2. Materyaller

İyi Resim- Kötü Resim Görevi

Bu çalışmada çocukların olumlu sosyal yalan davranışını ölçmek amacıyla Warneken ve Orlins (2015) tarafından geliştirilen iyi resim-kötü resim görevinden yola çıkarak oluşturulmuş yeni bir görev kullanılmıştır. Alınabilecek en yüksek puan 1 en düşük puan 0'dır.

Hayal Kırıklığına Uğratan Hediye Paradigması

Çocukların beyaz yalan davranışlarını ölçmek amacıyla kullanılan bir diğer görev ise Saarni (1984) tarafından geliştirilen hayal kırıklığına uğratan hediye paradigmasıdır. Alınabilecek en yüksek puan 1 en düşük puan 0'dır.

Boyut Değiştirerek Kart Eşleme Görevi (BDKE)

Bir kuraldan diğerine geçiş becerisini (bilişsel esneklik) ölçtüğü düşünülen (Yıldız ve Akbaş, 2017) boyut değiştirerek kart eşleme görevi ilk defa Frye, Zelazo ve Palfai (1995) tarafından kullanılmıştır. Alınabilecek en yüksek BDKE puanı 6, en düşük BDKE puanı ise 0'dır.

Gündüz/Gece Görevi (GGG)

İnhibisyonel kontrol ve çalışma belleğini ölçmek amacıyla Gerstadt, Hong ve Diamond (1994) tarafından geliştirilen bu görevde, çocuklardan aynı anda 2 kuralı akıllarında tutmaları ve gösterilen karttaki imgenin temsil ettiği ifade yerine zıt anlam taşıyan ifadeyi -ki bu ifade aynı zamanda da diğer kartın temsil ettiği ifadedir- söylemesi beklenmektedir. Alınabilecek en yüksek GGG puanı 16, en düşük GGG puanı ise 0'dır.

Zihin Kuramı Görevleri

Görünüş Gerçeklik Görevi

Zihin kuramı ölçümünde daha önce Yağmurlu, Berument ve Çelimli (2005) ve Karakelle'nin (2012) araştırmalarında da kullanılan görevlerden yararlanılmıştır. Görünüş gerçeklik görevi, görünüşü ile gerçekliği farklı olan nesneler kullanılarak çocuğun nesnenin temsili kimliği ile gerçek kimliği arasında ayırım yapabilmesini ölçmek amacıyla Flavell, Flavell ve Green (1983) tarafından geliştirilmiştir.

Beklenmedik İçerik Görevi

Beklenmedik içerik görevi, çocuğun bir nesneyi temsil etmesi ve daha sonra nesnenin kendisinde gerçek bir değişim olmadığı halde bu temsili değiştirmesini değerlendirmek amacıyla Perner, Leekam ve Wimmer (1987) tarafından geliştirilmiştir. Görevde birkaç kalem ve çocukların iyi bildiği bir şeker kutusu kullanılmaktadır.

Beklenmedik Yer Değişikliği Görevi

Bu görev kendi ile başkasının kanılarını birbirinden ayırt etmeyi ve ikinci bir kişinin zihin durumuna atıfta bulunmayı değerlendirmek amacıyla Baron-Cohen, Leslie ve Frith (1985) tarafından geliştirilmiştir. Toplam zihin kuramı puanı, beklenmedik yer değişikliği görevi, beklenmedik içerik görevi ve görünüş-gerçeklik görevinden alınan puanlar toplanarak hesaplanmıştır. Alınabilecek en yüksek zihin kuramı puanı 7, en düşük zihin kuramı puanı ise 0'dır.

2.3. İşlem

Sırasıyla iyi resim-kötü resim, BDKE, zihin kuramı görevleri, GGG ve hayal kırıklığına uğratan hediye paradigması uygulanmış ve tek bir oturum yaklaşık olarak 15 dakika sürmüştür.

3. Sonuçlar

Çocukların olumlu sosyal yalan söyleme oranları incelendiğinde ise, çocukların iyi resim-kötü resim görevinde %52.1, hayal kırıklığına uğratan hediye paradigmasında %2.1, hayal kırıklığına uğratan hediye paradigmasının takas durumunda ise %51 oranında beyaz yalan davranışı sergiledikleri gözlenmiştir.

Zihin kuramı toplam puanı ile BDKE toplam puanı arasında orta güçte ve yüksek düzeyde anlamlı ($r(94) = .33, p < .001$), zihin kuramı toplam puanı ile GGG puanı arasında orta güçte

ve düşük düzeyde anlamlı ($r(94) = .24, p < .05$) ve zihin kuramı toplam puanları ile yaş arasında orta güçte ve düşük düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($r(94) = .22, p < .05$).

Yapılan korelasyon analizi sonucunda yalnızca GGG puanı ile hayal kırıklığına uğratan hediye paradigması takas aşaması arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r(94) = -.20, p < .05$). Araştırmada incelenen değişkenlerin yaşla beraber değişim göstermesi sebebiyle gelişimin kritik olduğu bu katılımcı grubunda olumlu sosyal yalan davranışı ile bu değişkenler arasındaki ilişkinin yaş grupları arasında farklılaşabileceği düşünülmüştür. Bu sebeple katılımcılar küçük ve büyük çocuklar olarak iki ayrı gruba ayrılmış ve korelasyon analizleri tekrarlanmıştır. Yaşın kontrol edildiği bu koşulda görece küçük çocuklarda (4.5 - 5 yaş) GGG puanı ile iyi resim-kötü resim görevi arasında negatif yönde, anlamlı bir ilişki görülmüştür ($r(30) = -.38, p < .05$). Ek olarak, büyük çocukların (5 - 5.5 yaş) iyi resim-kötü resim görevinde olumlu sosyal yalan söyleme davranışlarının uygulamacıya göre anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür ($\chi^2(1) = 14.07, p < .001$).

4. Tartışma

Araştırmanın bulguları zihin kuramı ile beyaz yalan söyleme davranışı arasında anlamlı bir ilişki olmadığına işaret etmektedir. Literatür incelendiğinde zihin kuramı gelişiminin çocukların olumlu sosyal yalan davranışını öngördüğünü ortaya koyan çalışmalarda (Hsu ve Cheung, 2013; Talwar ve ark., 2007; Williams, Moore, Crossman ve Talwar, 2015), daha üst düzey bir zihin kuramı becerisi olan ikincil zihin kuramı veya yorumlayıcı zihin kuramı ölçülerek olumlu sosyal yalan davranışının incelendiği görülmüştür (Broomfield ve ark., 2002; Williams ve ark., 2015). İkincil zihin kuramı becerisi Perner ve Howes'a (1992) göre 6 yaş civarında gelişmektedir. Bu çalışmada ise katılımcı grubu 4.5 - 5.5 yaşındaki çocukları kapsadığından bu gruba uygun olan birincil zihin kuramı becerisi ölçülmüş ve anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu bulgu, 6 yaş öncesinde görülen olumlu sosyal yalan davranışının ortaya çıkması için daha ilkel olan birincil zihin kuramı becerisinin yeterli olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Analizlerde küçük ve büyük çocukların yalan söyleme oranları arasında bir farklılık olmadığı ve büyük çocukların yönetici işlev görev puanı yüksek olmasına rağmen yalan davranışı ile arasında herhangi bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Bu durum yönetici işlev görevlerinden alınan belli bir taban puanın küçük yaş grubunda olumlu sosyal yalan davranışı için gerekli ve yeterli olduğunu; fakat yaş arttıkça (haliyle görev puanı da arttıkça) yönetici işlev becerisinin yeterli

olmaktan çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla büyük yaş grubunda olumlu sosyal yalan davranışının ortaya çıkması için literatürdeki genel kanının aksine sosyal ve motivasyonel faktörler gibi farklı ilişkisel süreçlerin de devreye girdiği görüşü akla gelmektedir.

Olumlu sosyal yalan davranışının uygulamacıya göre farklılaştığı fakat bu farklılığın yalnızca büyük çocuklarda meydana geldiği görülmüştür. Görülen bu farklılık büyük çocukların olumlu sosyal yalan söylemelerinde motivasyonel faktörlerin etkili olabileceğini düşündürmektedir. Çocuklar, tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi bilişsel becerileri her ne kadar gelişmiş olursa olsun yalan söylerken aslında karşıdakinin zihinsel durumuna atıf yapmaktan ziyade, sosyal bağlamı ve yalanın gerekliliğini değerlendiriyor olabilirler. Yani yalan söylemelerini karşıdakinin duygu durumu, fiziksel çekiciliği, ses tonu, yüz ifadesi, fiziksel özellikleri, alacağı geri bildirim gibi faktörler etkiliyor olabilir. Bu yaklaşım Moore ve MacGillivray'nin (2004), yaptıkları çalışmada ortaya attıkları 4.5 yaştan itibaren özgeci paylaşma davranışının bilişsel becerilerden çok bireysel ve motivasyonel faktörlere bağlı olarak görülebileceği görüşüyle uyumludur.

Kaynakça

- Baron-Cohen, S., Leslie, A. M., ve Frith, U. (1985). Does the autistic child have a “theory of mind”? *Cognition*, 21, 37–46. [http://dx.doi.org/10.1016/0010-0277\(85\)90022-8](http://dx.doi.org/10.1016/0010-0277(85)90022-8)
- Broomfield, K. A., Robinson, E. J., ve Robinson, W. P. (2002). Children’s understanding about white lies. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 47–65. <http://dx.doi.org/10.1348/026151002166316>
- Carlson, S. M., Moses, L. J., ve Breton, C. (2002). How specific is the relation between executive function and theory of mind? Contributions of inhibitory control and working memory. *Infant and Child Development*, 11, 73–92.
- Frye, D., Zelazo, P. D., ve Palfai, T. (1995). Theory of mind and rule-based reasoning. *Cognitive Development*, 10(4), 483–527.
- Gerstad, C. L., Hong, Y. L., ve Diamond, A. (1994). The relationship between cognition and action: Performance of 3 ½-7 years old on a Stroop-like day-night test. *Cognition*, 53, 129–153. [http://dx.doi.org/10.1016/0010-0277\(94\)90068-X](http://dx.doi.org/10.1016/0010-0277(94)90068-X)
- Gombos, V. A. (2006). The cognition of deception: the role of executive processes in producing lies. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 132(3), 197–214.
- Hsu, Y. K., ve Cheung, H. (2013). Two mentalizing capacities and the understanding of two types of lie telling in children. *Developmental Psychology*, 49(9), 1650–1659. <http://dx.doi.org/10.1037/a0031128>
- Karakelle, S. (2012). Zihin kuramı gelişiminde kardeş etkisi: İkizler, tek kardeşliler ve tek çocukların karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 43–52.
- Moore, C., & MacGillivray, S. (2004). Altruism, prudence, and theory of mind in preschoolers. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 103, 51–64. <http://dx.doi.org/10.1002/cd.97>

- Perner, J., Leekam, S. R., & Wimmer, H. (1987). Three-year-olds' difficulty with false belief: The case for a conceptual deficit. *British Journal of Developmental Psychology*, 5(2), 125-137.
- Perner, J., & Howes, D. (1992). "He thinks he knows": And more developmental evidence against the simulation (role-taking) theory. *Mind & Language*, 7(1), 72-86. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0017.1992.tb00197.x>
- Pipe, M. E., & Wilson, J. C. (1994). Cues and secrets: Influences on children's event report. *Developmental Psychology*, 30(4), 515-525. <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.30.4.515>
- Popliger, M., Talwar, V., & Crossman, A. (2011). Predictors of children's prosocial lie-telling: motivation, socialization variables, and moral understanding. *Journal of Experimental Child Psychology*, 110(3), 373-392. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jecp.2011.05.003>
- Saarni, C. (1984). An observational study of children's attempts to monitor their expressive behavior. *Child Development*, 55, 1504-1513.
- Talwar, V., & Lee, K. (2002). Emergence of white-lie telling in children between 3 and 7 years of age. *Merrill-Palmer Quarterly*, 48(2), 160-181. <http://dx.doi.org/10.1353/mpq.2002.0009>
- Talwar, V., Gordon, H. M., & Lee, K. (2007). Lying in the elementary school years: verbal deception and its relation to second-order belief understanding. *Developmental Psychology*, 43(3), 804-810.
- Warneken, F., & Orlins, E. (2015). Children tell white lies to make others feel better. *British Journal of Developmental Psychology*, 33, 259-270.

- Williams, S. M., Kirmayer, M., Simon, T., & Talwar, V. (2013). Children's antisocial and prosocial lies to familiar and unfamiliar adults. *Infant and Child Development*, 22, 430–438. <http://dx.doi.org/10.1002/icd.1802>
- Williams, S., Moore, K., Crossman, A. M., & Talwar, V. (2015). The role of executive functions and theory of mind in children's prosocial lie-telling. *Journal of Experimental Child Psychology*, 141, 256–266. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jecp.2015.08.001>
- Xu, F., Bao, X., Fu, G., Talwar, V., & Lee, K. (2010). Lying and truth-telling in children: From concept to action. *Child Development*, 81(2), 581–596. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01417.x>
- Yağmurlu, B., Berument, S. K., & Çelimli, S. (2005). The role of institution and home contexts in theory of mind development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 26(5), 521–537. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2005.06.004>
- Yıldız, T., ve Akbaş, T. (2017). Boyut değiştirerek eşleme görevinde boyutlar aynı objenin sıfatları olursa üç yaş çocuklarının performansı artar mı? *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 37(2), 93–108.

9-12 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN ANNE BABA ÇATIŞMA ALGISI İLE DUYGUSAL ZEKA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Arslan L., Çerçi N., Eneç F., Kürtül R. S.

Danışman: Şendil, G.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı, çocukların anne baba çatışması algısının onların duygusal zekâ düzeyleri ile ilişkisini açıklamaktır. Araştırmanın örneklemini İstanbul'dan seçilen 2018-2019 öğretim yılında Eyüp Dede Korkut Ortaokulu'nda ve Silahtarağa Ortaokulu'nda öğrenimine devam eden 9-12 yaş aralığındaki 260 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada çocukların anne baba çatışma algılarını ölçmek amacıyla Çocukların Evlilik Çatışma Algısı Ölçeği ve duygusal zekâ düzeylerini ölçmek amacıyla da Küçükkaragöz (2012) tarafından geliştirilen Çocuklar için Duygusal Zekâ Ölçeği kullanılmıştır. Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmış ve analiz sonuçlarına göre çocukların anne baba çatışma algısı ile duygusal zekâları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca çocukların duygusal zekâlarının, yaş ve cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ortaya konulmuştur.

108

Abstract

The aim of this study was explaining the relationship between the perception of parental conflict of children and their emotional intelligence levels. The sample of the study consisted of the 260 children between the ages of 9 and 12 attending the school in Eyüp Dede Korkut Secondary School and Silahtarağa Secondary School in the 2018-2019 academic year. In order to measure the perceived parental conflict of the children in the study, Children's Marriage Conflict Perception Scale and Emotional Intelligence Scale for Children (Küçükkaragöz , 2012) were used. In this study, the relational screening model was used. According to the results of the study, a significant relationship was found between the perception of parental conflict and emotional intelligence of children. In addition, it was revealed that children's emotional intelligence significantly differed by age and gender.

1. Giriş

Aile toplumun en küçük birimidir. Aile içi uyumun sağlıklı olduğu evliliklerin yanında sıkıntılı ya da çatışmalı olarak da nitelendirdiğimiz evliliklerde mevcuttur. Çatışmalı evliliklerde çocuğun durumu ve yaşadığı uyum problemleri birçok araştırmacıda merak uyandırmış ve bu iki durumun ilişkili olabileceği düşünülmüştür. Uyum problemleri yaşayan çocuklar ve aileleri araştırıldığında çocukların uyum problemleri ve aile içinde yaşanan çatışmalar arasında anlamlı bir korelasyon bulunmuştur (Ulu ve Fışıoğlu, 2004). Evlilik çatışması içindeki çocuğun durumu 1940'dan günümüze kadar araştırılmakta olan bir konudur. Evlilik çatışması sadece çocuğun uyum problemleri değil, agresyon, davranış bozukluğu ya da kaygı ile de ilişkili bulunmuştur. Çocuğun işlevselliği, davranışları, öz benlik durumu uyum kavramının genel bir halidir. Ancak yaşanan çatışmaların hepsinde çocuk uyum problemleri görülmeyebilir, yapılan bazı araştırmalara göre bazı çatışma türlerine maruz kalmak çocukların etkili bir şekilde problem çözme ve o an yaşanan çatışma ile baş edebilme durumlarını olumlu bir yönde etkileyebilmektedir (Grych ve Fincham, 1990).

Sosyal bilimciler evlilik çatışması ile uyum sorunları, akademik başarı, internet bağımlılığı, davranış problemleri konuları gibi birçok konu ile ilgili çalışmalar yapmış ancak evlilik çatışması ve duygusal zekâ üzerine yapılan çalışmalara rastlanmamıştır. Duygusal zekâ insan hayatı boyunca gelişim gösteren bir zekâ türüdür ancak bireyin duygularını yönetebilme becerisi 10 yaş civarlarında gelişir (Şahin ve Ömeroğlu, 2015).

Ebeveynlerin ise en çok çatışmalı olduğu dönemler ilk çocukluk ve ön ergenlik dönemleridir. Birbirleriyle ilişkili olduğu düşünülen ve birbirlerine yakın dönemlerde gelişen bu iki durumun birbirinden bağımsız olmayacağı düşünülmektedir.

Bar-On'a göre duygusal zeka, kişinin çevresinden gelen baskı ve isteklerle başarılı bir biçimde baş edebilmesinde kişiye yardımcı olacak, kişisel, duygusal ve sosyal yeterlilik ve beceriler bütünüdür. Bar-On'un (2006) geliştirdiği duygusal zeka modeline göre duygusal açıdan başarılı olan insanlar; olumlu öz-saygısına sahip, var olan yeteneklerini keşfeden, mutlu yaşayan, duygularının farkına varabilen ve onları kullanabilen insandır. Goleman (1998) ise geliştirdiği duygusal yetkinlik modelini Mayer ve Salovey'i örnek almış ama onlardan farklı olarak kişinin kendi duygularının farkında olması ve böylece kendini motive edebilme becerisi olarak sunmuştur. Aynı zamanda Goleman duygusal zekanın duyguları yönetebilme, duygusal farkındalık ve motivasyonu içerdiğini ifade etmiştir.

Duygusal zeka çocukların sadece akademik başarısı değil ilerde romantik ilişkilerinde de önemli rol oynamaktadır. Goleman'a göre bireyler arasında yaşanan romantik ilişkiler, onların duygusal zekalarından da etkilenir. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada duygusal zekaları yüksek olan öğrencilerin romantik ilişkiden aldıkları doyumlarda yüksek bulunmuştur (Özbiçer ve Atıcı, 2018).

Aile ortamında büyüyen çocukların çatışmadan olumlu ya da olumsuz etkilenmesi, çatışma ile baş edebilmesi duygusal zeka ile ilişkili olabilir. Çatışma ve duygusal zeka konularının insan hayatında böylesine önemli olması bu araştırmanın temelini oluşturmuştur. Daha öncesinde bu konunun alanda çalışılmamasından dolayı literatüre kazandırılmak istenmiştir.

Bu araştırmanın temel amacı çocukların anne-baba çatışma algısı ile duygusal zeka düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Buna ek olarak yapılan ölçümlerin çocukların cinsiyetine ve yaşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi ve kullanılan değişkenlerin alt boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi keşif amaçlıdır.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini 2018-2019 öğretim yılında Eyüp ilçesinde öğrenimine devam eden 260 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. 24 öğrenci 13 yaşında olduğu, 11 öğrencinin yaşı belli olmadığı, 3 tane öğrenci 14 yaşında olduğu ve 2 tane öğrenci de geçersiz olduğu için araştırmaya dahil edilmemiştir. Çalışmaya katılacak öğrencilerin yaş Aralığı 9-12 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların 132'si (%51) kız, 128'i (%49) erkek öğrencidir. Örneklemi oluşturan katılımcıların yaş Aralığı 9-12, yaş ortalaması ise 10.88 (S=0.8) olarak hesaplanmıştır.

2.2. Materyaller

Kişisel bilgi formu

Örneklemi oluşturan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini (yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb.) belirlemek amacıyla araştırmada, Küçükkaragöz (2012) tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu, üzerinde değişiklikler yapılarak kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, katılımcıların yaşı, cinsiyeti, anne babasının medeni hali, anne babanın eğitim durumu vb. sorular sorulmuştur.

Çocukların Evlilik Çatışmasını Algısı Ölçeği

Grych, Seid ve Fincham tarafından 1992 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması ve geçerlilik ve güvenirlik çalışması Öz (1999) tarafından 9-12 yaş grubu çocuklarıyla yapılmıştır. Ölçeğin amacı, çocukların anne baba çatışmasını nasıl algıladıklarını belirlemektir. Ölçeğin “Çatışma Özellikleri”, “Algılanan Tehdit” ve “Kendini Suçlama” gibi 3 alt boyutu vardır ve 3’lü likert tipinde oluşturulmuştur (2 “Doğru”, 1 “Bazen-biraz doğru”, 0 “Yanlış”). Ölçekten alınan yüksek puanlar olumsuzluğu ifade etmektedir. Yani yüksek “Çatışma Özellikleri” alt ölçeği puanı, çocuğun çatışmayı daha sık, içeriğini daha şiddetli ve daha çözümsüz algıladığını, yüksek “Algılanan Tehdit” alt ölçeği puanları, çocuğun çatışmadan dolayı daha çok tehdit algıladığını ve yüksek “Kendini Suçlama” alt ölçeği puanları çocuğun daha çok kendini suçladığını göstermektedir. Ölçeğin iç geçerliliği dikkate alındığında alfa kat sayıları, tüm skala için; .85’tir.

Çocuklar için Duygusal Zekâ Ölçeği

İlköğretim öğrencilerinin (7-13 yaş) duygusal zekâ düzeylerini belirlemek amacıyla Küçükkaragöz (2012) tarafından geliştirilmiştir. Toplam 26 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin “Empati”, “Duyguları Yönetme”, “Duygusal Farkındalık”, “Motivasyon” ve “Sosyal Beceri” gibi alt boyutları bulunmaktadır. Her bir madde 5’li likert türü bir ölçek üzerinden değerlendirilmekte ve puanlanmaktadır (5 “Tamamen Böyleyim”, 4 “Çoğu Zaman Böyleyim”, 3 “Ara Sıra Böyleyim”, 2 “Nadiren Böyleyim”, 1 “Hiç Böyle Değil”). Duygusal zekâ ölçeği veri girişi yapılırken olumsuz (15, 18, 21 ve 26. maddeler) tam tersi şeklinde puanlanmıştır. Ölçeğin alfa güvenirlik katsayısı tüm skala için .75 bulunmuştur.

2.3. İşlem

Araştırmada veri toplama amaçlı kullanılan ölçekler, e-mail yolu ile ilgili hocalardan izin alınarak 09.11.2018, 19.12.2018 ve 27.12.2018 tarihlerinde, 2018-2019 öğretim yılında Eyüp ilçesinde öğrenimine devam eden 260 ortaokul öğrencisine uygulanmıştır. Öncelikle okulun müdür, müdür yardımcısı ve rehberlik ve danışman hocaları ile iletişime geçilmiş gerekli bilgilendirmeler yapıldıktan sonra belirlenen sınıflara gidilmiştir. Dersin son 20 dakikasında sınıflara girilip önce öğretmene daha sonra da katılımcılara araştırma hakkında kısa bir bilgi verilmiş, araştırma tanıtılmış ve gönüllü katılım sağlandıktan sonra veriler toplanmıştır. Öğrenciler yaklaşık 20 dakikada kendilerine verilen ölçekleri doldurup teslim etmişlerdir. Araştırmaya ölçekleri çok boş bırakılan ve 9-12 yaş kriterine uymayan veriler elenerek değerlendirmeye alınmamıştır.

3. Sonuçlar ve Tartışma

Araştırma probleminde amaçlandığı duygusal zekâ toplam puanı ve alt boyutları, anne baba çatışma algısı toplam puanı ve alt boyutları, cinsiyet ve yaş arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Ayrıca duygusal zeka toplam puanı ve anne baba çatışma algısı toplam puanı arasında doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunun %7 oranında bir açıklama sağladığı görülmüştür. $F(1, 258) = 20.85, p < .05$ düzeyinde anlamlıdır.

Cinsiyet ile duygusal zekâ arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız çocuklarının toplam duygusal zeka düzeyleri erkek çocuklarına oranla daha yüksektir. Ayrıca duygusal zekânın alt boyutlarından biri olan empati kurma becerisi ile ilgili yapılan çalışmalarda, Hoffman ve Lavine (1976), Ornum ve ark. (1981), kızların erkeklere oranla daha fazla empati kurma becerisine sahip olduklarını bulmuşlardır (akt.Yurdakavuştu, 2012). Duygusal zekânın cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşması ülkemizdeki bazı araştırmalar ile de paralellik göstermektedir. İkiz ve Görmez 'in (2010) 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada kızlar ve erkeklerde duygusal zekânın farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Literatür çalışmalarına bakıldığında duygusal zekânın cinsiyet boyutunda farklılaşmasının sebebinin toplumda duyguların ifade edilme ve duygusallık konusunun daha çok kadınlara atfedilen bir durum olduğunun, erkeklerde bu durumun katı ve esnek olmaması nedeniyle elde edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Yaş ile duygusal zekâ arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ergin, İşmen ve Özabacı tarafından 1999 (akt. İkiz ve Görmez, 2010) yılında liseli öğrenciler üzerinde yapılan araştırmada yaş arttıkça duygusal zekânın da arttığı saptanmıştır. İşmen ve Özabacı'nın sonucu bu araştırmada elde edilen sonuçla çelişir. Ermenistan'da 10-11 yaş grubu çocuklarla yapılan bir çalışmada duygusal zeka ve cinsiyet arasında bir anlamlılık bulunmamasına rağmen 10 yaşındaki çocukların 11 yaşındakilere göre daha yüksek puan aldıkları bulunmuştur. Bu sonuç bu yaş grubu çocuklarının daha ben merkezli oluşları, gelişim dönemiyle ilgili özellikleri sebebiyle duygusal zeka puanlarının yaşıyla negatif yönde ilişkili olmasını açıklayabilir. Örneklem grubunun ergenlik yaşında oluşunun ve çevresel faktörlerin bu sonuç üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Daha sonra bu konuda yapılacak olan çalışmalarda bu faktörün göz önünde bulundurulması önerilmektedir. Çatışma algısı yaş ve cinsiyet ile ilişkili bulunmamıştır.

Bar-On'nun duygusal zeka tanımına göre kişinin çevresinden gelen baskı ve istekler, duygusal, sosyal ve kişisel becerilerinin gelişimini etkiler. Anne baba çatışma algısı çevreden gelen baskılara örnek verilebilir. Bar-On'un tanımından yola çıkarak anne baba çatışma algısının duygusal zekayı etkileyeceği düşünülmüş ve bu çalışmada durum test edilmiştir. Problem ettiğimiz gibi anne baba çatışma algısı duygusal zeka ile negatif yönde anlamlı bir ilişki içerisindedir. Bu iki olgunun birlikte çalışılmamış olması bu çalışmanın orijinalliğini ortaya koymakta ve konuda daha fazla çalışma yapılması gerektiğini düşündürmektedir.

Bu konuda yapılan benzer çalışmalar incelendiğinde Erdoğan (2008) tarafından yapılan araştırma bulgularına göre çocuklarına karşı demokratik tutum benimseyen aile ortamında çocuklarının duygusal zekâ puanları, otoriter ve ilgisiz anne-baba tutumlarına göre daha yüksek bulunmuştur. Anne ve babaların çocuklarına karşı olan davranışları çocukların duygusal yaşantısında derin ve kalıcı etkiler yaratır. Bu durumun tam tersini yaşayan yani ailesi tarafından varlığı kabul edilmiş, duygusal ihtiyaçları karşılanmış belirli konularda söz hakkına sahip çocuklar ise sağlıklı bir gelişim göstermişlerdir.

Konunun daha önce başka araştırmacılar tarafından çalışılmamış olması araştırmanın güçlü yanlarından biridir. Ancak araştırmanın aynı yaş grubu için daha geniş bir örneklem grubu ve daha detaylı analiz yöntemleri ile test edilmesi ve zenginleştirilmesinin yeni araştırmacılara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Bar-On, R. (2006). The Bar-on model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*, 18, 13-25.
- Erdoğan, M. Y. (2008). Duygusal zekâ'nın bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 62-76.
- Goleman, D. (1998). *Duygusal zeka* (B.S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları. (Orijinal basım tarihi 1995).
- Grych, J. H., ve Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267.
- İkiz, F. E., ve Görmez, S. K. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde duygusal zekâ ve yaşam doyumunun incelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(3).
- İşmen, A. E. (2001). Duygusal zekâ ve problem çözme, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13, 111-124.
- Özbiçer, M. S., ve Atıcı, M. (2018). Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile romantik ilişki doyumları: Nicel bir çalışma. *Journal of Human Sciences*, 15(1), 265-279.
- Şahin, H., ve Ömeroğlu, E. (2015). Psikososyal gelişim temelli eğitim programının anasınıfına devam eden çocukların duygusal zekalarına etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), 39-56.
- Ulu, P., ve Fırsıloğlu, H. (2004). Çocukların evlilik çatışmasını algılaması ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 7(14), s.61-75.
- Yurdakavuştu, Y. (2012). *İlköğretim öğrencilerinde duygusal zekâ ve sosyal beceri düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

**GENÇ, ORTA VE İLERİ YETİŞKİNLİK DÖNEMLERİNDE SOSYAL MEDYA
KULLANIMI VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
İNCELENMESİ**

Onat B., Baş M., Keskin G. A. ve Özsu P.

Danışman: Şendil, G.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

İletişim teknolojisi alanındaki gelişmeler sonucunda dijital iletişim her gün biraz daha hayatımızın bir parçası haline gelmektedir. Sosyal medyanın da ortaya çıkışıyla mesafeler kısalmış, zaman/mekân algısı kırılmaya ve dünya tam anlamıyla bir “global köy”e dönüşmeye başlamıştır. Sosyal medya kişiye birçok imkân sunmaktadır. Yeni sosyal kimlikler edinebilme, kendini gösterebilme, bilgiye hızla ulaşabilme ve dahil olabilme gibi birçok ihtiyaca karşılık vermesi sebebiyle sosyal medya her yaştan insan için daha cazip bir hal almış ve hızla yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada sosyal medya kullanım sıklığının, genç, orta ve ileri yetişkinlik dönemlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı, kişilik özellikleri ile ilişkisi ve sosyal medya yönelik fayda algısı incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini üç yaş grubundan 150 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada Beş Faktör Kişilik Envanteri – Kısa Formu ve araştırmacılar tarafından geliştirilen bir kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar sözcükler: sosyal medya, kişilik özellikleri, genç, yetişkin, yaşlılık

Abstract

As a result of the developments in the field of communication technology, digital communication is becoming more and more a part of our lives every day. With the emergence of social media, the distances were shortened, the perception of time / space began to be broken and the world became a “global village”. Social media offers many opportunities to the person. Social media has become more attractive and more popular for people of all ages because of responding to many needs such as acquiring new social identities, presenting themselves, accessing information quickly and being involved. In this study, it was investigated whether the frequency of social media use differs according to the young, middle and advanced adulthood

periods, its relationship with personality traits and the perception of benefit towards social media. The sample of the study consists of 150 participants from three age groups. In the study,

Five Factor Personality Inventory-Short Form and a personal information form developed by the researchers were used. As a result of the research, significant relationships were found between the variables.

Keywords: social media, personality traits, youth, adult, old age

1. Giriş

Teknoloji alanındaki gelişmeler insan hayatının birçok alanında olduğu gibi geleneksel iletişim alışkanlıkları üzerinde de köklü değişimlere yol açmıştır. İletişimin dijital bir hal alması ile mesafeler kısalmış ve tüm dünya bir aracıya gerek duymadan kolay ve hızlı bir şekilde birbirinden haberdar olabilmeye, duygu, düşünce ve yaşantısını diğer tüm insanlarla özgürce paylaşabilmeye başlamıştır. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler 2000’li yılların başlarında ilk sosyal ağ sitelerinin ortaya çıkmasıyla, günümüzde her kesimden insanı eksenine içine almış ve insan hayatının bir parçası haline gelmiş sosyal medya kavramının doğmasına olanak sağlamıştır. Tüm bu olanaklar sosyal medyayı kişinin davranışlarını şekillendirebilen güçlü bir oluşum haline getirmiştir (Uluç ve Yargı, 2017). Bir tanıma göre “Sosyal medya, kullanıcılara enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terimdir” (Tekedere ve Arpacı, 2016).

Hootsuite ve We are social’ın (2018) internet kullanımı ve sosyal medya istatistiklerine göre 2018 yılında Türkiye’de sosyal medya kullanıcılarının sayısının 51 milyona ulaşıldığı ve bu sayının 2017 yılının istatistiklerine göre 3 milyon artış gösterdiği belirtilmiştir. İstatistiklere göre Türkiye’deki kullanıcılarının sosyal medya platformlarında geçirdiği vakit günlük ortalama 2 saat 48 dakika olarak belirlenmiştir.

Kullanıcılar için sosyal medya hesapları kimliklerinin sanal bir yansıması niteliğindedir. Kişiyi kendini tanımlayabildiği ikinci bir sosyal yaşam alanı sunan sosyal medya, sanal ile gerçek arasındaki ayrımın ortadan kalkmasına hatta çoğu zaman sanal yaşamın gerçek yaşamın önüne geçmesine sebep olabilmektedir (Uluç ve Yargı, 2017).

Kişilerin belirli dönemlerde geliştirdikleri davranışlar gözlemlenerek bu davranışların yaşa bağlı olarak farklılaştığını ve yaşın, kişinin gelişim dönemlerini belirlemede önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gelişim dönemleri arasındaki yaşa bağlı geçişleri belirlemek isteyen gelişim psikologları arasında ortak bir karara varılamamıştır (Tekedere ve Arpacı, 2016). Erikson yetişkinlik dönemini üç alt başlıkta incelemektedir. Genç yetişkinlik (20-40), orta yetişkinlik (40-65) ve ileri yetişkinlik (65+) olarak belirlenen gelişim dönemlerinde her dönem kendine has özellikleri barındırmaktadır. Sosyal medya kullanım düzeyi ve amaçlarının kişiden kişiye farklılık göstermesinin yanı sıra bu alanda yapılan araştırmalara göre sosyal medya kullanımı kişilik özelliklerine göre de farklılık göstermektedir (Seviniş ve Bilgin, 2017).

Literatür incelendiğinde, kişilik özellikleri ve sosyal medya kullanımı ile ilgili çeşitli araştırmalara rastlanırken bu alanın farklı gelişim dönemlerindeki bireyler üzerindeki farklılaşmalarına değinilmediği ve bu tür bir karşılaştırma çalışmasının yapılmadığı görülmüştür. Bu araştırmada sosyal medya kullanım sıklığının genel çerçevede ve 5 farklı sosyal platform çerçevesinde üç farklı gelişim dönemindeki yaş aralıklarına göre farklılaşp farklılaşmadığı ve bu değişkenlerin kişilik özellikleri ve sosyal medyaya yönelik fayda algısı ile bir ilişkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada, Hootsuite ve We are social'ın (2018) internet kullanımı ve sosyal medya istatistiklerine göre Türkiye'de en sık kullanılan beş sosyal medya platformu olan Facebook, Twitter, Instagram, Whatsapp ve Youtube siteleri incelenmiştir.

117

Bu amaca uygun olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal medya kullanım sıklığı üç yaş grubunda farklılık gösteriyor mu?
2. Sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı yaş grupları arasında farklılık gösteriyor mu?
3. Sosyal medya kullanım sıklığı, sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı, fayda algısı ve kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemi 50 genç yetişkinlik (20-40), 50 orta yetişkinlik (40-65) ve 50 ileri yetişkinlik (65+) dönemlerinde olan 75'i kadın ve 75'i erkek olmak üzere toplam 150 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların seçimi öncelikle uygunluk prensibi ve gönüllülük esasına dayalı

olarak yapılmıştır. Ayrıca her yaş grubu için eşit sayıda ve cinsiyette katılımcı olması gözetilmiştir.

2.2. Materyaller

Kişisel bilgi formu

Katılımcıların demografik özelliklerini, sosyal medya kullanım düzeylerini, amaçlarını ve sosyal medyaya yönelik fayda algılarını belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen bir anket kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu demografik bilgileri ölçen 6 soru, sosyal medya kullanım sıklığı ve fayda algısını ölçen likert tipi 7 soru olmak üzere toplam 13 sorudan oluşmaktadır.

Beş Faktör Kişilik Envanteri-Kısa Form (5FKE-KF)

Beş faktör kişilik envanteri ilk olarak 1998 yılında Benet-Martinez ve John tarafından “The Big Five Inventory” ismiyle geliştirilmiş olup, 44 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlaması Somer, Korkmaz ve Tatar (2000) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Tatar (2018), Beş Faktör Kişilik Envanterinin Kısa Formunu (5FKE-KF) geliştirmiştir. Bu araştırma kapsamında Tatar’ın geliştirdiği bu kısa form kullanılmıştır. Ölçek faktörleri I-Dışa dönüklük, II-Yumuşak başlılık (Uyumluluk), III-Öz-denetim (Sorumluluk), IV-Nevrotizm (Duygusal tutarsızlık) ve V-Gelişime açıklık (Deneyime açıklık) olarak isimlendirilmiştir (Tatar, 2018). Bunlara ek olarak ölçek VI-Sosyal istenirlik düzeyini de ölçmektedir. Ölçek 5’li likert tipinde 85 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılığı dışadönüklük alt boyutu için .81, yumuşak başlılık alt boyutu için .80, öz-denetim alt boyutu için .63, nevroizm alt boyutu için .83, gelişime açıklık alt boyutu için .72 ve sosyal istenirlik alt boyutu için .65 olarak hesaplanmıştır.

2.3. İşlem

Araştırmada, Erikson’un psikososyal dönemlerine göre yaş aralıkları belirlenmiş üç gruba, cinsiyet faktörü göz önünde bulundurularak, araştırmacılar tarafından geliştirilmiş bir anket ve 5 Faktör Kişilik Envanteri – Kısa Formu uygulanmıştır. Anket uygulaması katılımcılarla yüz yüze yapılmış ve anlaşılmayan sorular açıklanmıştır. Uygulanan istatistiksel analizler sonucunda farklı yaş gruplarına göre sosyal medya kullanım sıklığını incelemek amacıyla ANOVA, sosyal medya kullanım sıklığı ile sosyal medyaya yönelik fayda algısı ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır.

3. Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın problemleri doğrultusunda yapılan analizler sırayla aşağıda verilmiştir:

Problem 1. Sosyal medya kullanım sıklığı üç yaş grubunda farklılık gösteriyor mu?

Tukey testinin sonuçları incelendiğinde, 65 yaş üzeri ($X = 1.58$, $SS = .81$) katılımcıların sosyal medya kullanım sıklığının, 20-40 yaş ($X = 2.50$, $SS = 1.11$) ve 40-65 yaş ($X = 2.16$, $SS = .93$) gruplarındaki katılımcılara göre daha düşük derecede olduğu bulunmuştur.

Problem 2. Sosyal medya platformlarının (Facebook, Twitter, Instagram, Whatsapp, Youtube) kullanım sıklığı yaş grupları arasında farklılık gösteriyor mu?

Tukey testinin sonuçları incelendiğinde Twitter alt boyutu için; 20-40 yaş ($X = .68$, $SS = .95$) katılımcıların 40-65 yaş ($X = .26$, $SS = .56$) katılımcılara göre kullanım sıklığı istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Instagram alt boyutu için; 20-40 yaş ($X = 2.18$, $SS = 1.66$) katılımcıların kullanım sıklığı 40-65 yaş ($X = 1.40$, $SS = 1.39$) ve 65 yaş üzeri ($X = .66$, $SS = 1.33$) katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. 65 yaş üzeri ($X = .66$, $SS = 1.33$) katılımcıların kullanım sıklığı 20-40 yaş ($X = 2.18$, $SS = 1.66$) ve 40-65 yaş ($X = 1.40$, $SS = 1.39$) katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşük bulunmuştur. Whatsapp alt boyutu için; 20-40 yaş ($X = 2.64$, $SS = 1.53$) katılımcıların kullanım sıklığı 40-65 yaş ($X = 1.92$, $SS = 1.44$) ve 65 yaş üzeri ($X = 1.64$, $SS = 1.10$) katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Youtube alt boyutu için; 20-40 yaş ($X = 2.28$, $SS = 1.69$) katılımcıların kullanım sıklığı 40-65 yaş ($X = 1.04$, $SS = 1.36$) ve 65 yaş üzeri ($X = .54$, $SS = 1.12$) katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Problem 3. Sosyal medya kullanım sıklığı, sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı, fayda algısı ve kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?

Sosyal medyaya yönelik fayda algısı ile Facebook ($r = .185$, $p < .05$) ve Instagram ($r = .199$, $p < .05$) kullanım sıklıkları arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Sosyal medyaya yönelik fayda algısı ile gelişime açıklık ($r = .196$, $p < .05$) kişilik özelliği arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır.

Sosyal medyanın genel kullanım sıklığı ile yumuşak başlılık ($r = -.261$, $p < .01$), öz-denetim ($r = -.181$, $p < .05$) ve sosyal istenirlik kişilik özellikleri arasında negatif yönde bir ilişki saptanmıştır. Seviniş ve Bilgin (2017) tarafından yapılan bir çalışmada yumuşak başlılık ve öz-

denetim kişilik özelliklerine sahip insanların sosyal medyayı daha az kullandıkları bulunmuştur. Bu sonuçlar araştırmamızdan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Bu sonuçların aksine, Dal ve Dal (2014) tarafından yapılan bir araştırmada ise yumuşak başlılık ve gelişime açıklık kişilik özelliklerinin puanları arttıkça sosyal medyada geçirilen ortalama sürenin de arttığını belirtilmiştir.

Facebook kullanım sıklığı ile öz-denetim ($r = .240, p < .01$) kişilik özelliği arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Facebook kullanımı ile diğer kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmasa da başka bir çalışmada nevrozizm ve gelişime açıklık kişilik özelliklerinden yüksek puan alan bireylerin Facebook'u daha sık kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır (McElroy, J. C., Hendrickson A. R., Townsend, A. M. ve DeMarie, S. M., 2007). Twitter kullanım sıklığı ile gelişime açıklık ($r = .199, p < .05$) kişilik özelliği arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmıştır. Instagram kullanım sıklığı ile yumuşak başlılık ($r = -.209, p < .05$) ve sosyal istenirlik ($r = -.228, p < .01$) kişilik özellikleri arasında negatif yönde bir ilişki saptanmıştır. Başka bir araştırmaya göre ise yumuşak başlılık ve öz-denetim kişilik özelliklerine sahip bireyler Instagram'ı daha sık kullanırken gelişime açıklık ve dışadönüklük kişilik özelliklerine sahip bireylerin ise Instagram'ı daha az kullandıkları tespit edilmiştir (Sevinış ve Bilgin, 2017). Youtube kullanım sıklığı ile sosyal istenirlik ($r = -.222, p < .01$) kişilik özellikleri arasında negatif yönde bir ilişki saptanmıştır. Sevinış ve Bilgin'in (2017) araştırmasına göre Youtube uygulamasını yumuşak başlılık ve öz-denetim kişilik özelliklerine sahip bireyler daha sık kullanırken, nevrozizm kişilik özelliğine sahip bireyler daha az kullanmaktadır.

Araştırmada sosyal medya kullanımının meslek, medeni durum gibi diğer demografik değişkenlerle olan ilişkisi incelenebilir. Sosyal medya kullanım amaçlarının kişilik özellikleriyle ilişkisine de bakılabilir. Araştırma örneklemini genişletilebilir.

Kaynakça

- Dal, E., ve Dal, V. (2014). Kişilik özellikleri ve sosyal ağ sitesi kullanım alışkanlıkları: üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 144-162.
- Houtsuite ve We Are Social. (2018). Digital in 2018. Erişim adresi:
<https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>
- McElroy, J. C., Hendrickson A. R., Torwnsend, A. M., ve DeMarie, S. M. (2007). Dispositional factors in internet use: Personality versus cognitive style. *MIS Querterly*, 31(4), 809-820.
- Seviniş, S., ve Bilgin, M. (2017). Yetişkinlerde sosyal ağ kullanımının beş faktör kişilik özellikleriyle ilişkisi. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3126-3157.
- Tatar, A., ve Özdemir, H. (2018). Sosyal istenirlik ölçeği-17'nin Türkçe'ye çevrilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 4(9), 138-147.
- Tekedere, H., ve Arpacı, F. (2016). Orta yaş ve yaşlı bireylerin internet ve sosyal medyaya yönelik görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 377-392.
- Uluç, G., ve Yargı, A. (2017). Sosyal medya kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 88-102.

MUHAFAZAKARLIĞIN TEMSİLLERİ: BİR SOSYAL PSİKOLOJİ ÇALIŞMASI

Cüni, M. N., Maraşlı, Z. N. ve Balcı, E.

Danışman: Karasu, M.

İstanbul Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı muhafazakâr olan ve olmayan katılımcıların muhafazakârlık temsillerini sosyal psikolojik bir arka planda incelemektir.

Anahtar kelimeler: muhafazakârlık, sosyal temsiller, bilişsel haritalama

Abstract

The present research aims to explore whether the representations of conservatism differ according to different ideological views. For this reason, the views of conservative and non-conservative individuals are examined through social psychological perspective.

Keywords: conservatism, social representations, cognitive mapping

122

1. Giriş

Muhafazakârlık siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok sosyal bilim disiplinde çalışılan bir kavramdır. Bu kavram genellikle tarihsel-toplumsal ve bireysel-psikolojik düzeylerde ele alınmaktadır (Ergil, 1986; İmamoğlu ve Karakitapoğlu-Aygün, 1999; Jost ve ark., 2003; Yılmaz, 2008). Bu çalışmada ise muhafazakârlık kavramının tüm boyutları göz önüne alınarak muhafazakâr olan ve olmayan katılımcıların muhafazakârlık kavramına dair temsilleri incelenmektedir.

Tarihsel olarak muhafazakârlık kavramının bir düşünce akımı olarak ortaya çıkışında üç önemli olgu bulunmaktadır. Bunlar; Fransız İhtilâli (1789), Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketidir. Her üç olgunun da 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkışı ile kendilerinden önceki her türlü kurum, düşünce akımı, gelenek ve değer sistemleri ortadan kaldırılmaya ve değiştirilmeye çalışılmıştır (Ergil, 1986). İşte tam da bu noktada muhafazakârlık; değişim ve dönüşümlere, çok yönlü süreçlerin getirdiği meydan okumalara karşı bir cevap olarak ortaya çıkmıştır.

Muhafazakâr düşünce yapısının temsillerini araştırdığımız bu çalışmada kişilerin ve toplumun değer yapısını göz önünde bulundurmak son derece önemlidir. Değerler, insanların tutum ve

davranışlarını yönlendirmek için bireyler ve toplumlar tarafından kullanılan geniş yapılardır (Hogg ve Vaughan, 2014). İnsanlar değerlerini sürdürürken ortaya çıkabilen sosyal-psikolojik kökenli çatışmalar değer sistemlerine yapı özelliği kazandırmaktadır. Bireysel değer öncelikleri arasındaki çatışmaların ve uyumlulukların toplam şekilleri ise kültürel bazda değer sistemlerinin yapısını oluşturmaktadır. Yani her bir toplum üyesinin maruz kaldığı amaçlı veya amaçsız her türden değer aslında sosyalleşme vasıtasıyla toplumun sosyal, ekonomik, politik sistemini yansıtmaktadır. Dolayısıyla halk üyelerinin ortalama değerleri kültürel değerleri işaret etmektedir (Schwartz, 1994).

Türkiye’den katılımcılar ile yapılan bir çalışmada muhafazakâr ideoloji temelde iki ana tipe ayrılmıştır. Bunlardan ilki ve daha önemli görülen aile değerleri ve cinsiyetler arası ilişkide düzenleyici mekanizma olarak dini ön plana alan *sosyal muhafazakârlık*tır. Bu yapı içinde din; erkeklerle eşit, onurlu, çalışkan, idealize bir kadının etrafında ve aile merkezli bir toplumsal oluşumun gerekliliğine vurgu yapan bir konumdadır İkinci ve ilkinin nazaran daha az önem atfedilen tip ise Batı ve küreselleşme karşısında ulus devleti ‘koruma’yı öne çıkaran milliyetçi (ulusalcı/ulusal sol olabilir) muhafazakârlıktır. Yine aynı çalışmaya göre Türk muhafazakârlığı aileyi koruyan, siyasi istikrar ve eşit ekonomik dağılımı isteyen, ulusal gelenek ve görenekler ile Batı’nın değerlerinin harmanlanmasını bekleyen bir profil çizmiştir. Türk toplumu ne güçlü bir muhafazakârlık ne de siyasi alanda güçlü bir reform beklentisi ortaya koymuştur (Yılmaz, 2008). Yine Türkiye’de katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilerek yapılan bir başka araştırmada ise *ailem*, *dini değerler* ve *dürüstlük* en önemli değerler olarak çıkmıştır. Ailem değeri politik yönelim ve dindarlık seviyesine göre değişmezken dini değerler kendini sağcı ve dindar olarak tanımlayan katılımcılar tarafından söylenmiştir (Cesur ve ark., 2018).

Politik bir ideoloji olarak muhafazakârlık, temelde belirsizliği ve korkuyu (ölüm/ tehdit korkusu) azaltan, değişime direnç ve eşitsizlik yanlısı ideolojik bir inanç sistemidir (Jost ve ark., 2003). Politik muhafazakârlık belirli sosyal, bilişsel, motivasyonel ihtiyaçlardan oluşmaktadır. Buradan hareketle sağ ve sol kanat ideolojilerin psikolojik bir kökene sahip olduğu ileri sürülebilir. Sağ kanat bir ideoloji olarak kabul edilen muhafazakârlık güvence ve yapı arayışındadır bu sebeple de istikrar ve hiyerarşiye önem verir (Jost ve ark., 2007). Fakat genel olarak politik muhafazakârlığın özünün sadece bu ihtiyaçlardan ibaret (bunlar ancak küçük bir özdür) olduğunu söylemek oldukça zordur çünkü bir ideoloji aynı zamanda tarihsel olarak değişebilir ve bağlama gömüktür(Jost ve ark, 2003). Türkiye’de yapılan bir çalışmada gelenekselleşme ve değişime direnç, kadın-erkek eşitliğine dair tutumlar muhafazakârlık

boyutları olarak kullanılmıştır ve bu boyutlarda üst sırada bulunan kişiler sağ görüş/dini/milliyetçi liderleri takip eden, sağcı ve/veya milliyetçi eğilimi olan kişilerdir. Bu kişiler aynı zamanda oy tercihlerini AK Parti ve MHP siyasi partilerinden yana kullanmış kişilerdir (Yılmaz, 2008). Muhafazakârlık kavramının pek çok bilimsel çalışmada çeşitli yöntem ve teoriler ile çalışılması bir yana toplumdaki bireylerin zihinlerindeki temsillerin ortaya çıkarılması ile de çalışılabilir. Sosyal dünyada inşa edilen bir kavrama yönelik temsiller toplum üyeleri tarafından paylaşılabilmektedir.

Sosyal Temsiller Kuramı günümüz dünyasının düşünce yapısının ve iletişiminin, anonim gerçeklerle birbirine benzediğini ortaya koyar (Moscovici, 1988). Sosyal Temsiller Kuramı sosyal dünyayı anlama yollarından biridir (Arkonaç, 2016). Sosyal temsiller siyasi görüş, inançlar ve oluşturduğumuz iletişim ile uyumlu düşünce birimlerini ve gündelik düşünce içeriklerini kapsar. Sosyal temsiller, deneyimlere dayanarak neleri konuştukları ve nasıl teori oluşturdukları ile alakadardır. Bu teoriler aracılığıyla sosyal gerçeklik oluşturulur ve bu da davranışları etkiler (Öner, 2002). Sosyal temsiller daha çok kültürel olarak ulaşılabilir ve vasıta olunan kaynaklardır ve buna bağlı olarak etkileşimlerden ortaya çıkarlar. İçine doğduğumuz kültürel fenomen, sosyal düşünme modları, ortak törenler, sosyal uygulamalar, konuşulan dil gibi kuşaktan kuşağa geçen gündelik yaşantı; iletişim, kolektif hafıza ve kurumlar vasıtasıyla algılanır, pek bir değişme olmaksızın ve bireysel bir çaba olmaksızın toplumun yeni bireylerine aktarılır. Bu fenomen sosyal gerçekliklerimizin manzarasını geniş ölçüde şekillendirir ve sağduyu bilgimize damgalanır. Sosyal temsiller iletişimin aslıdır. İnsanların sosyal temsilleri paylaşıyor olmalarının sonuçlarında biri de iletişimin genel akışını sağlıyor olmasıdır. Üzerinde anlaşılan temsiller, hakkında bir konuşma başlığı şekillendirebilecek istikrarlı bir dünya sağlamaktadır. Moscovici sosyal temsillerin, kişilerin birbirleriyle etkileşimleriyle sürekli inşa edildiğini savunur. Sosyal temsilleri oluşturan nesneler bir cemaatin, bir topluluğun hemen hemen sınırsız bir şekilde paylaştığı fikirler, düşünceler, imajlar ve bilgilerdir (Arkonaç, 2016). Sosyal temsillerin ortaya çıkartılmasında çeşitli yöntemler kullanılabilir, bilişsel haritalama yöntemi ise bu yöntemlerden bir tanesidir.

Bilişsel harita, bir olguya dair insanın zihninde geliştirmiş olduğu imgeler olarak tanımlanabilir. Downs ve Stea'nın (1973) tanımıyla bilişsel haritalama, bireyin mekânsal çevresi hakkında bilgi birikimi, bilgilerin zihinde düzenlenmesi ve depolanması, gerektiğinde tekrar hatırlanması ve bilgilerde değişiklik yapması süreçleriyle oluşan bilişsel bir yapıdır (akt. Karasu, 2016). Bilişsel haritalar, insanların zihninde yaşadıkları çevreye dair oluşturduğu temsilleri anlamamızı

sağlamaktadır. Haritaların bir diğer işlevi de hem bireyin algısını hem de diğer insanlarla paylaştığı ortaklıkları anlamaya yardımcı olmaktır (Ömüriş, 2007). Haritalar, her insanın farklı bir dünya algısını zihninde taşıdığını gösterir ve ileri düzey bir bilişsel harita, yerel, ulusal veya evrensel meseleleri anlamak için önemli bir araç olabilir. Bilişsel haritalar hem fiziksel gerçeklikleri yansıtan hem de o haritayı oluşturan kişilerin niyet ve değerlerini, yani yere ilişkin öznel algıları ve tutumları yansıtan metinler olarak okunmalıdır (Karasu, 2016).

Türkiye toplumunun değer yargıları, tarihsel geçmişi, sosyal yapılanmaları bağlamında politik görüşünü muhafazakâr bir ideoloji ile tanımlayan ve politik görüşünü muhafazakâr olmayan bir ideoloji ile tanımlayan kişilerin muhafazakârlık kavramına dair temsilleri bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcı grubu İstanbul'da yaşayan; 18-58 yaş aralığında, kendini muhafazakâr olarak tanımlayan 38 ve kendini muhafazakâr olarak tanımlamayan 58 olmak üzere toplam 96 katılımcıdan (66 kadın, 30 erkek) oluşmaktadır.

2.2. Materyaller

Araştırmada veri toplama araçları olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ve bilişsel haritalama tekniği için boş kâğıt kullanılmıştır.

2.3. İşlem

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda katılımcıların demografik özellikleri ve muhafazakârlık kavramı ile ilgili değerlendirmelerini içeren açık uçlu sorular yer almaktadır. Bu sorularla katılımcılardan; muhafazakârlık denince zihinlerinde canlanan ilk beş kelime, muhafazakârlığın neleri kapsadığı ve temel özellikleri istenmiştir. Bilişsel haritalama uygulamasında ise katılımcılardan muhafazakârlık denince zihinlerinde canlananları boş bir kâğıda aktarmaları istenmiştir.

2.4. Veri Analiz Yöntemi

Yarı yapılandırılmış görüşmelerden ve bilişsel haritalardan elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir.

3. Sonuçlar

Yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen bulgular doğrultusunda katılımcılar muhafazakârlığı en sık olarak din ile ilişkilendirmişlerdir. Buna göre muhafazakâr olan katılımcılar bu kavramı daha çok din, yaşam tarzı ve olumlu özellikler (örneğin çalışkan insan, çevresine saygılı insan vb.) ile ilişkilendirirken; muhafazakâr olmayan katılımcılar daha çok olumsuz özellikler (örneğin dar kafalı insan, baskıcı vb.), din ve koruma/sınır ile ilişkilendirmişlerdir.

Bilişsel haritaların analizi sonucu elde edilen bulgulara göre muhafazakâr olan ve olmayan katılımcıların muhafazakârlığı, yarı yapılandırılmış görüşmelerin bulgularıyla tutarlı olarak, daha çok dini öğeler (din, dini yaşam, ibadet vb.) üzerinden açıkladıkları gözlenmiştir. Ancak muhafazakâr katılımcılar bu kavramı olumlu özelliklerle (kendini geliştiren, hoşgörülü, saygılı vb.); muhafazakâr olmayanlar ise olumsuz özelliklerle (yargılayıcı, ayrıştırıcı, sorgulamayan) temsil etmişlerdir. Her iki grup muhafazakârlığı din ile ilişkilendirmede ortaklaşırken; muhafazakârlığa ilişkin olumlu ya da olumsuz ilişkilendirme konusunda farklı temsiller ortaya koymuşlardır. Ayrıca muhafazakâr olmayan katılımcılar, muhafazakârlığı daha çok siyasetle ilişkilendirirken; muhafazakâr katılımcılar muhafazakârlığı daha çok gelenekle (örn., kültür, geleneklere bağlılık) ilişkilendirmişlerdir.

Bilişsel haritalarda en sık çizilen öğeler ise sırasıyla kadın (%15.8) ve erkek (%8.8) figürleri olmuştur. Kadınlar İslam dinini temsil eden, iyiliğin sembolü ve ayrımcılığa uğrayan biri olarak temsil edilirken; erkekler baba, din adamı, kötülük yapan biri olarak temsil edilmiştir.

4. Tartışma

Muhafazakârlık kelime anlamı itibariyle tutuculuk, muhafaza etmek, korumak olarak tanımlanmıştır. Bilişsel haritalarda katılımcıların çoğu en çok koruma/sınır ve sembol içerikli çizimler üzerinden muhafazakârlığı açıklamıştır. Koruma/sınır temasının fazla çıkması literatürdeki değişime direnç boyutu ile ilişkilendirilen sağ kanat ideolojilerin bu değişken ile uyumlu olduğu söylenebilir (Cesur ve ark., 2018; Yılmaz, 2008). Bu koruma gerek aile yapısını gerekse dini ve milli değerleri koruma üzerinden gitmiştir ve aynı zamanda dini ve milli sembollerini içeren çeşitli öğeler çizilmiştir. Bu durum ideolojik yönelimden bağımsız olarak katılımcıların muhafazakârlık kavramının dini ve milli öğeleri, aile yapısını, gelecek nesillerin muhafazasının gibi mefhumlarla bağdaştırıldığını göstermektedir. Bu sonuç literatürdeki bu konuyla ilgili sonuçlar ile tutarlıdır (Cesur ve ark., 2018; Karakitapoğlu-Aygün ve İmamoğlu, 2002; Yılmaz, 2008).

Bilişsel haritadan elde edilen verilerin sonuçlarına göre muhafazakâr olanlar, muhafazakâr olmayanlara oranla daha fazla milli/geleneksel atıflar yapmışlardır. Muhafazakâr düşüncenin geçmiş/gelenek/nostalji yaklaşımı içerisinde millet, milliyetçilik ve din kavramları muhafazakarlığın muhtevasını büyük oranda doldurmaktadır (Özder, 2006).

Kendini muhafazakâr olarak nitelendirmeyen katılımcılar muhafazakârlığı en fazla olumsuz özelliklerle nitelendirmişlerdir. Muhafazakârlık denince daha çok olumsuz kişilik özelliklerine sahip kişilerin kişilik özelliklerini aktarmışlardır. Bu katılımcıların bir kısmının muhafazakâr düşüncenin tarihsel çıkış serüvenine değinmesi ve bu ideolojiyi din ile alakalandırarak ötekileyici bir unsur olarak görmesi sebep olmuş olabilir. Muhafazakârlığa yapılan olumsuz atıfların içeriğinde; dar görüşlülük, farklılıklara kapalılık, yargılayıcılık, değişime direnç gibi kavramlar mevcuttur. Bu kavramlar kişilik özellikleri olabildiği gibi olumsuz değer yargıları da olabilmektedir; kapalı toplum yapısı gibi. Bu bulgu çerçevesinde muhafazakârlığın literatürde değişime dirençli olma özelliği üzerinden tanımlanmasıyla tutarlı görünmektedir. Buna göre politik bir ideoloji olarak muhafazakârlık, temelde belirsizliği ve korkuyu (ölüm/ tehdit korkusu) azaltan, değişime direnç ve eşitsizlik yanlısı ideolojik bir inanç sistemidir (Jost ve ark., 2003). Yine aynı grup katılımcılar olumlu çağrışımlarda da bulunmuşlardır. Bu durum ise bu grup katılımcı içerisindeki milliyetçi, ülkücü, bazı şeriat yanlısı katılımcıların bulunması ile ilgili olabilir.

Bilişsel haritalardan fazla kadın ögesinin çizildiği görülmüştür. Çizilen kadın ögesinin çeşitli formlarından çoğunluğu başörtülü kadındır. Ayrıca diğer sorularda elde edilen bulgularda da başörtülü kadın temsili görülmüştür. Burada muhafazakârlığın temelde dini bir sembol olarak algılanması ve başörtünün de dinin, dini yaşamın bir simgesi olarak görülmesi etkili olmuş olabilir.

Bu araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise muhafazakâr olmayan katılımcılar muhafazakâr olan katılımcılara oranla muhafazakârlığı daha fazla siyasetle ilişkilendirmiştir. Muhafazakâr olmayan katılımcılar muhafazakârlığı AK Parti, dini siyasetle ayıramama, sağcı parti gibi aktarımlarla ilişkilendirmesi Yılmaz'ın çalışmasında belirttiği muhafazakâr katılımcıların sağcı liderleri takip eden ve oy tercihini AK Parti/MHP partilerinden yana kullanan kişi profili ile tutarlıdır (Yılmaz, 2008). Araştırmanın sonuçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde muhafazakârlık temsillerinin katılımcıların bireysel deneyimleri ve yaygın sosyo-politik gelişmeler tarafından biçimlendirildiğini göstermektedir. Ayrıca sonuçlar muhafazakârlık üzerinden şekillenen bir kutuplaşmaya da işaret etmektedir.

Kaynakça

- Arkonaç, S. (2016). *İnsan insan içinde* (1.baskı). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Cesur, S., Bayad, A., Yılmaz, O., Tepe, B. (2018). Bir değerler skalasının geliştirilmesi ve bu skalanın politik ve dini yönelimle ilişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(66), 401-420.
- Ergil, D. (1986). Muhafazakar düşüncenin temelleri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 41(1), 269-292.
- Hogg, M.A. ve Vaughan, G.M. (2014). *Sosyal psikoloji* (2.baskı). (Yıldız, İ. ve Gelmez, A., Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2014).
- İmamoğlu, E.O., ve Karakitapoğlu- Aygün Z. (1999). 1970'lerden 1990'lara değerler: üniversite düzeyinde gözlenen zaman, kuşak ve cinsiyet farklılıkları. *Türk Psikoloji Dergisi*.
- Jost, T.J., Glaser J., Krulanski, A.W., Sulloway, F.J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129(3), 339-375.
- Jost, T.J., Napier, J.L., Thorisdottir, H., Gosling, S.D., Palfai, T.P., Ostafin, B. (2007). Are needs to manage uncertainty and threat associated with political conservatism or ideological extremity?. *The Society for Personality and Social Psychology*, 33(7), 989-1007.
- Karakitapoğlu-Aygün, Z. ve İmamoğlu, E.O. (2002). Value domains of Turkish adults and university students. *The Journal of Social Psychology*, 142(3), 333-351.
- Karasu, M. (2016, Mayıs). *Türkiye-Ermenistan ilişkileri ve temsiller: Ermenistan'dan bir bakış*. Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkileri Uluslararası Sempozyumu, Bitlis.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211-250.
- Ömüriş, E. (2007). *Bir kamusal alan örneği olarak Konak Meydanı'nın mekân kullanımı açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Öner, B. (2002). Sosyal temsiller. *Kriz Dergisi*, 10(1), 29-35.

- Özder, F. (2006). *1980 sonrasında Türkiye’de muhafazakâr kimliğin gelişimi ve siyasal partiler* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Swartz, H.S. (1994). Beyond individualism and collectivism: New cultural dimensions of values. Kim.U, Triandis, H.C., Kağıtçıbaşı, Ç., Choi, S.C., & Yoon, G. (Eds.), *Individualism and collectivism: theory, method and applications* (pp. 85-119). Newbury Park, CA: Sage.
- Yılmaz, H. (2008). Conservatism in Turkey. *Turkish Policy Quarterly*, (7)1, 57-63.

ŞİDDET DİLİNİN GÜÇLÜ-GÜÇSÜZ OLMA DURUMUNA GÖRE FLÖRT ŞİDDETİ DÜZEYİ ALGISININ İNCELENMESİ

Çiçek, A., Küsen, G., Eker, İ. ve Çiler, U.

Danışman: Karakelle, Ş. S.

İstanbul Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın amacı algılanan flört şiddeti düzeyinin kullanılan dilin güçlü ve güçsüz olma durumuna göre farklılaşıp farklılaşmayacağını incelemektir.

Anahtar kelimeler: flört, flört şiddeti, şiddet, güçlü dil - güçsüz dil

Abstract

The aim of the study is to investigate whether the perceived level of dating violence varies based on how powerful or powerless the language of violence is.

Keywords: dating, dating violence, violence, powerful language – powerless language

1. Giriş

Flört, Muehlenhard ve Linton (1987) tarafından “karşı cins ile planlanan sosyal aktivite” olarak tanımlanmıştır. Carlson (1987) ise flörtü daha basit ama kapsayıcı olacak şekilde “evlenmemiş çiftler arasındaki romantik ilişki” olarak tanımlamıştır (aktaran Jackson, 1999: 234). Bu romantik ilişki kimi durumlarda şiddetin farklı boyutlarını içerir. Dünya Sağlık Örgütü şiddeti, “bireyin kendisine, başkasına, belirli bir topluluk veya gruba yönelik yaralama, ölüm, fiziksel zarar, bazı gelişim bozuklukları veya yoksunluk ile sonuçlanabilen, tehdit ya da fiziksel zor kullanma” olarak tanımlamıştır (WHO, 2002). Şiddetin kişilerarası türlerinden biri olan, çiftlerin flört sırasında birbirlerine sözel, cinsel, duygusal ve fiziksel şiddet ya da şiddet içeren davranışlar uygulaması ve sosyal kısıtlamalar getirmesi ise flört şiddeti olarak adlandırılmaktadır (Aslan, Vefikuluçay, Zeyneloğlu, Erdost ve Temel, 2008). Flört şiddetinde dil, bireylerin duygularını, düşüncelerini ve kişilerarası ilişkileri düzenlemek, biçimlendirmek, kontrol etmek gibi işlevleri bakımından önemlidir. Dil masum ve yansız bir olgu değil, egemen ideolojinin anlam yüklemeleriyle donanmış ve onun sürdürülmesinde önemli rol oynayan bir araçtır (Güden, 2006: 15). Toplumda güçlü ve güçsüz olarak kabul edilen dil kullanımları vardır ve bunlar, söyleyenlerinin toplum içindeki yerlerinin önemli gösterenleridir (Kocaer, 2006). Güçlü dil; statü ifade etme, karar verme, kızgınlık belirtme, hiyerarşi kurma ve emretme gibi amaçlarla kullanılırken güçsüz dil;

yakınlık kurma, pozitif duyguları ifade etme, başkalarının fikrine danışma ve ilişkisellik amaçlarıyla kullanılmaktadır. Güçsüz dilin belirteçleri daha çok küçültmeekleri, pekiştirme sıfatları, soru ve öneri cümleleridir (Güden, 2006).

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini ulaşılabilirlik kapsamında olan 18-25 yaş aralığındaki 137'si kadın (ort. yaş=20.89, SS=1.75), 146'sı erkek (ort. yaş=21.11, SS=1.91) toplam 283 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların %87.98'i heteroseksüel yönelimlidir. Daha önce romantik ilişki yaşayan katılımcı sayısı 211 iken şu anda romantik ilişki yaşayan katılımcı sayısı 80'dir.

2.2. Materyaller

Veri toplama aracı olarak kişilere yaşlarının, cinsiyetlerinin, cinsel yönelimlerinin, daha önce ve şu anda romantik ilişki yaşayıp yaşamadıklarının sorulduğu demografik form ve İlişki Diyalogları Değerlendirme Formu verilmiştir. İlişki Diyalogları Değerlendirme Formu, daha önce pilot çalışmayla belirlenmiş şiddet içeren 4 (2'sinin dili güçsüz, 2'sinin dili güçlü) ve şiddet içermeyen 2 olmak üzere toplam 6 ilişki diyalogundan oluşmaktadır. Algılanan flört şiddeti düzeyinin 5'li Likert skalası ile ölçülmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada kullanılacak diyaloglar bazı şiddet türleri ve bu türler çerçevesinde temalar belirlenerek oluşturulmuştur. Bu temalar temelinde 12 şiddet içeren ilişki diyalogu araştırmacılar tarafından oluşturulmuş, bu diyalogların arasına şiddet içermeyen 6 farklı diyalog eklenmiş ve 18 diyalogdan oluşan bir form elde edilmiştir. Bu form İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji öğrencileri arasından seçkisiz bir şekilde belirlenmiş 102 kişiye yaş, cinsiyet, cinsel yönelim, daha önce bir romantik ilişki yaşayıp yaşamadığı ve şu anda bir romantik ilişkisi olup olmadığı soruları yer alan bir demografik form ile birlikte sunulmuştur. Katılımcıların 16'sı erkek (ort. yaş=20.31, SS=2.05), 86'sı kadındır (ort. yaş=19.51, SS=1.14). Elde edilen verilere göre şiddet içermeyen diyaloglardan ortalaması en düşük 2 diyalog, güçsüz ve güçlü dilin kullanıldığı şiddet içeren diyaloglardan ortalaması en yüksek 2'ser diyalog seçilmiş ve İlişki Diyalogları Değerlendirme Formu oluşturulmuştur.

2.3. İşlem

Çalışma 93 katılımcıya İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinde

uygulanmıştır. Ayrıca internet ortamından da 190 veri toplanmıştır. Uygulama ortalama 7-10 dakika sürmüştür. Katılımcılara öncelikle çalışmanın sözlü açıklaması yapılmış, ardından Demografik Bilgi Formu sunulmuş ve İlişki Diyalogları Değerlendirme Formu verilmiştir. Flört şiddeti düzeyi algısının incelemesi amacıyla nötr, güçlü ve güçsüz dilin kullanıldığı diyalogların aldıkları puanlar ikişerli gruplar halinde tek örneklemli t-testine sokulmuştur. Flört şiddeti düzeyi algısının cinsiyete, daha önce romantik ilişki yaşayıp yaşamama ve şu anda romantik ilişkisi olup olmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla nötr, güçlü ve güçsüz dilin kullanıldığı diyalogların aldıkları puanlar ikişerli gruplar halinde 2 bağımsız örneklemli t-testine sokulmuştur. Ayrıca güçlü dilin kullanıldığı diyaloglarda şiddet uygulayan tarafın cinsiyeti ile algılanan flört şiddeti düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla diyalog 5 ile diyalog 6'nın aldıkları puan ortalamaları tek örneklemli t-testine sokulmuştur.

3. Sonuçlar

Araştırmanın bulgularına bakıldığında güçlü dilin kullanıldığı diyaloglara verilen toplam puan ortalamasının güçsüz dilin kullanıldığı diyaloglara verilen toplam puan ortalamasından anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir ($t_{(282)}=49.04, p<.01$). Bununla beraber, güçlü dilin kullanıldığı diyaloglara verilen toplam puan ortalaması nötr dilin kullanıldığı diyaloglara verilen toplam puan ortalamasından anlamlı derecede yüksektir ($t_{(282)}=41.06, p<.01$). Güçsüz dilin kullanıldığı diyaloglara verilen toplam puan ortalaması da nötr dilin kullanıldığı diyaloglara verilen toplam puan ortalamasından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($t_{(282)}=49.04, p<.01$). Bu bulgular göstermektedir ki kullanılan dilin nötr, güçlü veya güçsüz olma durumuna göre algılanan flört şiddeti düzeyi farklılaşmaktadır. Diğer yandan algılanan flört şiddeti düzeyinin, şu anda romantik ilişkisi olup olmama durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiş, yalnızca güçlü dilin kullanıldığı diyaloglara verilen puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Buna göre şu anda romantik ilişkisi olanların verdikleri puan ortalamaları, olmayanların verdikleri puan ortalamalarından anlamlı derecede düşüktür ($t_{(282)}=-2.95, p<.01$). Ayrıca güçlü dilin kullanıldığı diyaloglarda şiddet uygulayan tarafın cinsiyeti ile algılanan flört şiddeti düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Şiddeti uygulayan tarafın erkek olduğu durumda diyaloga verilen puan ortalaması, kadın olduğu duruma göre anlamlı derecede yüksektir ($t_{(282)}=40.44, p<.01$).

4. Tartışma

Çalışma sonucunda kullanılan dilin güçlü veya güçsüz olma durumu ile flört şiddeti düzeyi

algısı arasında ilişki olduğu bulunmuştur. Güçlü dilin kullanıldığı diyalogların aldığı puan ortalamaları ile güçsüz dilin kullanıldığı diyalogların aldığı puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu sonuç araştırmacıların hipotezini doğrulamaktadır. Uygulanan şiddette kullanılan dilin güçsüzleştirilmesi ile şiddetin düşük düzeyde algılanması arasında ilişki bulunmaktadır. Şiddet uygulanırken dilde kullanılan gerekçelendirme, alternatif sunma, ilişkiselliği gözetme gibi unsurlar şiddet algısındaki düşüşün sebebi olarak düşünülebilir. Bu da Aslan ve arkadaşlarının 2008’de yaptığı çalışmadaki çiftlerin birbirine gösterdikleri kıskançlık ve kısıtlamaların sevginin bir göstergesi olarak görüldüğü bulgusu ile benzerlik göstermektedir. Güçlü dilin kullanıldığı diyaloglarda şiddeti uygulayan tarafın cinsiyeti erkek olduğunda algılanan flört şiddeti düzeyi, kadın olduğu duruma göre daha yüksek bulunmuştur. Bu durum, toplumsal açıdan erkeklerin kadınlara göre daha saldırgan, duygusuz, baskın, hırslı, sert, duyarsız, soğuk ve güçlü olduğu, kendine güvendiği, kolayca etki altında kalmadığı, önderlik yapabildiği yönündeki kalıpyargılara bağlanabilir (Yıldırım, 2016). Kadına atfedilen kalıpyargılar, toplumsal olarak kadının uyguladığı psikolojik şiddetin daha düşük düzeyde şiddet olarak algılanmasına neden oluyor olabilir. Bunda, kadına atfedilen nazik, duygusal, narin gibi sıfatların kadının saldırganlığının karşı tarafa erkeğe kıyasla daha az ulaşabildiği düşüncesi etkili olabilir. Çalışma tekrar edilecek olursa güçsüz dilin kullanıldığı diyaloglarda da şiddeti uygulayan tarafların her iki cinsiyetten seçilmesi, daha kapsamlı karşılaştırma yapılabilmesine olanak sağlayacaktır. Sonuç olarak şiddette kullanılan dilin güçlü veya güçsüz olması ile flört şiddeti düzeyi algısı arasında ilişki bulunmaktadır. Bu çalışma flört şiddeti ve dil ilişkisinin doğrudan çalışılması açısından önem arz etmektedir. Güçsüz dil kullanımında flört şiddeti algısının düşmesi ilişkilerde dilin rolüne dikkat çekmekte, flört şiddeti ile yapılan çalışmalarda dilin göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Kaynakça

- Aslan, D., Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Erdost, T., ve Temel, F. (2008). Ankara'da iki hemşirelik yüksekokulunun birinci ve dördüncü sınıflarından okuyan öğrencilerinin flört şiddetine maruz kalma, flört ilişkilerinde şiddet uygulama durumlarının ve bu konudaki görüşlerinin saptanması araştırması. Kadın Sorunları Araştırma Merkezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Güden, M. P. (2006). *Dilde cinsiyet ayrımcılığı: Türkçenin içerdği eril ve dişil ifadeler bakımından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Jackson, S. M. (1999). Issues in the dating violence research: a review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*, 4(2), 233–247.
- Kocaer, S. (2006). Argo ve toplumsal cinsiyet. *Milli Folklor Dergisi*, 9(71), 97-101.
- World Health Organization. World report on violence and health. Geneva: 2002. p. 1-46.
- Yıldırım, S. (2016). *Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı ve toplumsal cinsiyet tutumlarının flört şiddetine yönelik tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

OTORİTEYE KARŞI BAŞKALDIRININ SOSYAL TEMSİLLERİ

Yavuz, E. N., Köroğlu, E., Arslan, F. E. ve Akbel, H. K.

Danışman: Karasu, M.

İstanbul Üniversitesi

Özet

Kişiler ya da toplumlar otoriteye karşı itaat etme veya başkaldırı davranışları sergileyebilmektedir. Kişiler, hangi davranışı sergileyeceklerine karar verirken, bu davranışlara ait sosyal temsiller büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada ise, otoriteye karşı başkaldırının sosyal temsillerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: otorite, başkaldırı, sosyal temsiller

Abstract

Individuals or societies can demonstrate both obedience and rebel behaviours towards authority. Social representations which are related to these behaviours carries out vital importance during the process that indicates which behaviour will be dominant. This study aims to analyze the social representations of rebellion against authority.

Keywords: authority, resistance, social representations

1. Giriş

Otorite, yaptırım yetkisine sahip, gücü elinde bulunduran ve statü olarak diğerlerinden daha üstte kabul edilen kişi veya kurumu ifade eden bir kavramdır. Sennett'e (2014) göre otoritenin, güven verme, yargılama, disiplin uygulama yetkisi ve korku uyandırma kapasitesi vardır. Bu durumlar karşısındaki kişiler, otoriteye karşı itaat edebilir veya başkaldırabilirler. Otoriteye itaat, otoritenin yetkilerini kabullenmek ve uyum göstermekle ilgilidir. Asch'in (1955), Milgram'ın (1974) ve Zimbardo'nun (1973) çalışmaları otoriteye itaatin araştırıldığı çalışmalardandır. Bir diğer tepki biçimi olan başkaldırı, bir kişinin veya grubun otoritesine boyun eğmeyi istemeyen birinin tutumu olarak tanımlanabilir. Örneğin; 1789'da Fransız İhtilali ile ayaklanan burjuvanın aristokrasiye karşı giriştiği eylemler bir başkaldırı niteliği taşır (Camus, 2012). Yeni toplumsal hareketler olarak nitelenen 68 Kuşağı, LGBTİ ve Gezi Parkı eylemleri de birer başkaldırıdır. Günlük yaşamda bireyin karşılaştığı haksızlıklara karşı gösterdiği tepki de bir başkaldırı olabilir. Gündelik iletişimde ortaya çıkan ve toplumun

çoğunluğu tarafından paylaşılan düşünceler sosyal temsiller olarak ifade edilebilir (Moscovici, 1984 akt. Şahsuvaroğlu ve Ekşi, 2008). Sosyal temsiller oluşturmak, insanlara ve nesnelere dair sınıflandırmaları kolaylaştırır ve davranışların sebeplerini açıklamayı sağlar (Moscovici, 1988). Bu sınıflandırma mekanizmalarından biri olan demirleme; aşına olunmayan bir başka kişinin, eşyanın, imgenin veya fikrin ortak kategoriye yerleştirilmesi ve sonra tanıdık olanla etiketlenmesidir (Moscovici ve Duveen, 2000; Öner, 2002). Diğer mekanizma olan *nesneleştirme* ise bilinmeyen ve soyut olan somutlaştırılır (Öner, 2002).

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Çalışma *kolay ulaşılabilir* örneklem kullanılarak üniversite öğrencisi 12 katılımcıyla (7 Kadın, 5 Erkek) yapılmıştır. Katılımcıların yaşları 18-25 ($Ort.=21.91$, $S=2.06$) arasındadır. Demografik Bilgi Formunda yaş, cinsiyet, gelir düzeyi gibi bilgiler alınmıştır. Katılımcıların ekonomik gelirleri fena değil ($n=9$) ve iyi ($n=3$), en uzun süreyle yaşadığı yerlerse büyükşehir ($n=9$), şehir ($n=1$), kasaba ($n=1$) ve köydür ($n=1$). Katılımcıların dini inançları İslam ($n=8$), ateist ($n=1$), deist ($n=1$), agnostik ($n=1$) ve pagandır ($n=1$). Etnik kimlikleri ise Türk ($n=10$) ve Kürt'tür ($n=2$).

2.2. İşlem/ Veri Analiz Yöntemi

Otoriteye Karşı Başkaldırı Formu (OKBF) araştırmacılar tarafından oluşturulmuş, yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bu sorular başkaldırı ve otoritenin katılımcılar için neler ifade ettiği ve başkaldırıya ilişkin örneklerin istendiği içeriklere sahiptir. Araştırma, katılımcılarla belirlenen ortamlarda görüşmeci tarafından yapılmıştır ve ortalama 30-35 dakika sürmüştür. Çalışmanın amacı ve görüşmenin ses kaydına alınacağı açıklanıp sırasıyla Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Demografik Bilgi Formu (DBF) sunulmuştur. DBF'deki sorular sesli bir şekilde okunmuş ve katılımcının vereceği yanıtların, formda yer alan seçeneklerle sınırlanmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ardından katılımcıya OKBF'de yer alan sorular, görüşmeci tarafından sorulmuştur. Son olarak katılımcıya Görüşme Sonrası Formu sözlü olarak sunulmuş olup bu formda çalışmanın amacına tekrar yer verilmiş ve teşekkür edilmiştir. Ses kayıtlarından elde edilen deşifrelere içerik analizi uygulanmıştır. Ayrıca araştırma konusuyla ilgili açığa çıkan kategorilerin söylem örneklerinin incelenmesi için verilere söylem analizi de uygulanmıştır.

3. Sonuçlar

“Başkaldırı dendiği zaman aklınıza ne geliyor?” sorusuna “eylem yapmak” cevabı katılımcılar tarafından 13 kez verilmiştir ve en yüksek frekansa (%29.5) sahiptir. Onun ardından toplamda 8 kere söylenmiş olan “düzene karşı çıkmak” cevabı (%18.1) gelmektedir. 5 katılımcı (%11.3) “isyan etmek”, 2 katılımcı “zulme karşı çıkmak” (%4.5) ve 1 katılımcı da “kutsal olanı yıkmak” (%2.3) cevabını vermiştir.

Katılımcı 1: “Başkaldırı; tahakküm altında bulunan bir grup veya kişinin aslında kendi özgürlüğünü ya da kendi kararlarını vermek amacıyla ya da sadece spesifik bir duruma ait olarak bu hakkını tekrar elde etmek için verdiği mücadeledir.”

Bu verilerden hareketle katılımcıların başkaldırısı *isyan etmek, eylemde bulunmak ve karşı çıkmak* ile *demirlediği* söylenebilir.

“Başkaldırısı hangi durumlarda onaylarsınız?” sorusuna verilen “Kısıtlama ve baskı varsa başkaldırısı onaylarım.” cevabı 6 defa verilerek en yüksek frekanslı yanıt (%21.4) olurken; onu “Haklı bir başkaldırı olduğunda onaylarım.” cevabı 5 defa (%17.8) verilmiştir. 4 defa söylenen “Mantıklı bir temeli, sebebi varsa onaylarım.” cevabı da yüksek frekanslı (%14.2) cevaplardandır.

“Başkaldırısı hangi durumlarda onaylamazsınız?” sorusuna verilen en yüksek frekanslı cevap (%18.7) 3 defa söylenen “Kişi zararlı çıkacaksa onaylamam.” olmuştur. “Ortada bir baskı yoksa onaylamam.”, “Çoğunluğu yansıtmadığında/Bencil bir başkaldırıysa onaylamam.” (% 12.5) ise 2’şer defa söylenmiştir.

Katılımcı 2: “... mesela bir kitleye hitap etmiyorsa, içinde bulunduğu toplumu ifade etmiyorsa mı diyim, onun ihtiyaçlarına yönelik değilse, bir kişinin bencil bir arayışıysa, sonunda zararlı çıkacaksa – içinde bulunduğu toplum adına hareket eden bir kişiden bahsediyorum – o zaman haklı görmem başkaldırısı.”

Katılımcılara neden bir başkaldırıda bulundukları sorulduğunda “haklı olduğumu düşündüğüm için”, “kısıtlama/dayatma altında bulunduğum için” ve “kişisel değerlerimden ötürü” cevapları 4’er defa alınarak en yüksek frekanslı (%16.6) yanıtlar olmuştur. “Başkaldırıda bulunmak beklentinizi karşıladı mı?” sorusuna verilen en yüksek frekanslı yanıt 6 kez verilen (%50) “hayır” olurken, “biraz” ve “evet” yanıtları 3’er katılımcıdan (%25) alınmıştır.

“Otorite nedir, sizde neleri çağırıştırıyor?” sorusuna verilen “yöneticiler” cevabı 17 tekrar ile en yüksek frekanslı (%24.6) cevap olmuştur. “Güce sahip olmak” ve “devlet/hükümet” ise 10’ar

kez (%14.4) söylenmiştir. Gelen yanıtlar arasında *koltuk, takım elbiseli adam, kurallar, danışılan şey* gibi nispeten farklı yanıtlar da bulunmaktadır.

Katılımcı 9: "...emir verdiğinde kalbim hiçbir şüpheye düşmeden mutlu bir şekilde yerine getirebiliyorsam o adam, o insan ya da hani nasıl tanımlanır o varlık benim için otoritedir diyebilirim."

"Sizce bir otoritenin yetkileri neler?" sorusuna verilen yanıtlar gösterilmiştir. Katılımcılar tarafından en yüksek frekanslı yanıtlar 10'ar kez verilen (%33.3) "yaptırımda bulunur" ve "yönetir" olmuştur. Aynı zamanda "kısıtlar" cevabı da 4 kez söylenmiş olup yüksek frekanslı (%13.3) cevaplardandır. "Sizce bu otoritenin/otoritelerin size etkileri neler?" sorusuna verilen en yüksek frekansa (%31.8) sahip cevaplar 7 kere tekrar edilen "kısıtlaması" ve "baskılaması" olurken, "düzen sağlaması" cevabı ise 4 kez (%18.2) ifade edilmiştir.

Katılımcı 4: "Akşam 10'dan sonra daha dışarıya çıkamama, işte ne bileyim içki alamama, otoritelerin verdiği bir karar. Bir sürü şey, özgürlük alanında kısıtlandığımı hissedebiliyorum. Türkiye'deki otoritelere dair söyleyebileceğim."

Bu verilerden hareketle katılımcıların otoriteyi, *güce sahip olmak, hâkim olmak* ve *kurallar ile demirlerken; yöneticiler, devlet ve ebeveynler ile nesneleştirdiği* söylenebilir.

Katılımcılardan 10'u başkaldırıyı toplumsal olarak yapılan eylemler olarak algıarken; 2'si başkaldırının bireysel olarak başlayıp sonradan toplumsallaştığını belirtmişlerdir. Bir topluluğun otoriteye başkaldırısına verilen örnekler bakıldığında en yüksek frekanslı cevap 17 kez söylenmiş olan "devlet politikaları ve adaletsizliğe yönelik başkaldırı" (%38.6) olmuştur. "İşçilerin eylemleri/grevleri" (%11.3), "basın açıklaması/bildiri yayınlamak" (%11.3) ve "devletlerin kuruluş/kurtuluş mücadeleleri" (%11.3) ise 5'er defa söylenmiştir. Bir kişinin otoriteye başkaldırısına verilen örnekler bakıldığında en yüksek frekanslı cevap 9 kere alınmış olan "okuldaki adaletsizliklere karşı yapılan başkaldırı" (%32.1) yanıtıdır. "Kötü çalışma koşullarına karşı başkaldırı" (%17.8), "liderlerin yaptıkları başkaldırı" (%17.8) cevapları 5'er kez ve "aile bireylerine karşı yapılan başkaldırı" (%14.2) cevabıysa 4 kez verilmiştir. Özetle; *bireysel başkaldırı*, okuldaki adaletsizliklere, kötü çalışma koşullarına karşı başkaldırı ve liderlerin yaptıkları başkaldırı şeklinde *demirlenmiş*; başörtüsü yasağına karşı çıkmak, işyerinde yöneticinin dayatmasına karşı çıkmak ve kadının toplumsal rolüyle ilgili dayatmalara karşı çıkması olarak *nesneleşmiştir*. *Toplumsal başkaldırı* ise devlet politikaları ve adaletsizliğe yönelik başkaldırma, basın açıklaması yapma veya bildiri yayınlama ve işçilerin

eylemleri/grevleri şeklinde *demirlenmiş*; Gezi Parkı Direnişi, Fransız İhtilali ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne karşı yapılan direniş ile *nesneleşmiştir*.

4. Tartışma

Güncel Türkçe Sözlük'te (TDK, 2018) başkaldırının anlamı isyan etme şeklinde açıklanmaktadır. Cevapların bu tanım ile paralellik göstermesi, başkaldırının katılımcılar tarafından sözcüğün göndergesi açısından ortak şekilde algılanmasından dolayı olabilir. Hem Gezi Parkı eyleminde hem de 15 Temmuz Darbe Girişimi esnasında sosyal medyayla birlikte yayın kanallarının da aktif olarak kullanılması bu temsillerin verilmesinde sosyal iletişim araçlarının etkisinin olabileceğine örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Yeni iletişim teknolojileri bilgi miktarını artırması, bireysel iletişime imkan sağlaması, etkileşim ve evrensel erişimi kolaylaştırması gibi özelliklerinden dolayı katılımcı demokrasiyi gerçekleştirecek bir araç olarak değerlendirilebilir (Karapınar, 2006).

Diğer yandan katılımcılar otorite ile ilgili olarak, *söz sahibi kişi, devlet, güce sahip olmak, takım elbiseli adam* temsillerini ön plana çıkarmışlardır. Bunun nedeni otoritenin temsilinin *güç* ile ilişkili olmasından dolayı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir görünümü ile eril imgeleri çağrıştırmaya olabilir. Katılımcıların çoğu başkaldırının bir otoriteye karşı yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun nedeni sorunların kaynağı olarak dışarıdan bir gücün varlığını düşünmeleri olabilir. Çoğu katılımcı toplumsal başkaldırını, bireysel yapılan başkaldırıya göre daha etkili bulduğunu, topluluk varsa haklılığın güçlendiğini belirtmiştir. Katılımcılar, deneyimlerinden ve tarihsel olaylardan yola çıkarak, büyük bir kitleyle yapılan başkaldırının otorite tarafından daha çok önemseneceğini ve daha rahat bir şekilde sonuca ulaştıracağını düşünüyor olabilirler. Otoriteye karşı başkaldırı kavramı genel olarak incelendiğinde, katılımcılar bu kavramı, genellikle bir topluluğun haksızlığa karşı direnmesi, mücadele etmesi ve eylemde bulunması ile demirlemişlerdir. Bunun sebebi yeni toplumsal hareketlerin ortak bir amaç etrafında bir araya gelme özelliğine, içerisinde muhalif bakış açılarını içermesine, dinamik ve kolektif bir davranış olması (Karagöz, 2013) ile farklı grupların başkaldırarak sistem içinde aktif olmaları olabilir.

Başkaldırmak cesaret isteyen bir eylem olarak nitelenmiş, başkaldırının yıkıcı sonuçları olabileceği ancak diğer yandan özgürlük ve adaleti sağlamak için girişilmesi gereken bir mücadele olduğu belirtilmiştir. Başkaldırının içeriğine dair sıklıkla olumsuz ifadeler kullanıldığı düşünüldüğünde özgürlük ve adaleti sağlamak koşuluyla gerekliliğinin

vurgulanması bu çalışma için oldukça kıymetli bir çeşitlilik sağlamıştır. Bu durum katılımcıların adalet gibi önemsedikleri değerler için olumsuz bir eylemi göğüsleyebilecekleri ve göze alabileceklerine işaret ediyor olabilir. Ayrıca sahip olunan değerlere yönelik baskılar ve dayatmalar karşısında, başkaldırmanın insanı mutlu edeceği de ifade edilmiştir. Bu durum kişinin kendisini gerçekleştirmek, bilişsel çelişkilerini ortadan kaldırmak ve içsel motivasyonunu yüksek seviyede tutmak istemesiyle bağlantılı olabilir. Katılımcılar hoşnut olmadıkları durumları kabullenmek yerine rahatsızlığa sebep olan etkenleri ortadan kaldırmak ya da kabul edilebilir seviyeye getirmek için mücadele edilmesi gerektiğini savunmuş ve bu sebeple otoriteye karşı başkaldırıda bulunmayı isyan etmek, mücadele etmek, devrim yapmak ve direnmek gibi değişimi amaçlayan temsiller demirlenmiştir.

Kaynakça

- Asch, S. E. (1955). Opinions and social pressure. *Scientific American*, 193(5), 31-35.
- Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental wiew*. New York: Harper & Row.
- Zimbardo, P. G. (1973). On ethics of invention in human psychology research: With special reference to the Stanford prison experiment. *Cognition*, 2, 243-256.
- Camus, A. (2012). *Başkaldıran insan* (T. Yücel çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18(3), 211-250.
- Şahsuvaroğlu, T. ve Ekşi, H. (2008). Odak grup görüşmeleri ve sosyal temsiller kuramı. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 28(28), 127-139.
- Moscovici, S. ve Duveen, G. (2000). *Social representations: Explorations in social psychology*. Cambridge: Polity Press.
- Öner, B. (2002). Sosyal temsiller. *Kriz Dergisi*, 10(1), 29-35.
- Türk Dil Kurumu (2018). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi: 23 Aralık 2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c2f22f3999083.93963117
- Karagöz, K. (2013). Yeni medya çağında dönüşen toplumsal hareketler ve dijital aktivizm hareketleri. *İletişim ve Diplomasi*, 1, 131-157.
- Karapınar, K. (2006). Türkiye’de sayısal platform yayıncılığı ve Digitürk beklentiler ve sorunlar. *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Kitabı*, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul.

POSTER BİLDİRİ METİN ÖZETLERİ

INSTAGRAM'DA OLUMSUZ TUTUMLAR ÖLÇEĞİ ÇALIŞMASI

Uluyürek, C. D., Emir, E., Erbil, F. B., Arslan, M., Baykal, M. ve Yıldırım, Ş. B.

Danışman: Minga, R.

Medipol Üniversitesi

Özet

Sosyal medya günümüzde insanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Instagram en sık kullanılan sosyal medya platformlarından biridir. Sosyal medyada belirli tutum ve davranışların hangi kesimlerce daha fazla kullanıldığına dair yapılan çalışmaların önemi artmaktadır. Takipçi sayısı, gönderilerin beğenilmesi, sahte hesap kullanımı, sosyal medyada tanınırlık, kişinin kendisini başkalarıyla kıyaslaması gibi konular araştırma konusu olmaya başlamıştır. Çalışmamızın amacı Instagram kullanıcılarının Instagram kullanımındaki olumsuz tutumlarını ölçen bir ölçek geliştirmektir.

Abstract

Social media has an important position in people's everyday life. It is becoming increasingly important to see which groups much prefer a certain number of attitudes and behaviors that are adopted by social media users. Issues such as the number of followers, likes of posts, use of fake accounts, popularity and comparison with others in social media have started to be the subject of research. The aim of this study is to develop a scale that measures Instagram users' attitudes about the subjects mentioned above.

1. Giriş

İnsanları duygusal anlamda besleyen ve harekete geçiren araçsal doyumlar olarak değerlendirebilen iki şey vardır bunlar; başkaları tarafından beğenilmek ve kabul görüp onaylanmaktır. Sosyalleşme süreci insan hayatının her aşamasında yer almaktadır ve bunu yaparken de bulunduğu ortamda başkalarıyla ilişki kurarak sosyal hayatını devam ettirmektedir. Sosyal ağların yaygınlaşmasıyla da bu sosyalleşme ortamları farklı platformlara taşınmıştır.

Sosyal medya kurumlarından biri olan ve araştırmamıza konu olan Instagram, 2010'da kurulan, fotoğrafları daha iyi bir görünüme getiren filtreler barındıran ve takipleşmenin karşılıklı olmak zorunda olmadığı bir sosyal paylaşım sitesidir (Lup, Trub ve Rosenthal, 2015). Instagram vb. sosyal paylaşım siteleri, bireylerin öz sunum yaptıkları ve hayatlarına dair içerikleri başkalarıyla kolaylıkla paylaşabildikleri platformlardır (Rui ve Stefanone, 2013) Instagram küresel olarak en hızlı büyüme gösteren sosyal ağ sitesidir (Wagner, 2015). Sosyal medyada kişilerin kendi öznelerini gösterme eylemleri yemek, bakım, güzellik, beden gibi pek çok çeşitli kavram üzerinden var olmaya başlamıştır (Alanka ve Cezik, 2016). Sosyal medya kullanıcıları, tercih ettikleri ölçüde yoğun bir iletişim süreci içerisinde yer alabilirler. Böylece, diğerlerini etkileyen ve diğerlerinden etkilenen bir pozisyonda bulunurlar. Sosyal medya araçlarından olan Instagram kullanıcılarının birçoğu görmek ve görünür olmak için hayatlarından kesitler paylaşırlar ve burada oldukça zaman harcarlar (Alanka ve Cezik, 2016).

Araştırmacılar kıskançlığı, kendimizin sahip olmak istediğimiz fakat olamadığımız bir şeye sahip bir veya bir grup insanla kıyasladığımızda ortaya çıkan düşmanlık, hınç ve aşağılık duygularının bir birleşimi olarak tanımlamaktadır (Meier ve Schäfer, 2018). Pines ve Aranson'un (1983) ifade ettiği gibi, 1980'lere kadar kıskançlık ile ilgili yapılan araştırmaların kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Günümüzde sosyal medya kullanımının artmasıyla araştırmaların bu yönde ilerlediği görülmektedir. Sosyal medyada kendini başkalarıyla kıyaslama ve kıskançlık olguları araştırmalara konu olmaktadır (Taylor ve Strutton, 2016; Krasnova, Wenninger, Widjaja ve Buxmann, 2013; Appel, Crusius ve Gerlach, 2015; de Vries, Möller, Wieringa, Eigenraam ve Hamelink, 2018; Appel, Gerlach ve Crusius, 2016; Meier ve Schäfer, 2018). Krasnova ve ark. (2013), Facebook'ta başkalarının bilgilerine erişimin kişilerdeki kıskançlık duygularını tetiklediğini ortaya koymuştur. Haset duygusunun üstünlük kıyaslamasından doğduğu düşünülmektedir (Van de Ven, Zeelenberg ve Pieters, 2012). Sosyal medyada başkalarının hayatlarına dair olumlu içerikli paylaşımlarının, kişilerde haset duygusuna ve başkalarının daha iyi bir hayatı varmış hissine neden olabildiği belirtilmektedir (Lin ve Utz, 2015).

Günümüz sosyal medya etkinliklerinde bireyler, hedef kitlesinin ilgisini çekebileceğini düşündüğü içerikler paylaşmakta, sosyal medya üzerinden paylaştıkları fotoğrafların da - beğenilebilir- olmasına özen göstermektedir. Sosyal ağlarda kişinin kendini, bedenini idealleştirme arzusu belki de en çok profil fotoğraflarında öne çıkmaktadır. Profil fotoğraflarının diğer fotoğraflardan farklı olarak kişinin kimliğini daha çok yansıtması

beklenmektedir. Portre fotoğrafı, bir kişinin imajı hakkında sahte isimlerden ve grafik ikonlardan çok daha fazla kesin bilgi taşır; anonimliği ortadan kaldırarak kişinin kendisini yeniden temsil etme işlevi görür (Astheimer, Neumann- Braun ve Schmidt, 2011: 15).

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Ölçek maddeleri 5'li likert ile hazırlanıp online bir platformda rastgele seçimli kolayda örnekleme yöntemiyle katılımcılarla paylaşılmıştır. İnternet üzerinden yayılan link aracılığıyla 293'ü kadın 102'si erkek olmak üzere 395 katılımcıya ulaşılmıştır.

3. Sonuçlar

Veriler SPSS 20.0 programına aktarılarak analize hazır hale getirilmiştir.

Açımlayıcı Faktör Analizi için KMO değeri (,817) ve Bartlett Küresellik Testi sonucu ($p<.05$) bulunmuştur. Elde edilen sonuca göre veri setinin faktör analizine uygunluğunun "mükemmel" düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Faktör oluşturma, Temel Bileşenler Analizi kullanılarak yapılmış ve döndürme işlemi Varimax with Kaiser normalizasyon yöntemi ile sağlanmıştır. Faktör analizi sonucu 5 alt boyut elde edilmiştir. Boyutların adlandırılması kıskançlık, beğenilme isteği, olumsuz niyet okuma, sahtecilik ve kontrol ihtiyacı olarak yapılmıştır. Ölçekte yer alan 20 maddeden 1 tanesi faktör yükünün düşük olması ($FY<.50$) nedeniyle analizden çıkarılırken 1 madde binişik yük değeri taşımasına rağmen konu için önemli olması nedeniyle analizde bırakılmıştır. Instagram kullanımında olumsuz tutumları ölçmek amacıyla hazırlanan ölçeğimizin kavram açıklama oranı %56 bulunduğundan kapsam geçerliliğinin sağlandığı anlaşılmıştır. Ayrıca Faktör analizi sonuçlandırıldıktan sonra uygulanan güvenilirlik analizi ile, Cronbach's alpha katsayısı ,808 bulunduğundan "yüksek güvenilirlik" düzeyinde yer aldığı anlaşılmıştır. Bu çalışmada hem geçerlilik hem de güvenilirlik açısından istenen düzeyler elde edildiğinden sosyal medya araştırmalarında ve farklı modelleme çalışmaları için kullanılabilecek bir ölçek literature kazandırılmıştır.

4. Tartışma

Araştırmanın bir kısıtı olarak ele alınabilecek olan, araştırmanın saha uygulamasının sadece online platform yardımıyla yapılmış olması durumudur. Ancak farklı araştırmalar için bu kısıt eleştiri konusu olsa da, bu araştırmanın amacı zaten sosyal medya kullanımı olduğundan, akıllı telefon kullanıcılarının neredeyse tamamı zaten aynı zamanda sosyal medya kullanıcısıdır. Bu

nedenle bu kısıtın bu araştırma için açık eleştiri alanı olarak görülmeyeceği düşünülmektedir. Araştırmanın karakteristiği gereği 50 yaş ve üzeri gruba çok az sayıda ulaşılmıştır. Bu yaş grubunun sosyal medya kullanımının oldukça düşük seyrettiği bilinen bir gerçektir.

Ayrıca ölçek alt boyutlarının bazı olgusal ve demografik sorular açısından fark gösterip göstermediği de bağımsız örneklem t testi ve Tek yönü varyans analizi (ANOVA) testleri ile ortaya konacaktır. Açımlayıcı faktör analizi ile faktör boyutları oluşturulan, geçerlilik ve güvenilirlik şartlarını sağladığı ortaya konan ölçeğimiz ile ilgili AMOS programında doğrulayıcı faktör analizi de uygulanıp kongre bildirisinde bu sonuçlar da paylaşılacaktır.

Kaynakça

- Akmeşe, Z., ve Deniz, K. (2017) Stalk, benliğin izini sürmek. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, 23-32.
- Appel, H., Crusius, J., ve Gerlach, A. L. (2015). Social comparison, envy, and depression on Facebook: A study looking at the effects of high comparison standards on depressed individuals. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 34(4), 277-289.
- Appel, H., Gerlach, A. L., ve Crusius, J. (2016). The interplay between Facebook use, social comparison, envy, and depression. *Current Opinion in Psychology*, 9, 44-49.
- Astheimer, J., Neumann-Braun, K., ve Schmidt, A. (2011, September). MyFace: Portrait photography on the social web. In *The Visual Worlds of Social Network Sites* (pp. 15-60). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Cezik, A., ve Alanka, Ö. (2016). Dijital Kibir: Sosyal Medyadaki Narsistik Ritüellere İlişkin Bir İnceleme. *TRT Akademi*, 1(2), 548-569.
- de Vries, D. A., Möller, A. M., Wieringa, M. S., Eigenraam, A. W., ve Hamelink, K. (2018). Social comparison as the thief of joy: emotional consequences of viewing strangers' Instagram posts. *Media Psychology*, 21(2), 222-245.
- Krasnova, H., Wenninger, H., Widjaja, T., ve Buxmann, P. (2013). Envy on Facebook: A hidden threat to users' life satisfaction?.
- Lin, R., ve Utz, S. (2015). The emotional responses of browsing Facebook: Happiness, envy, and the role of tie strength. *Computers in human behavior*, 52, 29-38.
- Lup, K., Trub, L., ve Rosenthal, L. (2015). Instagram# instasad?: exploring associations among instagram use, depressive symptoms, negative social comparison, and strangers followed. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(5), 247-252.
- Meier, A., ve Schäfer, S. (2018). The Positive Side of Social Comparison on Social Network Sites: How Envy Can Drive Inspiration on Instagram. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21(7), 411-417.
- Rui, J., ve Stefanone, M. A. (2013). Strategic self-presentation online: A cross-cultural study. *Computers in Human Behavior*, 29(1), 110-118.

- Taylor, D. G., & Strutton, D. (2016). Does Facebook usage lead to conspicuous consumption? The role of envy, narcissism and self-promotion. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 10(3), 231-248.
- Van de Ven, N., Zeelenberg, M., ve Pieters, R. (2012). Appraisal patterns of envy and related emotions. *Motivation and emotion*, 36(2), 195-204.
- Wagner, K. (2015). Instagram is the fastest growing major social network. Erişim adresi: <https://www.recode.net/2015/1/9/11557626/instagram-is-the-fastest-growing-major-social-network>

INSTAGRAM REKLAM ÖLÇEĞİ GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Baydar, E., Kesici, G., Kalmık, S. ve Öztürk, S.

Danışman: Minga, R.

Medipol Üniversitesi

Özet

Günümüz toplumunda sosyal medya kullanımı hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Artan sosyal medya kullanımı birçok sektörü etkilediği gibi pazarlama sektörünü de etkilemiştir. Sosyal medya kullanımının oldukça artmasıyla beraber reklam veren firmalar özellikle instagram reklamlarını yaymak için önemli bir araç olarak görmeye başlamıştır. Instagramda yer alan reklamlar, sponsorlu hikayeler ve gönderiler aracılığıyla kullanıcıların karşısına çıkmaktadır. Bu şekliyle kullanıcılar reklamlara direkt olarak maruz kalmaktadır. Instagram kullanıcılarının son zamanlarda karşılaşmaya başladıkları bu reklamlar karşısındaki tutumları reklamların daha sağlıklı sonuçlar alınabilmesi ve kullanıcıların olumlu tepki verebilmesi için merak konusu olmuştur. Bu çalışmanın ana amacı instagram reklamlarının kullanıcılar üzerinde yarattığı etki konusundaki bilgi eksikliğini gidermek için kullanılabilecek bir ölçek oluşturmaktadır. Daha detaylı olarak, çalışmanın hedefi kullanıcıların instagram reklamları karşısındaki tutumunu belirleyen bir ölçek geliştirmektir.

Anahtar kelimeler: instagram, reklam, sosyal medya

Abstract

As social media usage became a part of our lives, companies started to see Instagram as a tool for advertisement and the social media users (especially Instagram users) as potential customers. Since online shopping became more advantageous for Internet and social media users as it's faster and saves them time, so they don't have to go to shopping malls and spend hours on shopping, and it also saves them money because it's easier to find items at more affordable price and on sale. Ads on Instagram helps them by offering them an easier shopping experience. And these ads on Instagram appear both as sponsored stories and posts. The main purpose of this study is to generate a scale to eliminate lack of information on the effect of Instagram advertisements on the users. In more detail, the aim of this study is to create a scale that determines the attitudes of Instagram users toward advertisements.

Keywords: instagram, advertisement, social media

1. Giriş

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte insan hayatında vazgeçilmez hale gelen bilgisayar, internet ve sosyal medya bireylerin yaşam tarzını fazlasıyla şekillendirmektedir (Çetinkaya ve Özdemir., 2014). Bireylerin internet kullanım alanlarının başında sosyal medya gelmekte ve 2015'ten bu yana sosyal medya kullanımları dünya bazında artış göstermektedir (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2016). İnternet ve sosyal medyanın kullanımının artması şirketlerin dikkatinden kaçmamış ve bu alana yönelmelerine sebep olmuştur (Çetinkaya ve Özdemir., 2014). Sosyal medya ekonomisinde tüketiciyle etkileşim içerisinde olan ve tüketiciyi ön planda tutan bir politika izlenmektedir (Çetinkaya ve Özdemir., 2014)

Başlangıçta; Facebook, Twitter ve Youtube gibi sosyal ağlar üzerinden tüketiciye yönelirken ilerleyen zamanlarda popüleritesi artan bir sosyal ağ olan Instagram üzerinden tüketiciye ulaşmak gibi yeni yöntemler kullanılmaya başlanmıştır (Çetinkaya ve Özdemir., 2014) Bu yöntemlerle geleneksel pazarlama anlayışından çıkarak dönemin teknolojisine uyum sağlayan yeni pazarlama stratejileri ele alınmaktadır. Ayrıca günümüzde tüketiciler aradıkları bilgilere anında ulaşabilmeyi isteyerek geleneksel medya yerine sosyal medya üzerinden ürün bilgisi edinmeyi tercih etmekteeler (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2016). Sosyal medya üzerinden yapılan günümüz reklamlar tüketim davranışını geleneksel reklam stratejilerine göre daha fazla arttırmaktadır (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2016). Pazarlama stratejilerinin dönemlere göre hedef kitlelerine bakıldığında; 1850'lerde üretim odaklı, 1900'lerde satış odaklı, 1950'lerde pazarlama odaklı ve günümüze yaklaştıkça da müşteri odaklı yaklaşımlar gözlemlenmektedir (Çetinkaya ve Özdemir., 2014)

Burada tüketici kitlenin eğitim ve iletişim düzeylerindeki artış, pazarlama anlayışında müşterinin istek ve beklentilerinin merkezde yer almasına sebep olmaktadır (Çetinkaya ve Özdemir, 2014). Küreselleşen dünya düzeninde tüketimin bireylere belirli noktalarda tatmin sağlamasıyla beraber her alanla ilgili tüketime teşvik edici reklamlar ortaya çıkmaktadır (Nilsson ve Westberg, 2016).

Pazarlama ve reklamcılıkta yeni bir furya olan instagram sosyal ağının etkisi son derece önemli bir alan kaplamaktadır (Nilsson ve Westberg, 2016). Instagram toplumsal bir ortam olan, kullanıcıların ücretsiz olarak faydalanabildiği ayrıca bireylerin kendi resimlerini düzenleyerek paylaşımlar yapabildiği ve diğer kullanıcıların resimlerine yorumlar veya beğeniler yaparak etkileşime girebildiği bir tür mobil uygulamadır (Nilsson ve Westberg, 2016). Eylül 2015'te yapılan araştırma verilerine göre; 400 milyon kullanıcıya sahip Instagram'da günde 80 milyon

fotoğraf ve video paylaşımları yapılmaktadır (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2016). Bu tür sosyal ağlardaki paylaşma ve takip etme fonksiyonları ile diğer üye kullanıcılarla etkileşim sağlanmakta ve dijital tüketicilik için gerekli iletişim oluşmaktadır (Özeltürkay, Bozyiğit, ve Gülmez, 2017).

Instagram'ın yasal hakları 2012 yılından itibaren Facebook kurucularına aittir (Nilsson ve Westberg, 2016). Kendilerini takip etmeyen kullanıcılara da erişebilmek amacıyla firmalar Instagram üzerinden ücretli reklamlar verebilmeye 2015 yılı itibariyle başlamıştır (Nilsson ve Westberg, 2016). Bu reklamlar, kişinin anasayfasında yani takip ettiği diğer kullanıcıların paylaşımları arasında ortaya çıkarak ürünün tanıtımını hedef kitleye ulaştırmaktadır (Nilsson ve Westberg, 2016). Böylece Instagram birçok kullanıcı için sosyal bir mecra olmasına rağmen, Instagram'dan alışveriş yapan tüketici sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Özeltürkay ve ark., 2017).

Hali hazırda gelişen teknoloji ile bireylerin sosyal yaşantılarında ve tüketim alışkanlıklarında değişimler oluşmasıyla Instagram'ın popülerliğinin artması böylece bireylerin bu mecrayı çok amaçlı kullanması, şirketler ve markalar için yeni bir reklam noktası oluşturmuştur (Özeltürkay ve ark., 2017). Solomon (2013), sosyal medyayı tüketicilerin işletmelerle etkileşiminin değişen bir yüzü olarak tanımlarken Peelen ve Beltman ise (2013), tüketici ilişkileri yönetiminin geleceğinde sosyal medyanın yerinin önemini üzerinde durmuştur (Özeltürkay ve ark., 2017). Sözkonusu şirketlerin reklam vermeleri dışında sahip oldukları Instagram hesapları da kullanıcılar üzerinde etkili olmaktadır. Bu etkililik düzeyi, paylaşımların görüntü kalitesi, paylaşılan görsellerin mesajlarının çarpıcılığı, kullanıcıların gözünde eğlenceli ve etkileyici bir imaj oluşturması ve hesabın aktif olarak kullanılmasıyla artış göstermektedir (Özeltürkay ve ark., 2017). Instagram uygulaması özellikle küçük işletmelerin tanıtımına ve çevrimiçi satış uygulamalarında “tüketiciden tüketiciye” satışta fazlasıyla aktif rol oynamaktadır (Özeltürkay ve ark., 2017). Fakat yalnızca küçük işletmeler için değil, büyük işletme ve markalar da Instagram üzerinden reklamlar vererek veya hesap oluşturarak hedef kitlelere ulaşmada etkili olmaktadır (Özeltürkay ve ark., 2017). Ayrıca Instagram üzerinden verilen reklamların maliyetinin diğer reklam stratejilerine nazaran daha uyguna malolması da özellikle küçük şirketlerin avantajına olmaktadır (Özeltürkay ve ark., 2017).

Ürün veya şirket reklamlarının Instagram üzerinden yapılmasında yardımcı etki sağlayan bir diğer strateji de site üzerinde yapılan çekilişler, indirimler ve tanıtım kampanyalarıdır (Özeltürkay ve ark., 2017). Wallsbeck ve Johannsson (2014) da Y kuşağı Instagram

kullanıcılarının Instagram reklam ve pazarlamasıyla ilgili davranış ve görüşleri üzerine bir çalışma yapmışlardır (Özeltürkay ve ark., 2017). Araştırma sonucunda, katılımcıların yarısından fazlasının kadın olduğu bu çalışmada; kullanıcıların günde birçok kez Instagrama girdikleri, Instagram’da en çok moda ve sağlık hesaplarını takip ettikleri, ürün hakkında bilgi edinmeye fazlasıyla önem verdikleri, çoğu kullanıcının ürün fotoğrafının altına yorum yazmadığı ve ürün tanıtımında video yerine fotoğraf tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır (Özeltürkay ve ark., 2017). Genel olarak Instagram reklamlarına yönelik tüketici tutumlarını şekillendiren paylaşım içerikleri ele alındığında, bilgilendiricilik ve eğlendiriciliğin olumlu bir etkisi olduğu, rahatsız ediciliğin ise olumsuz bir etkisi olduğu söylenmektedir (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2016). Instagram reklamlarının ilgi çekiciliğini arttırmak için birçok fenomen veya ünlüler üzerinden ürünlerin tanıtımı da sağlanmaktadır (Özeltürkay ve ark., 2017).

Yapılan araştırmalar sonucunda Instagram’dan alışveriş yapan kullanıcıların özellik ve tercihlerine bakıldığında; alışveriş yapan kullanıcıların çoğunlu kadındır. Katılımcıların yarısı iki yıldır Instagram hesabına sahip olup gün içinde 10-15 sefer Instagram hesaplarında aktif olmaktadır (Özeltürkay ve ark., 2017). Katılımcıların hepsi öncelikle, işletme ve işletmenin ürünü hakkında bilgi sahibi olmak için işletmenin hesabını takip etmekte ve genellikle Instagram’dan kıyafet, ayakkabı, saat ve takı almaktadırlar (Özeltürkay ve ark., 2017). Katılımcılar, sırasıyla kapıda ödeme kolaylığı, ürün çeşitliliği, fiyatın uygun olması gibi özelliklerden dolayı Instagram’dan alışveriş yapmayı tercih etmektedirler (Özeltürkay ve ark., 2017). Ayrıca gençler, Instagram hesaplarını sıklıkla ve zihinlerini boşaltmak, çevrelerindeki diğer bireylerin yaşamlarını takip etmek, kendi yaşantılarından kareler paylaşmak gibi amaçlar ile kullanılmaktadırlar (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2016). Kullanıcı kesim ele alındığında Instagram reklamlarında en etkili faktörün reklamların ürün üzerindeki bilgilendiriciliği, böylece kullanıcıların tüketim davranışının attığı belirlenmiştir (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2016).

2. Yöntem

5’li likert derecelendirmesi ile hazırlanan maddeler bir online platform aracılığıyla düzenlenerek ve rastgele seçimli örnekleme yöntemi kullanılarak katılımcılarımızla internet üzerinden paylaşılmıştır. Uygulama sonunda 264’ü kadın, 97’si erkek olmak üzere 361 kişiye ulaşılmıştır. Veriler SPSS 20.0 programında aktararak analize hazır hale getirilmiştir. Açımlayıcı Faktör Analizi için KMO değeri (.925) ve Küresellik testinde ($p < 0.5$) bulunmuştur. KMO değeri ve küresellik testi sonucuna göre veri setinin faktör analizine uygunluğu, “mükemmel” düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Açımlayıcı analizinde Faktör çıkartma,

Temel Bileşenler analizi kullanılarak yapılmış, döndürme Varimax with Kaiser normalizasyon yöntemi ile sağlanmıştır.

Faktör analizi, çalışmanın 6 boyuttan oluştuğunu göstermiştir. Boyutlar Aktif ilgi, Alışveriş tutumu, Pasif ilgi, Alışveriş isteği, Negatif tutum ve Tepki olarak isimlendirilmiştir. Instagramda reklam ile ilgili değerlendirme ölçeği açımlayıcı faktör analizinde ölçekte yer alan toplam 32 maddeden 2 madde faktör yükü değerleri düşük olduğundan analizden çıkartılmıştır.

3. Sonuçlar

264'ü kadın, 97'si erkek olmak üzere 361 kişinin katılımıyla gerçekleşen instagram Reklam araştırmasında, kadın ve erkeklerin ölçekte oluşturulan 6 boyuttaki puanlarının arasında anlamlı farklılık olup olmadığı bağımsız Örneklem t testi ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen 6 boyut sırasıyla; Aktif ilgi, Alışveriş tutumu, Pasif ilgi, Alışveriş isteği, Negatif tutum ve Tepki'dir.

Ortalamalara bakıldığında ilk boyut olan **Aktif İlgi** boyutunda kadınların ortalaması (2.6), erkeklerin ortalaması (2.11)'den yüksek bulunmuştur. ($p < .05$) bulunduğu anlamlı farklılık söz konusudur. 2. Boyut olan **Alışveriş Tutumunda** kadınların ortalaması (2.02) erkeklerin ortalaması (1.58) 'den yüksek çıkmıştır. ($p < 0.05$) bulunduğu anlamlı farklılık söz konusudur. 3. Boyut olan **Pasif İlgi** boyutunda kadınların ortalaması (2.15) erkeklerin ortalaması (1.58)'den yüksek çıkmıştır. ($p < .05$) bulunduğu anlamlı farklılık söz konusudur. 4. Boyut olan **Alışveriş İsteği** boyutunda kadınların ortalaması (1.86) erkeklerin ortalaması (1.58)'den yüksek çıkmıştır. ($p < .05$) bulunduğu için anlamlı farklılık vardır.

5. boyut olan **Negatif Tutum** boyutunda kadınların ortalaması (3.5) erkeklerin ortalamasından (3.7) düşük çıkmıştır. ($p < .05$) bulunduğu için anlamlı farklılık söz konusudur. Son boyut olan **Tepki** boyutunda kadınların ortalaması (2.7) erkeklerin ortalamasından (2.9) düşük çıkmıştır. Tepki boyutunda kadın ve erkek arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

4. Tartışma

Yapılan bağımsız örneklem t testinde, “Tepki” boyutu hariç diğer tüm boyutlarda anlamlı farklılık bulunmuştur ($p < 0.05$). “Aktif İlgi”, “Alışveriş tutumu”, “Alışveriş İsteği” ve “Negatif tutum” boyutlarında kadınların ortalaması erkeklerin ortalamasından yüksekken, “Pasif İlgi” boyutunda erkeklerin ortalaması kadınlardan daha yüksek bulunmuştur.

Kadın ve erkeklerin instagram reklamlarına olan tutumlarındaki farkın sebepleri ise kadınların sosyal medyada daha fazla vakit geçirmeleri, kadınların alışverişe olan ilgilerinin erkeklerden daha fazla olduğu ekseninde tartışılmıştır.

Oluşturulan bu ölçeğin bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu ölçeğin yalnızca online olarak katılımcılara sunulması sonuçların güvenilirliğini azaltmaktadır. Bir diğer sınırlılık, örneklem büyüklüğü ile ilgilidir.

Bu ölçeğin gelecekte farklı örneklemelerde uygulanması, soruların düzenlenmesi hedeflenmektedir. Bu ölçeğin instagram reklamlarının etkinliğine yönelik bilgi içeren bir ölçüm aracı olmasından dolayı alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma ile, sosyal medya reklamcılığı alanında gelecekte yapılacak çalışmalara ışık tutacak bir ölçek yapılandırılması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Çetinkaya, A., ve Özdemir, Z. (2014). Sosyal Ağların Pazarlama Disiplinleri İçinde Kullanımı: Instagram Üzerinde Bir İnceleme. *International Academic Conference*, 24. 581-596.
- Özeltürkay, E., Bozyiğit, S., ve Gülmez, M. (2017). Instagram’da Alışveriş Yapan Tüketicilerin Satın Alma Davranışları: Keşifsel Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(48). 175-198.
- Sabuncuoğlu, A., ve Gülay, G. (2016). Sosyal medyada görsel paylaşımın reklamcılığa: Instagram reklamlarının genç kullanıcılar üzerine etkisine dair bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 7(15).
- Westberg, A., ve Nilsson, L. (2016). Instagram & Reklam, En Kvalitativ Studie Av Instagrams Sponsrade Reklam. *Malmö Höskola Fakulteten För Kultur Och Samhalle*, 15. 2-55.

NARSİSİZM VE YÜRÜTÜCÜ İŞLEVLER

Fidan, M., Cevahiroğlu, Y., Yurtseven, B., Deniz, S. ve Taş, F.

Danışman: Dinn, W. M.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

“Patolojik narsisizmin beyindeki frontal korteksteki genişlikle ilişkili olduğu” hipotezinden yola çıkarak yaptığımız bu araştırmayı yirmi dört üniversite öğrencisine uyguladık. PNI-40 (Büyükgüngör, 2016) testlerinde yüksek skor yapanların frontal korteksteki bilişsel fonksiyonlarla ilgili olan testlerde düşük bir skor alıp almayacağını inceledik. Ayrıca bu araştırmada patolojik narsisizmin prefrontal bölgedeki performans düşüklüğüyle bir bağlantısının olup olmadığını da inceledik.

Abstract

In this study, we tried to determine whether elevated scores on the PNI were related to poor performance on tests of frontal executive control. Also, to determine whether pathological narcissism is associated with performance deficits on tests considered to be indicators of prefrontal (particularly dorsolateral prefrontal) dysfunction. We randomly selected 84 university students who are not visually impaired, have no graphomotor difficulties and are native Turkish speakers. Although the findings in some previous studies indicate that there is a relation between narcissism and dysfunction in prefrontal cortex, in our study, high and low scoring PNI groups unexpectedly did not demonstrate significant difference on measures of executive and inhibitory control and working memory. The reason we found different outcome could be because we used a modified version of PNI or could be because we used limited number of participants.

1. Giriş

Narsisizm ve beyindeki frontal bölge arasındaki ilişki temel alınarak yapılan bu araştırma ‘Patolojik narsisizmin frontal korteksteki genişlikle ilişkili olduğu’ varsayımından hareket edilerek yapılmıştır. Bu çalışmanın birden çok amacı vardır fakat bu araştırmanın esas amacı: PNI testlerinden yüksek puan elde edenlerin frontal korteksteki bilişsel fonksiyonlarla ilgili olan testlerden düşük bir puan alıp alamayacağını ortaya koymaktır. Araştırmadaki bir diğer amaç ise: Patolojik narsisizmin prefrontal bölgedeki performans düşüklüğüyle bir bağlantısının

olup olmadığının anlaşılmasını sağlamaktır. Araştırma kapsamında çalışmanın amacına ulaşırken üç farklı hipotez incelenmiştir: Birinci hipotezde, PNI-40 testinden yüksek puan elde eden katılımcıların, düşük puan elde eden katılımcılara göre Harf-Sayı Dizisi Testinden daha düşük puan almaları incelenirken; ikinci hipotezde PNI-40 testinden yüksek puan elde eden katılımcıların, düşük puan elde eden katılımcılara göre Stroop Renk Kelime Testinde daha çok hata yapmaları ve daha uzun tepki süreleri sergilemeleri olurken; Üçüncü hipotezde ise, PNI-40 testinden yüksek puan elde eden katılımcıların daha düşük puan elde eden katılımcılara göre Desen Akıcılık Testinden hem daha düşük puan yapmaları hem de daha fazla LOS tekrarlama hatası yapmaları şeklindedir. Bu çalışmada oluşturulan hipotezler ile PNI-40 testinden yüksek ve düşük puan elde eden katılımcı gruplarını, çeşitli deneysel testlere tâbi tutarak iki grup katılımcı arasındaki test sonuçları farkının gözlemlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın konusu olan Narsisizm kavramı (PNI-40 puanları) ile beynin belirli bölgesindeki (frontal lob) bilişsel ve fonksiyonel işleyişi arasındaki ilişki, psikoloji literatüründe yeni sayılabilecek bir kavram olup, öncelleri ve sonuçlarına dair henüz tam olarak yeterli bir veri bulunmamaktadır. Bu doğrultuda kavramın nitel yöntemler kullanılarak araştırılmasının konunun daha iyi anlaşılmasında literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda Türkiye’de PNI-40 testinde yüksek puan elde edenlerin frontal korteksteki bilişsel fonksiyonları ölçen testlerden düşük puan alması ile arasındaki ilişkiyi araştıran çok az sayıda çalışma olması da araştırmanın bir diğer önemli katkısı olacaktır. Aşağıda bu konuyla ilgili literatüre girmiş çalışmalardan bazılarına yer verdik.

“Düşük frontal korteks kalınlığı ve patolojik narsisizm ile ilişkili kortikal hacim.” Bu çalışmada kortikal hacim ve kalınlık ile patolojik narsisizm arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma 176 sağlıklı üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bölgesel kortikal hacim, kalınlık ve cinsiyet, yaş ve toplam kafa içi hacim göz önüne alınarak hazırlanmış olan patolojik narsisizm envanteri arasındaki ilişkiyi analiz etmek için çoklu regresyon yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, patolojik narsisizm envanterinden alınan puan ile ayrılmış duyguları düzenleme süreciyle bağlantısı olduğu düşünülen sağ dorsolateral prefrontal korteksteki kortikal hacim ve kalınlığın arasında önemli ölçüde negatif bir korelasyon olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca, patolojik narsisizm envanterinden elde edilen sonuç, sağ postsentral girusta bulunan kortikal hacim, sol orta prefrontal korteks ve sosyal bilişteki bozulmalarla ilişkilendirilen sağ alt frontal korteksteki kalınlık ile önemli ölçüde negatif ilişki göstermiştir. Bu çalışmanın sonucunda elde edilen tüm bulgular sosyal beyin ağının ve merkez yönetici ağın

(central executive network, CEN) farklı gri madde bölgelerine dağılmış patolojik narsisizmdeki bireysel farklılıklar için benzersiz bir yapısal temel olduğunu ortaya koymaktadır (Mao, 2016). Bir diğer çalışma Almanya’da yapılmıştır. “*Narsisistik kişilik bozukluğunda beyin yapısı: VBM ve DTG pilot çalışması.*” Bu çalışmada, narsisistik kişilik bozukluğu (NKB) hastalarında difüzyon tensör görüntüleri (DTG) üzerinde voksel bazlı morfometri (VBM) ve trakt bazlı mekansal istatistikler (TBMİ) kullanarak T1 ağırlıklı MRG (manyetik rezonans görüntüleme) taramalarını ve sağlıklı kontrolleri incelenmiştir. Gri madde açıkları, sağ prefrontal ve bilateral orta prefrontal / ön singulat korteksleri ve sağ frontal lob beyaz cevherinde azalmış fraksiyonel fraksiyonel anizotropiyi içerdiği tespit edilmiştir (Nenadic vd., 2015). Bu konuda başka bir araştırma ise Amerika Birleşik Devletlerinde yapılmıştır: “*Narsisizm zayıflamış frontostriatal bağlantı ile ilişkilidir: bir DTG çalışması.*” Bu çalışmada, narsisizmin frontostriatal yolun bütünlüğünün azalması ile ilişkili olacağı öngörülmüştür. Habis narsisizmin (grandiose narcissism) bir ölçüsünü de tamamlayan 50 sağlıklı lisans öğrencisi (32 kadın, 18 erkek) arasındaki frontostriatal yapısal bağlantıyı değerlendirmek için difüzyon tensör görüntüleme kullanılmıştır. Frontostriatal yolaktaki beyaz cevher bütünlüğü, narsisizm ile negatif olarak ilişkilendirilmiştir. Bulgular, tamamen korelasyonlu olsa da, narsisizmin, kısmen, benlik ve ödül arasındaki sinirsel kopukluktan kaynaklandığını göstermektedir. Sonuç olarak, narsisistlerin teşhircilik ve utanmazlığının bu sinirsel açığı telafi etmek için düzenleyici bir strateji olabileceği öngörülmüştür (Chester vd., 2015).

2. Yöntem

2. 1. Katılımcılar ve Materyaller

Anadili Türkçe olan, alfabeyi ezbere bilen, graphomotor becerileri gelişmiş olan, gönüllülük esas alınarak üniversite öğrencileri arasından rastgele seçilen 84 katılımcıya narsisizm ile alakalı bir test olan Patolojik Narsisizm Envanteri (Büyükgüngör, 2016) uygulanmıştır. Graphomotor becerileri bilişsel, algısal ve motor becerilerin birleşimini kapsar ve kişinin yazı yazmasını sağlar. Patolojik Narsisizm Envanterinde sergilenen yüksek skorların frontal lob yürütücü işlev testlerindeki düşük skorla bir ilişkisi olup olmadığını ek olarak patolojik narsisizmin prefrontal bölgedeki işleyiş bozukluklarını ele almakta olan testlerde sergilenen düşük skorla bir ilişkisi olup olmadığını bir başka deyişle narsisizm ile prefrontal korteks işleyişindeki bozukluk arasındaki ilişkiyi göstermek için PNI-40 testinde en yüksek skor yapan 12 kişi ve en düşük skor yapan 12 kişi ile deneye devam edilmiştir. PNI-40 testinde en yüksek skoru elde eden 12 kişiyi grup 1 olarak adlandırıldı, PNI-40 testinde en düşük skoru elden eden

12 kişi ise grup 2 olarak adlandırıldı. 24 kişiye dış etkenlerin olabildiğince az olduğu (gürültü, diğer insanlar vb) uygun ortam koşulları sağlanarak; sözel çalışma belleğini ölçmek değerlendirmek için Harf-Sayı Dizisi Testi (Letter-Number Sequencing Test), (DKEFS; Delis, Kaplan, & Kramer, 2001) uygulandı. Daha sonra Stroop Renk Kelime Testi (Stroop Color Word Test), (DKEFS; Delis, Kaplan, & Kramer, 2001) bu test dört bloktan oluşuyordu. İlk blok renk adlandırma (color naming), ikinci blok kelime okuma (word reading), üçüncü blok kısıtlayıcı kontrol (inhibitory control), dördüncü blok ket vurma/ aktarma (inhibition /switching) her bloğu tamamlanılan süre hesaplamıştır ve hatalar katılımcılığın kendiliğinden düzelttiği ve düzeltmediği hatalar olarak ikiye ayrılmıştır. Daha sonra Desen Akıcılık Testi (Design Fluency Test) (DKEFS; Delis, Kaplan, & Kramer, 2001) uyguladık bu test üç bölümden oluşuyordu ilk kısımda katılımcılardan verilen süre içerisinde içi dolu noktaları beş çizgi ile birleştirmeleri isteniyordu ikinci kısımda içi boş noktaları birleştirmeleri istendi ve üçüncü kısımda bir boş bir dolu nokta şeklinde şekilleri birleştirmeleri istendi; her bir kısım için verilen süre dolduğunda katılımcıların Desen Akıcılık Testinden (Design Fluency Test) (DKEFS; Delis, Kaplan, & Kramer, 2001) aldıkları sonuçlar doğru çizimlerinin sayısı, set eksikliği hatası ve kendilerini her bölümde kaç kez tekrarladıkları incelenerek hesaplandı. Son olarak, PNI-40 testinde yüksek puan alanlar Grup-1, düşük puan alanlar ise Grup-2 olarak ayrıldı. Yaş ve eğitim seviyesine bakıldığında her iki grup arasında büyük bir fark bulunmamıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmı üniversite öğrencisi olup birinci sınıfta eğitimlerini sürdürüyor olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılanların cinsiyetlerine bakıldığında ise kadınların çoğunlukta olduğu görülmüştür.

3. Sonuçlar

Elde edilen sonuçlar üzerinde yapılan Independent t-test analizlerine göre uygulanan testlerden biri olan Stroop Renk-Kelime Testi'nde Renkleri Okuma kısmında her iki grubun testi bitirme süreleri ve kendi hatalarını düzeltmeleri arasındaki fark anlamlı değildir ($p=.41$). Grup-1'in düzeltilmeyen hataları bulursa da Grup-2'de düzeltilmeyen hata bulunmamıştır. Bu testin devamı olan Kelime Okuma kısmında da aynı şekilde iki grup arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.84$). Testin üçüncü aşaması olan Engelleyici Kontrol bölümüne bakıldığında testi tamamlama zamanında anlamlı bir fark yoktur ($p=.16$). Kendi hatasını düzeltme sayısı arasında anlamlı bir fark yoktur ($p=.21$). Düzeltilmeyen hatalar arasında anlamlı bir fark yoktur ($p=.75$). Testin dördüncü ve son aşaması olan Ketleme/Değiştirme kısmına gelindiğinde de iki grup arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.79$).

Uygulanan bir diğer test ise Desen Akıcılık Testi oldu. Bu testin birinci aşaması İçi Dolu Noktalar'dı. Doğru yapılan çizimler arasındaki fark anlamlı değildir ($p=.27$). LOS ve tekrarlama hatalarına bakıldığında yine anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.36$). Bu testin ikinci aşaması İçi Boş Noktalar'dı. Testin bu aşamasında da doğru çizimlerin arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.60$). LOS hatalarının ve tekrar hatalarının arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.13$). Testin üçüncü ve son aşaması olan Değiştirme kısmında da doğru çizimlerin arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p=.79$). LOS hatalarının ve tekrar hatalarının arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.94$). Uygulanan Desen Akıcılık Testlerine toplamına bakıldığında da her iki grup arasında da anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.79$).

Uygulanan bir diğer test ise Desen Akıcılık Testi oldu. Bu testin birinci aşaması İçi Dolu Noktalar'dı. Doğru yapılan çizimler arasındaki fark anlamlı değildir ($p=.27$). LOS ve tekrarlama hatalarına bakıldığında yine anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.36$). Bu testin ikinci aşaması İçi Boş Noktalar'dı. Testin bu aşamasında da doğru çizimlerin arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.60$). LOS hatalarının ve tekrar hatalarının arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.13$). Testin üçüncü ve son aşaması olan Değiştirme kısmında da doğru çizimlerin arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p=.79$). LOS hatalarının ve tekrar hatalarının arasında anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.94$). Uygulanan Desen Akıcılık Testlerine toplamına bakıldığında da her iki grup arasında da anlamlı bir fark elde edilmemiştir ($p=.36$). Uygulanan son test ise Harf-Sayı Dizisi Testi olmuştur.

Her iki grup için aldıkları puanlara bakıldığında aralarında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=.44$). Uygulanan testlerin sonuçlarına bakıldığında her iki grup arasında elde edilen puanlar açısından anlamlı bir fark elde edilmediği görülmektedir.

Tablo 1

Demografik veri ve PNI puanları

	n	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	PNI Skoru
Grup 1	12	Ort:20.50 S.S:1.977	Kadın:7 Erkek:10	Ort:1.17 SS:1.030	Ort:62.50 SS:4.642
Grup 2	12	Ort:20.25 S.S:1.422	Kadın:5 Erkek:2	Ort:1.00 SS:0.426	Ort:20.42 SS:8.533

160

Tablo 2

Stroop Renk-Kelime Testi Blok 1 (Renk İsimlendirme)

	Bitirme Süresi	Düzeltilen Hatalar	Düzeltilmeyen Hata Sayısı
Grup 1 (Yüksek PNI skorlu)	Ort: 28.67 SS: 4.830	Ort: 0.50 SS: 0.798	Ort: 0.17 SS: 0.389
Grup 2 (Düşük PNI skorlu)	Ort: 27.25 SS: 4.434	Ort: 0.83 SS: 1.467	Ort: 0,00 SS: 0,000

Tablo 3

Stroop Renk-Kelime Testi Blok 2 (Kelime Okuma)

	Bitirme Süresi	Düzeltilen Hatalar	Düzeltilmeyen Hata Sayısı
Grup 1	Ort: 19.75 SS: 3.019	Ort: 0.17 SS: 0.577	Ort: 0.25 SS: 0.866
Grup 2	Ort: 20.42 SS: 3.777	Ort: 0.17 SS: 0.389	Ort: 0.00 SS: 0.000

Tablo 4

Stroop Renk-Kelime Testi Blok 3 (Engelleyici Kontrol)

	Bitirme Süresi	Düzeltilen Hatalar	Düzeltilmeyen Hata Sayısı
Grup 1	Ort: 49.42 SS: 7.166	Ort: 1.92 SS:1.621	Ort: 0.25 SS: 0.622
Grup 2	Ort: 45.58 SS: 9.385	Ort: 1.25 SS:1.658	Ort: 0.33 SS:0.651

Tablo 5

Stroop Renk-Kelime Testi Blok 4 (Ketleme/ Değişirme)

	Bitirme Süresi	Düzeltilen Hatalar	Düzeltilmeyen Hata Sayısı
Grup 1	Ort: 53.25 SS: 8.465)	Ort: 1.92 SS: 1.379	Ort: 1.42 SS: 2.503
Grup 2	Ort: 54.58 SS: 13.338	Ort: 1.58 SS: 1.564	Ort: 1.75 SS: 3.957

Tablo 6

162

Desen akıcılık Testi-Durum1 (İçi Dolu Noktalar)

	n	Doğru Çizim Sayısı	LOS Hataları	Tekrar Hataları
Grup 1	11	Ort: 9.09 SS: 2.844	Ort: 1.18 SS: 2.359	Ort: 2.09 SS: 1.578
Grup 2	11	Ort: 10.91 SS: 4.206	Ort: 0.36 SS: 0.809	Ort: 4.00 SS: 4.359

Tablo 7

Desen akıcılık Testi-Durum 2 (İçerik Boş Noktalar)

	Doğru Çizim Sayısı	LOS Hataları	Tekrar Hataları
Grup 1	Ort: 10.55 SS: 3.588	Ort: 2.00 SS: 2.324	Ort:1.91 SS: 2.166
Grup 2	Ort: 11.55 SS: 4.275	Ort: 0.73 SS: 1.421	Ort: 3.82 SS: 4.446

163

Tablo 8

Desen akıcılık Testi-Durum 3 (Değiştirme)

	Doğru Çizim Sayısı	LOS Hataları	Tekrar Hataları
Grup 1	Ort: 9.55 SS: 2.945	Ort: 1.91 SS: 1.578	Ort: 2.09 SS: 1.921
Grup 2	Ort: 8.91 SS: 2.809	Ort: 2.18 SS: 2.272	Ort: 1.91 SS: 1.578

Tablo 9

3 Durumdaki Desen Akıcılık Testindeki Toplam LOS ve Tekrar Hataları

	LOS Hataları	Tekrar Hataları
Grup 1	Ort: 5.09 SS: 4.929	Ort: 3.27 SS: 2.970
Grup 2	Ort: 6.09 SS: 3.727	Ort: 9.73 SS: 9.264

Tablo 10

Harf-Sayı Dizisi Testi

	Harf-Sayı Dizisi Puanları
Grup 1	Ort: 13.67 SS: 3.473
Grup 2	Ort: 14.08 SS: 2.275

164

4. Tartışma

Birinci hipotezimiz, PNI-40 testinden yüksek skor elde eden katılımcı grubunun, düşük skor elde eden gruba göre Harf-Sayı Dizisi Testinden (Letter-Number Sequencing Test) anlamlı ölçüde düşük skor elde ederler şeklindeydi. Harf-Sayı Dizisi Testi sözel çalışma belleği performansı ölçümünde kullanılmaktadır. Sonuçlar, yüksek PNI-40 skoru elde eden grubun, düşük skor elde eden gruba göre Harf-Sayı Dizisi Testinde anlamlı ölçüde düşük skor elde etmediğini göstermiştir. Ayrıca her iki grubun da Harf-Sayı Dizisi Testindeki aritmetik ortalamaları hemen hemen aynı çıkmıştır.

İkinci hipotezimiz, PNI-40 testinden yüksek skor elde eden grubun, düşük skor elde eden gruba göre Stroop Renk Kelime Testinde (Stroop Color Word Test) anlamlı ölçüde daha uzun tepki süreleri ortaya koyarlar ve anlamlı ölçüde daha çok hata yaparlar şeklindeydi.

Sonuçlar PNI-40 testinde yüksek skor elde eden grup ile düşük skor elde eden grup arasında Stroop Renk Kelime Testi skorları bakımından anlamlı bir fark olmadığını ortaya koydu.

Üçüncü hipotezimiz, PNI-40 testinden yüksek skor elde eden grubun, düşük skor elde eden gruba göre D-KEFS Desen Akıcılık Testinden (Design Fluency Test) anlamlı ölçüde düşük skor elde ederler ve anlamlı miktarda daha fazla LOS ve tekrarlama hatası yaparlar şeklindeydi. Sonuçlar yüksek PNI-40 skoru elde eden grubun, düşük skor elde eden gruba göre D-KEFS Desen Akıcılık Testinde anlamlı ölçüde düşük skor elde etmediğini ve anlamlı miktarda daha fazla LOS ve tekrarlama hatası yapmadığını gösterdi.

Daha önce yapılan benzer araştırmalarda PNI testinden alınan yüksek skorların frontal lob yürütücü işlevlerini ölçen testlerden alınan düşük skorlarla ilişkili olduğunun bulunmasına rağmen bizim araştırmamızda düşük ve yüksek PNI skoru elde eden gruplar arasında yürütücü işlevleri ölçen testler bakımından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun olası sebepleri arasında testlerin uygulandığı ortamların gürültü ve benzeri bozucu etkenlerden mükemmel şekilde izole edilememiş olması bulunabilir. Ayrıca bu araştırmada görece sınırlı sayıda katılımcıya yer verilmiştir. Çalışmaya sadece 84 katılımcı dahil edilebilmiştir. PNI-40 testinden en yüksek ve en düşük skorları elde eden toplam 24 kişinin büyük çoğunluğunun kadın katılımcılar olması da (kadın=17, erkek=7) sonuçların literatürde bulunan daha önceki sonuçlarla farklılaşmasında rol oynamış olabilir. Gerek bizim araştırmamızda gerekse önceki araştırmalarda katılımcı olarak üniversite öğrencileri kullanılmış olmasına rağmen bütün ülkelerdeki eğitimin özdeş olmadığı ve bu farkların da sonuçlar üzerinde etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Mao, Y., Sang, N., Wang, Y., Hou, X., Huang, H., Wei, D., Qiu, J. (2016), Reduced frontal cortex tickness and cortical volume associated with pathological narcissism. *Neuroscience*, 328, 50-57. Erişim adresi:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306452216300902?via%3Dihub>
- Dietzek M., Gaser C., Langbein, K., Nenadic, I., Steinke, J. (2015), Brain structure in narcissistic personality disorder: a VBM and DTI pilot study. *Psychiatry Research*, 231, 184-186. Erişim adresi:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925492714002790?via%3Dihub>.
- Chester, D. S., DeWall, C.N., Lynam, D. R., Powell, D. K. (2015). Narcissism is associated with weakened frontostriatal connectivity: a DTI study. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 11, 1036-1040. Erişim adresi:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4927024/>
- Büyükgüngör, A. (2016). *The Turkish adaptation of the Pathological Narcissism Inventory*. (Master's thesis). Bahçeşehir University, Institute of Social Sciences, İstanbul.

GENÇ YETİŞKİNLERDE SİGARA KULLANIMININ NÖROBİLİŞSEL VE KLİNİK KORELASYONU

Özen, B., Şahin, F. İ., Şahintürk, S. ve Yazıcı, Z. B.

Danışman: Dinn, W. M.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

İletişim teknolojisi alanındaki gelişmeler sonucunda dijital iletişim her gün biraz daha hayatımızın bir parçası haline gelmektedir. Sosyal medyanın da ortaya çıkışıyla mesafeler kısalmış, zaman/mekân algısı kırılmaya ve dünya tam anlamıyla bir “global köy”e dönüşmeye başlamıştır. Sosyal medya kişiye birçok imkân sunmaktadır. Yeni sosyal kimlikler edinebilme, kendini gösterebilme, bilgiye hızla ulaşabilme ve dahil olabilme gibi birçok ihtiyaca karşılık vermesi sebebiyle sosyal medya her yaştan insan için daha cazip bir hal almış ve hızla yaygınlaşmıştır. Bu araştırmada sosyal medya kullanım sıklığının, genç, orta ve ileri yetişkinlik dönemlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı, kişilik özellikleri ile ilişkisi ve sosyal medya yönelik fayda algısı incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini üç yaş grubundan 150 katılımcı oluşturmaktadır. Çalışmada Beş Faktör Kişilik Envanteri – Kısa Formu ve araştırmacılar tarafından geliştirilen bir kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: sigara kullanımı, dışadönüklük, nevrotiklik, psikotiklik, yalan, disinhibisyon, yürütücü işlev bozukluğu, apati

Abstract

The purpose of the present study is seeing neurocognitive and clinical correlates of smoking among young adults. Prior studies showed that there is an association between impulsivity, extroversion and smoking. Research objectives are the relation between smoking and *Eysenck Personality Questionnaire* (EPQ) items (extroversion, neuroticism, psychoticism, lie) and *Frontal Lobe Personality Scale* (FLPS) items (disinhibition, executive dysfunction, apathy).

Keywords: smoking, extraversion, neuroticism, psychoticism, lying, disinhibition, executive dysfunction, apathy

1. Giriş

Teknoloji alanındaki gelişmeler insan hayatının birçok alanında olduğu gibi geleneksel iletişim alışkanlıkları üzerinde de köklü değişimlere yol açmıştır. İletişimin dijital bir hal alması ile mesafeler kısalmış ve tüm dünya bir aracıya gerek duymadan kolay ve hızlı bir şekilde birbirinden haberdar olabilmeye, duygu, düşünce ve yaşantısını diğer tüm insanlarla özgürce paylaşabilmeye başlamıştır. İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler 2000’li yılların başlarında ilk sosyal ağ sitelerinin ortaya çıkmasıyla, günümüzde her kesimden insanı eksenine içine almış ve insan hayatının bir parçası haline gelmiş sosyal medya kavramının doğmasına olanak sağlamıştır. Tüm bu olanaklar sosyal medyayı kişinin davranışlarını şekillendirebilen güçlü bir oluşum haline getirmiştir (Uluç ve Yargı, 2017). Bir tanıma göre “Sosyal medya, kullanıcılara enformasyon, düşünce, ilgi ve bilgi paylaşım imkânı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terimdir” (Tekedere ve Arpacı, 2016).

Hootsuite ve We are social’ın (2018) internet kullanımı ve sosyal medya istatistiklerine göre 2018 yılında Türkiye’de sosyal medya kullanıcılarının sayısının 51 milyona ulaşıldığı ve bu sayının 2017 yılının istatistiklerine göre 3 milyon artış gösterdiği belirtilmiştir. İstatistiklere göre Türkiye’deki kullanıcılarının sosyal medya platformlarında geçirdiği vakit günlük ortalama 2 saat 48 dakika olarak belirlenmiştir.

Kullanıcılar için sosyal medya hesapları kimliklerinin sanal bir yansıması niteliğindedir. Kişiyi kendini tanımlayabildiği ikinci bir sosyal yaşam alanı sunan sosyal medya, sanal ile gerçek arasındaki ayrımın ortadan kalkmasına hatta çoğu zaman sanal yaşamın gerçek yaşamın önüne geçmesine sebep olabilmektedir (Uluç ve Yargı, 2017).

Kişilerin belirli dönemlerde geliştirdikleri davranışlar gözlemlenerek bu davranışların yaşa bağlı olarak farklılaştığını ve yaşın, kişinin gelişim dönemlerini belirlemede önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gelişim dönemleri arasındaki yaşa bağlı geçişleri belirlemek isteyen gelişim psikologları arasında ortak bir karara varılamamıştır (Tekedere ve Arpacı, 2016). Erikson yetişkinlik dönemini üç alt başlıkta incelemektedir. Genç yetişkinlik (20-40), orta yetişkinlik (40-65) ve ileri yetişkinlik (65+) olarak belirlenen gelişim dönemlerinde her dönem kendine has özellikleri barındırmaktadır. Sosyal medya kullanım düzeyi ve amaçlarının kişiden kişiye farklılık göstermesinin yanı sıra bu alanda yapılan araştırmalara göre sosyal medya kullanımı kişilik özelliklerine göre de farklılık göstermektedir (Seviniş ve Bilgin, 2017).

Literatür incelendiğinde, kişilik özellikleri ve sosyal medya kullanımı ile ilgili çeşitli araştırmalara rastlanırken bu alanın farklı gelişim dönemlerindeki bireyler üzerindeki farklılaşmalarına değinilmediği ve bu tür bir karşılaştırma çalışmasının yapılmadığı görülmüştür. Bu araştırmada sosyal medya kullanım sıklığının genel çerçevede ve 5 farklı sosyal platform çerçevesinde üç farklı gelişim dönemindeki yaş aralıklarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı ve bu değişkenlerin kişilik özellikleri ve sosyal medyaya yönelik fayda algısı ile bir ilişkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada, Hootsuite ve We are social'ın (2018) internet kullanımı ve sosyal medya istatistiklerine göre Türkiye'de en sık kullanılan beş sosyal medya platformu olan Facebook, Twitter, Instagram, Whatsapp ve Youtube siteleri incelenmiştir.

Bu amaca uygun olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal medya kullanım sıklığı üç yaş grubunda farklılık gösteriyor mu?
2. Sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı yaş grupları arasında farklılık gösteriyor mu?
3. Sosyal medya kullanım sıklığı, sosyal medya platformlarının kullanım sıklığı, fayda algısı ve kişilik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?

169

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Çalışmaya katılan kişileri belirlemek amacıyla çalışmada, katılımcıların sağlıklı bir şekilde seçilebilmesi için dâhil etme ve dışlama kriterleri belirlenmiştir. Toplam katılımcı sayısı 70 kişidir (39 kadın, 31 erkek). Katılımcılar 18 ile 25 yaş arasında (ort:21,2 ss:2.1), ana dili Türkçe olan, göz kusuru bulunmayan ve de üniversite öğrencisi olan kişilerden belirlenmiştir.

2.2. Materyaller

Tüm katılımcılara “Bilgilendirilmiş Onam Formu” imzalatılmış, çalışmaya katılım için yapılması gerekenler hakkında kısaca bilgilendirilme verilmiş ve katılımcıların onayları alınmıştır. Her katılımcı için demografik bilgilerin yer aldığı ayrı bir belge hazırlanmış ve katılımcılar tarafından doldurulmuştur. Demografik bilgiler kısmında; yaş, eğitim düzeyi, cinsiyeti, baskın el (sağ-sol), görüş bozukluğu ve sigara geçmişi not edilmiştir.

Katılımcıların değerlendirmesini yapmak için iki farklı öz-bildirim ölçeği uygulanmıştır. Bunlar, *Eysenck Kişilik Envanteri (EPQ)* ve *Frontal Lob Kişilik Ölçeği (FLPS)*'dir.

Eysenck Kişilik Envanteri, bir öz-bildirim ölçeği olup, “Evet/Hayır” sorularından oluşmaktadır. İçindeki sorular psikotiklik, dışadönüklük, nevrotiklik ve yalan olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır. Örnek soru olarak; psikotiklik değerlendirmesi için “*Acayip veya tehlikeli etkileri olacak uyuşturucuları kullanabilir miydiniz?*”, dışadönüklük değerlendirmesi için “*Çok değişik meraklarınız var mıdır?*”, nevrotiklik değerlendirmesi için “*Ruh haliniz sık sık inişler çıkışlar gösterir mi?*”, yalan değerlendirmesi için ise “*Bütün alışkanlıklarınız iyi ve arzu edilir cinsten midir?*” sorularını gösterebiliriz.

Frontal Lob Kişilik Ölçeği de bir öz-bildirim kişilik ölçeğidir. Bu ölçekte 5’li Likert derecelendirmesi kullanılmıştır. Sorulara verilen 1 cevabı “Hemen hemen hiç”, 3 nötr/ kararsız ve 5 ise “Hemen hemen her zaman” olarak değerlendirilmektedir. Ölçüm kategorileri disinhibisyon, yürütücü işlev bozukluğu ve apati olarak üç grupta sınıflandırılmıştır. Örnek soru olarak; Disinhibisyon kategorisi için “*Kanunla veya yetkili kişilerle başım derttedir.*”, yürütücü işlev bozukluğu kategorisi için “*Esnek birisi değilim ve alışık olduğum şeyleri değiştiremem.*”, apati kategorisi için ise de “*Duygularımı çok az gösteririm, ilgisiz ve tepkisizimdir.*” Sorularını gösterebiliriz.

170

2.3. İşlem

Dışlama kriterlerinin her birini karşılayan katılımcılarla çalışmaya devam edilmiştir. Tüm uygulamalar sessiz ortamda gerçekleşmiş olup katılımcılar bir araya getirilmemiştir. Veri toplama süresi yaklaşık olarak 30 dakika sürmektedir.

3. Sonuçlar

Toplanan veriler sonucunda araştırmaya katılan katılımcı sayısı 70 olarak belirlenmiştir. Bu katılımcılardan 38’i aktif olarak halen sigara kullanan, 7’si bir zamanlar sigara kullanıp bırakmış olan, 25’i ise hiç sigara kullanmamış kişilerdir.

Kullanıcı (N = 38) Bırakmış (N =7) Hiç (N =25)

Sürekli Değişken
(ortalama/St.Sp.)

Yaş	21.0 (2.3)	21.7 (2.1)	21.1 (2.0)
Eğitim	1.8 (1.4)	1.5 (1.8)	2.3 (1.5)

Kategorik
Değişken (sıklık)

Cinsiyet (K/E)	(22/16)	(2/5)	(15/10)
Baskın El (Sağ/Sol/Çift)	(30/7/1)	(7/0/0)	(21/3/1)

Kullanıcı (N = 38) Bırakmış (N=7) Hiç (N = 25)

EPO Ölçeği

Psikotiklik	7.1 (4.0)	6.7 (3.0)	5.2 (2.7)
Dışadönüklük	14.3 (4.3)	14.2 (3.7)	11.5 (3.6)
Nevrotiklik	13.2 (4.8)	13.8 (3.1)	13.1 (4.6)
Yalan	8.5 (3.8)	11.1 (3.5)	8.8 (3.7)

FLPS Ölçeği

Disinhibisyon	34.8 (8.1)	33.5 (5.8)	30.4 (4.6)
Yürütücü işlev bozukluğu	37.0 (9.0)	31.0 (5.8)	35.0 (7.5)
Apati	27.3 (6.9)	25.4 (4.9)	31.2 (7.8)

* **post-hoc analizi:** Anlamlı fark kullanıcı vs. hiç içmeyen ($p<.03$)

Verilerin değerlendirilmesi sonucunda tahminler ve sonuçlar karşılaştırılmış, hangi sonuçların arasında anlamlı bir bağ olduğu tespit edilmiştir.

İlk hipotezdeki tahmine göre, disinhibisyon (FLPS) ölçümünde, sigara kullanıcılarının kullanmayanlara göre daha yüksek puan alması beklenmiştir. Ancak elde edilen sonuçlar bu tahmine yakın olsa da anlamlı seviyeye ulaşamamıştır.

İkinci hipoteze göre, sigara kullanıcılarının merkezi disfonksiyon (FLPS) ölçümünde sigara kullanmayanlara göre daha yüksek puan alması beklenmiş, elde edilen sonuçlara göre sigara kullanıcılarının puanları kullanmayanlara göre yüksek olsa da yine de anlamlı seviyeye ulaşamamıştır.

Üçüncü hipoteze göre, sigara kullanıcılarının apati (FLPS) ölçümünde sigara kullanmayanlara göre yüksek puan alması beklenmiş, elde edilen sonuçlar bu beklentiye yaklaşmış olsa da anlamlı seviyeye ulaşamamıştır.

Dördüncü hipoteze göre, sigara kullanıcılarının nevrozizm (EPQ) ölçümünde sigara kullanmayanlara oranla yüksek puan alması beklenmiş, ancak elde edilen sonuçlar anlamlı gelmemiştir.

Beşinci hipoteze göre, sigara kullanıcılarının dışadönüklük (EPQ) ölçümünde sigara kullanmayanlara oranla daha yüksek puan alması beklenmiş ve elde edilen sonuçlar bu hipotezi desteklemiştir. Sigara kullanıcıları daha yüksek puan almış ve sonuçlar anlamlı seviyeye ulaşmıştır.

Altıncı hipoteze göre, sigara kullanıcılarının psikotiklik (EPQ) ölçümünde sigara kullanmayanlara oranla daha yüksek puan alacağı tahmin edilmiş, elde edilen sonuçlara göre sigara kullanıcılarının puanları daha yüksek olsa da sonuçlar anlamlı seviyeye ulaşamamıştır.

4. Tartışma

Sonuçlar ışığında var olan hipotezler değerlendirildiğinde görülmüştür ki; yalnızca hipotezlerdeki tahminlerden biri desteklenmiş, diğer tahminlerin sonuçları anlamlı seviyeye ulaşamamıştır. Ulaşılan verilere göre dışadönüklük ve sigara kullanımı arasında korelasyon görülmektedir. Diğer ögelerden hiçbirisi arasında korelasyon görülmemiştir. Korelasyon analizlerine bakıldığında da sigara dozajına bağlı bir ilişkiye ulaşılamamıştır. Günlük sigara sayısı ve kişilik testlerinden alınan puanlar arasında bir bağlantı yoktur.

Sonuçlar değerlendirildiğinde dışadönüklük ve sigara kullanımı arasında bulunan ilişki beklenildiği üzere şaşırtıcı değilken, beklenenin aksine diğer kişilik özellikleri ve sigara kullanımı arasında bir ilişki görülmemesi şaşırtıcı niteliktedir. Sınırlı katılımcı sayısının bu bulguları, yani diğerleri arasında bir korelasyona rastlanmamasını etkilemiş olabileceği göz önünde bulundurulmaktadır. Katılımcılar için bir yaş aralığı belirlenmiş olması ve katılımcıların üniversite öğrencileri arasından seçilip, eğitim düzeylerinin birbirine yakın olması kişilik testlerindeki farklılıkların gözlenememesine sebep olmuş olabileceği düşünülmektedir. Katılımcılar arasındaki kategorilerin sayı dağılımı eşit olmadığından (sigara kullananların sayısı 38 iken hiç kullanmayanların sayısı 25 ve bir dönem kullanıp sonra bırakmış kişilerin sayısı ise yalnızca 7’dir) sonuçların objektifliği istenilen düzeye ulaşamamıştır. Örneklemin kısıtlı olmasının, araştırma sonucunda beklenen ilişkilerin bulunamamasında rol oynamış olabileceği düşünülmektedir.

Onan, Kaplan, Yalçın, Erbaş, Yıldırım, Barlas, Karaca ve Öz (2016) tarafından üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmaya göre “Öğrencilerin madde kullanma durumları ile kişilik özellikleri karşılaştırıldığında, dışadönüklük ($Z=3.63$, $p=.000$) ve psikotizm özelliği ($Z=8.21$, $p=.000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Buna göre madde kullanan öğrencilerde dışadönüklük ve psikotizm alt boyutlarından alınan puan ortalamaları madde kullanmayanlara göre daha yüksektir.” Aynı çalışmada “Nörotizm özelliği ile madde kullanma durumları arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır.” Çalışmamızdan elde ettiğimiz dışadönüklük ve sigara kullanımı arasındaki korelasyon bu çalışmayı desteklemektedir.

Türker (2015) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda “sigara içen ve içmeyen kişilerde Eysenck kişilik testinin alt grupları olan nörotizm, psikotizm ve yalan özelliklerinin farklı olduğu, sigara içen ve içmeyen toplam hastaların en fazla nörotizme yatkınlığı ve bunu psikotizmin izlediği saptanmıştır. Dışa dönüklük açısından sigara içen ve içmeyen hastalarda anlamlı bir fark görülmemektedir. Kişilik alt formlarından en fazla psikotizmdeki 1 birim artış sigara bağımlılığı riskini arttırmaktadır. Bunu nörotizm takip etmektedir. Dışadönüklük ve yalan özelliklerinin artışı sigara bağımlılığı riskini anlamlı olarak arttırmamaktadır.” Çalışmamızdan elde ettiğimiz veriler bu çalışmayı desteklememektedir.

Kaynakça

- Atak, H. (2011). Yetişkinliğe geçiş yıllarında sigara içme davranışlarının psiko-sosyal belirleyicileri ve sigara içmenin yaşam doyumu ve öznel iyi oluşla ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 14(1), 29-43.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Onan, N., Kaplan, H., Yalçın, B., Erbaş, S., Yıldırım, D., Barlas, G. Ü., ... Öz, Y. C. (2016). Üniversite öğrencilerinin madde kullanma durumları ile kişilik özelliklerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 17(1), 25-32
- Türker, G. (2015). *Sigara bağımlılarında kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

DURUMLULUK-SÜREKLİ KAYGI VE BİLGİ İŞLEME HIZI: KORELASYONEL BİR ÇALIŞMA

Topal, K., Ekinci, B., Demirkan, A., Çoban, H., Kırmızıyaka, E. ve Yüksel, B.

Danışman: Dinn, W. M.

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Özet

Modern çağın zor koşullarına ayak uydurmaya çalışan insanoğlunun en büyük problemlerinden birisi kaygıdır. Anksiyete; gerginlik duyguları, endişeli düşünceler ve artan kan basıncı gibi fiziksel değişiklikler ile karakterize edilen bir duygudur (APA, 2019). Kaygının insan zihnine ve bedenine birçok olumsuz etkisi olduğu bilinmektedir. Bunlardan biri de; bir kişinin bilişsel bir görevi yerine getirmek için kullanılan süre olarak tanımlanabilen bir zihinsel beceri olan bilgi işleme hızına etkisidir. Bu çalışmanın amacı, kaygı düzeyi (hem sürekli hem de durumsal) ile bilgi işleme hızı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır.

Anahtar kelimeler: kaygı, bilgi işleme hızı, ilişki, durumluk-süreklilik

Abstract

One of the biggest problems of the human beings who try to keep up with the difficult conditions of the modern age is anxiety. Anxiety; is a feeling characterized by physical changes such as tension feelings, anxious thoughts and increased blood pressure (APA, 2019). It is known that anxiety has many negative effects on human mind and body. For example, it has an effect on the speed of information process. This process is a mental skill that can be defined as the time which a person is used to perform a cognitive task. The aim of this study is to investigate the relationship between the level of anxiety (both continuous and situational) and information processing speed.

Keywords: anxiety, speed of information processing, relationship, state-continuity

1. Giriş

Modern çağın zor koşullarına ayak uydurmaya çalışan insanoğlunun en büyük problemlerinden birisi kaygıdır. Kalabalık şehir hayatı, çarpık yapılaşma, stresli iş ortamı ve duygusal tatmin sağlamaktan uzak insan ilişkilerinin bulunduğu çevrede kişinin kendisini yetersiz hissetmesi durumunda kaygı ortaya çıkmaktadır. Kaygı ile ilgili çalışmalara bakıldığında kaygının olumlu ve olumsuz etkilere sahip olduğu görülür. Aslında kaygı yüz yüze geldiğimiz tehdit unsurlarına karşı koyabilme ve yaşamı sürdürmeye yönelik bir arzudur. Eski çağlarda atalarımız yabani ve çetrefilli yaşam koşullarına ayak uydurup hayatta kalabilmek için kaygıyı yararlı yönde kullanmayı başarmışlardır. Ancak modernleşen dünyada insanların savaş-kaç durumunda kalmasına neden olacak tehditler var olmadığından kaygının yararlı etkilerinden çok zararlı etkileri görülmektedir.

Anksiyete; gerginlik duyguları, endişeli düşünceler ve artan kan basıncı gibi fiziksel değişiklikler ile karakterize edilen bir duygudur (APA, 2019). Anksiyete bozukluğu olan kişiler genellikle tekrarlayan müdahaleci düşüncelere veya kaygılara sahiptir. Endişe duymadan bazı durumlardan kaçınabilirler. Ayrıca terleme, titreme, baş dönmesi veya hızlı kalp atışı gibi fiziksel semptomları da olabilir.

Bilgi işleme süreci, bilginin algılanması, kodlanması, depolanması, eldeki göreve göre problem çözme veya diğer süreçlerin kullanılması, yeni bilginin eskiler ile ilişkilendirilebilmesi için eski bilgilerin geri çağırılması ve sonunda da bir üretimde bulunulmasını içerir (Zeidner'den aktaran Önem, 2012). Bilgi işleme hızı ise bir kişinin bilişsel bir görevi yerine getirmek için kullanılan süre olarak tanımlanabilen bir zihinsel beceridir. Kişinin çevresinden edindiği bilgiyi kavrayabilme ve bu bilgiye reaksiyon gösterebilme hızıyla ilişkilidir. Diğer bir ifadeyle, bilgi işleme hızı bilginin alınmasını ve bu bilgiye tepki verilmesini içeren bir süreçtir.

Bu çalışmanın amacı, kaygı düzeyi (hem sürekli hem de durumsal) ile bilgi işleme hızı arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Kaygı seviyesi ile işlem hızı arasında eğrisel bir ilişki gözlemlenmesi beklenmiştir. Bu durumda hem yüksek hem de düşük endişe seviyeleri, yaygın olarak kullanılan iki bilgi işleme hızı ölçütünde de daha düşük puanlarla ilişkilendirilecektir. Öte yandan sadece yüksek kaygı seviyesi, işlem hızı testlerinde düşük performansla ilişkilendirilecektir.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Çalışmaya 35'i erkek 35'i kadın olmak üzere toplamda 70 yetişkin katılımcı dahil edildi. Katılımcıların herhangi bir görme bozukluğu olmamasına dikkat edildi. Kriterlere uymayan iki katılımcı veri işlenirken hariç tutulmuştur. Bir katılımcı durumluk-sürekli kaygı ölçeğini tamamlamamıştır. İkinci katılımcı ise SSMT ile ilgili talimatları takip etmemiştir. Bunun dışında bu çalışmaya ait herhangi bir dışlama kriteri bulunmamaktadır.

Çoğunlukla üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcıların yaş ortalaması 21,7 (SS=2.5)'dir. 70 katılımcıdan 66 kişi sağ elini, 3 kişi sol elini, 1 kişi de her iki elini de kullanmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu aynı üniversitenin öğrencileri olduğundan sosyoekonomik düzeylerinin benzer olduğu öngörülebilir.

2.2. Materyaller

Bu araştırmada, Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği (DSKÖ), Sembol Sayı Modalitesi Testi (SSMT), Wais Wechsler Yetişkinler İçin Zeka Testine ait Sembol Arama Testi (SAT) adlı dört test uygulanmıştır.

Spielberger (1966), iki faktörlü kaygı yaklaşımında durumluk ve sürekli kaygıyı şu şekilde tanımlar: Durumluk kaygı, kişilerin özel durumları tehdit edici olarak yorumlaması sonucu oluşan duygusal tepkidir. Durumluk kaygının şiddeti ve süresi, algılanan tehdidin miktarı ve kişinin tehlikeli durum yorumunun kalıcılığıyla ilişkilidir. Sürekli kaygı ise, bireyin kaygı yaşantısına yatkınlığıdır. Buna, kişinin içinde bulunduğu durumları genellikle stresli olarak algılama ya da yorumlama eğilimi de denilebilir. Kişi, nesnel kriterlere göre nötr olan durumları tehlikeli ve benliğini tehdit edici olarak algılar. Sürekli kaygısı yüksek bireyler, durumluk kaygıyı da diğerlerinden daha sık ve yoğun yaşarlar (Özusta, 1995).

DSKÖ, katılımcıların kaygı düzeyinin öz raporlarıdır. Bu anket süreklilik bölümü: 20 ve durum bölümü: 20 olmak üzere toplamda 40 maddeden oluşmaktadır. Sürekli bölümünde soruların amacı, genel olarak katılımcıların kaygı düzeyini ölçmektir. Durum bölümünde ise soruların amacı, katılımcıların mevcut endişe düzeyini ölçmektir.

Sembol Arama Testi; Weschsler Yetişkin Zeka Ölçeği (WAIS), Wechsler Çocuk Zeka Ölçeği (WISC) ve Wechsler Okul Öncesi ve Birincil Zeka Ölçeği'nin (WPPSI) bir alt testidir. Sembol Arama alt testi bilgi işlem hızını ve görsel algıyı değerlendirmek için tasarlanmıştır. Wechsler zeka ölçeklerinden elde edilen üç alt testte işleme hızını ölçmek için kullanılabilir. Bu alt test, diğer işlem hızı ölçütlerine (örneğin; SAT, SSMT) benzer şekilde, ölçekten alınan yüksek puan sözel olmayan görsel bilgilerin hızlı ve doğru bir şekilde işleme süresini gösterir. SSMT, bilgi

işlem hızının testidir. SSMT testi çocuklarda ve yetişkinlerde serebral disfonksiyonu izleyen bir ölçüm aracıdır. Sözlü ve yazılı rakamsal cevaplarla anlamsız geometrik şekillerin birleşiminden oluşmuştur. Test nöropsikolojik kurallar çerçevesinde geliştirilmiştir ve oluşturulmuş, hem yetişkinlerin hem çocukların kolaylıkla performans sergileyebileceği bir testtir (Smith, 2002) .

Katılımcıların mümkün olduğu kadar çok ögeyi tamamlamak için 60 saniyeleri vardır ancak öğeleri sırayla tamamlamaları gerekir. Sonuç değişkenleri, doğru cevapların sayısı ve hataların sayısıdır. WAIS-III'den Sembol Arama Alt Testi bilgi işlem hızının bir testidir.

3. Sonuçlar

Anksiyete seviyesi ile bilgi işleme hızı arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek amacıyla SPSS programı kullanılarak durumluk sürekli kaygı ve bilgi işleme hızı test performansı korelasyon analizi yapıldı. Tablo 1 ve Tablo 2’de görüldüğü üzere bilgi işleme hızı testlerinde yüksek kaygı düzeyleri ile düşük performans arasında önemli bir ilişki vardır. Her iki işlem hızı testindeki hata oranları, pozitif ve sürekli kaygı envanteri puanları ile ilişkili bulunmuştur. Bununla birlikte Tablo 1’de görüldüğü üzere; Sembol Arama testinde durumluk kaygı puanları ile hata oranı arasında zayıf ama anlamlı bir ilişki vardır. Her iki işlem hızı testindeki hata oranları ile sürekli kaygı puanları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca anksiyete seviyesinin görev performansını arttırmadığı gözlenmiştir.

Tablo 1 : Korelasyon Analizi: Durumluk Kaygı ve Bilgi işleme hızı Test Performansı

	<i>Tb</i>	<i>p</i>
SSMT-Doğrular	-.113	.178
SSMT-Hatalar	.098	.315
Sembol Arama-Doğrular	-.005	.955
Sembol Arama-Hatalar	.197	.031

Note: τ_b = Kendall's tau-b correlation; SDMT = Symbol Digit Modalities Test; Symbol Search = Symbol Search Subtest from the Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS-III).

Tablo 2: Korelasyon Analizi: Sürekli Kaygı ve Bilgi işleme hızı Test Performansı

	<i>Tb</i>	<i>p</i>
SSMT-Doğrular	-.016	.815
SSMT-Hatalar	.211	.030
Sembol Arama-Doğrular	-.023	.783
Sembol Arama-Hatalar	.291	.002

Note: τ_b = Kendall's tau-b correlation; SDMT = Symbol Digit Modalities Test ; Symbol Search = Symbol Search Subtest from the Wechsler Adult Intelligence Scale (WAIS-III).

4. Tartışma

Durumluk-sürekli kaygısı ve bilgi işleme hızı arasındaki korelasyonel ilişkiyi görebilmek amacıyla yürüttüğümüz bu çalışmada; kaygı düzeyi ile işlem hızı arasında zayıf da olsa bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Güçlü ya da orta seviye de bir ilişki olmasını açıklayan bir takım sebepler öne sürülebilir. Tüm katılımcıların genç üniversite öğrencileri olmaları nedeniyle bulgular diğer yaş grupları için geçerli olmayabilir. Uygulanan testler, performans kaygısı yaratacak derecede stres veya endişe uyandırıcı olmayabilir, testlerin İngilizceden çevrilmiş olması da göz önünde bulundurulmalıdır. Daha zorlu testlerle daha güçlü bir ilişki gözlemleyebiliriz. Aynı zamanda eğitim seviyesi ve yaş aralığı daha geniş tutulduğu takdirde daha doğru ve etkili sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca testleri uyguladığımız zaman dilimi göz önünde bulundurulursa ve aynı testler farklı zaman diliminde uygulanırsa farklı sonuçlar elde edilebilir. Örneğin vize ve final dönemlerinde uygulanabilecek olan durumluk-sürekli kaygı ölçeği farklı sonuçlar elde etmemizi sağlayabilir.

Kaynakça

- Bayer, M. (2013). *Yönetici karmaşık dikkat işlevlerini değerlendiren testlerin 8, 9, ve 10 yaş grubu Türk çocuklarında güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Büyüköztürk, Ş. (1997). Araştırmaya yönelik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim Yönetimi*, 3(4), 453-464.
- Kaya, M., ve Varol, K. (2004). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ve kaygı nedenleri (Samsun örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 31-63.
- Özusta, H.Ş. (1995). Çocuklar için durumluk-sürekli kaygı envanteri uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 32-44.
- Yılmaz, İ.A., Dursun, S., Güzeler, E.G., ve Pektaş, K. (2014). Üniversite öğrencilerinin kaygı düzeyinin belirlenmesi: bir örnek çalışma. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 1-11. doi: <http://dx.doi.org/10.17339/ejovoc.82823>

50. TÜBİTAK LİSE ÖĞRENCİLERİ ARAŞTIRMA PROJELERİ YARIŞMASI KAZANAN ÇALIŞMALAR

INSTAGRAM KULLANICISI LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SANAL KİMLİK DÜZEYLERİNİN NARSİSİZM VE SOSYAL DUYGUSAL YALNIZLIK DÜZEYLERİYLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Atlı, Z. İ.

Danışman: Aydoğan, T.

Sakarya Cemil Meriç Sosyal Bilimler Lisesi

1. Giriş

Bu çalışmayla lise öğrencilerinin sanal kimlik, sosyal duygusal yalnızlık ve narsisizm düzeylerini belirlemek, öğrencilerinin sanal kimlik, sosyal duygusal yalnızlık ve narsisizm düzeylerinin farklı değişkenlere göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek ve sanal kimlik, sosyal duygusal yalnızlık ve narsisizm ölçekleri toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştırmaktır.

Çalışmamda ilişkisel tarama modeli esas alınmıştır. Bilindiği üzere ilişkisel tarama modelinde iki yada daha fazla değişken arasındaki ilişkinin herhangi bir manipülasyon durumu olmadan incelenmesi esas olduğundan çalışmamızda da sana kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ise narsisizm düzeylerinin ilişkisi ele alınmıştır. Sanal kimlik ölçeğinin lise öğrencilerine uygulanması konusunda hakkında görüşlerine başvurulmuştur.

2. Yöntem

2.1. Katılımcılar

Bu çerçevede araştırmamın evrenini Sakarya'nın Adapazarı ilçesindeki farklı türdeki liselerden oluşturmakta olup; örneklemini ise 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında söz konusu ilçedeki üç

devlet lisesinin 9,10,11 ve 12. sınıfına devam eden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş 169'u kız, 149'u erkek olmak üzere toplam 318 öğrenci oluşturmuştur.

2.2 Materyaller

Araştırmaya ilişkin sosyo-demografik bilgileri belirlemek amacıyla öğrencilerin cinsiyeti, sınıf düzeyi, Instagram kullanım amacı ve takipçi sayısı anne ve baba eğitim düzeyi sorular yer almaktadır.

2.3. İşlem

Okullardan gerekli izinler alındıktan sonra öğrencilere anketler uygulanmıştır. Anketlerin uygulanışı ve toplanması yaklaşık 8-16 dakika sürmektedir. Anketlerin toplanmasından sonra verilerin analizine geçilmiş, demografik değişkenler gruplandırılmıştır.

2.4. Veri Analiz Yöntemleri

Daha sonra ölçekler (sanal kimlik, sosyal duygusal yılmazlık, narsizim) puanlanmış ve edinilen verilerin istatistiksel olarak çözümleme işlemi SPSS 21 programı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerini betimleyecek yüzde ve frekans dağılımları çıkarılarak analizlere başlanmış, sonrasında ölçeklerin toplam puanlarını ifade etmek için SH_x , X , SS değerleri saptanmıştır. Örneklemin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kormogolov Simirnov testi uygulanmıştır. Dağılımın normal olduğu durumlarda parametrik olmayan durumlar içinse nonparametrik olan analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda:

- 1- Örneklem grubunda yer alan lise öğrencilerin sanal kimlik, sosyal duygusal yılmazlık, ölçeklerinden aldıkları puanların cinsiyet, anne baba medeni durum ve Instagram kullanım amacı değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Bağımsız Grup t Testi,
2. Örneklem grubunda yer alan lise öğrencilerin sanal kimlik, sosyal duygusal yılmazlık, ölçeklerinden aldıkları puanların sınıf düzeyi, anne baba eğitim düzeyi, Instagram'da takipçi sayısı değişkenlerine göre karşılaştırmak için tek yönlü varyans analizi (ANOVA),
3. ANOVA analizinin sonucunda gruplar arasında farklılık varsa, farklılığın hangi grupların arasında olduğunun belirlenmesi için post-hoc Scheffe testi

4. Örneklem grubunda yer alan lise öğrencilerin narsisizm ölçeğinden aldıkları puanların cinsiyet, anne baba medeni durum ve Instagram kullanım amacı değişkenlerine göre karşılaştırmak için non- parametrik Mann Whitney-U testi
5. Örneklem grubunda yer alan lise öğrencilerin narsisizm ölçeğinden aldıkları puanları sınıf düzeyi, anne baba eğitim düzeyi, Instagram’da takipçi sayısı değişkenlerine göre karşılaştırmak için non-parametrik Kruskal Wallis-H testi, farklılığın kaynağını belirlemek için Mann Whitney-U testi
6. Örneklem grubundaki öğrencilerin sanal kimlik, sosyal duygusal yalnızlık ve narsisizm ölçeklerinden aldıkları toplam puanların ilişki düzeyini belirlenmek için Pearson Korelasyon Analizinden yararlanılmıştır.
7. Edinilen veriler anlamlılıklar en az $p < .05$ düzeyinde olacak şekilde sınanmış, diğer anlamlılık düzeyleri ayrıca belirtilmiştir. Bulgular çizelgeler halinde araştırmanın amaçlarına uygun olarak sunulmuştur

3. Sonuçlar ve Tartışma

Sonuç olarak sanal kimlik, sosyal duygusal yalnızlık ve narsisizm ölçeği arasındaki ilişkiyi, belirlemek için yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon analizi yapılmış, sanal kimlik ve sosyal duygusal yalnızlık ölçekleri arasında pozitif yönde ($r = .182^{**}$; $p < .001$); sanal kimlik ölçeği ile narsisizm ölçeği arasında pozitif yönde ($r = .177^{*}$; $p < .001$) anlamlı ilişki bulunduğundan “Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm, puanları arasında anlamlı ilişki vardır.” hipotezimiz sanal kimlik, duygusal yalnızlık ve narsisizm, puanları için kabul edilirken sosyal yalnızlık puanları için reddedilmiştir.

• Lise öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre ölçeklere verdikleri cevapların ortalamaları sanal kimlik ve sosyal yalnızlık ölçekleri için anlamlı farklılık göstermemişken ($p > .05$), duygusal yalnızlık ve narsisizm ölçekleri için kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık göstermiştir. ($p < .05$) Buradan hareketle “Ortaöğretim öğrencilerinin Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm puanları öğrencilerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezimiz sanal kimlik ve sosyal yalnızlık ölçekleri için reddedilirken ($p > .05$) duygusal yalnızlık ve narsisizm ölçekleri için kabul edilmiştir. ($p < .05$) Kardaş(2017), üniversite öğrencileri üzerin yaptığı çalışmasında sanal kimliğin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Karakuş(2017), lise öğrencilerinin psikolojik savunmaları açısından narsisizmi ele aldığı çalışmasında narsisizmin cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık

gösterdiğini ve birçok çalışmada benzer sonuca ulaşıldığını belirtmiştir. Tan (2000) ve Salimi (2011) ise cinsiyete göre sosyal duygusal yalnızlık puanlarında anlamlı farklılık bulmuştur.

- Lise öğrencilerin Instagram kullanım amacı değişkenine göre ölçeklere verdikleri cevapların ortalamaları sanal kimlik ve sosyal duygusal yalnızlık ölçekleri için anlamlı farklılık göstermemişken ($p>,05$), narsisizm ölçeğinden daha çok takip amaçlı Instagram kullanan öğrenciler lehine anlamlı farklılık göstermiştir. ($p<,05$) Buradan hareketle “Ortaöğretim öğrencilerinin Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm puanları öğrencilerin Instagram kullanım amaçlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezimiz sanal kimlik ve sosyal ve duygusal yalnızlık ölçekleri için reddedilirken ($p>,05$) narsisizm ölçeği için kabul edilmiştir. ($p<,05$)

- Lise öğrencilerin anne babalarının medeni durumu değişkenine göre ölçeklere verdikleri cevapların ortalamaları sanal kimlik, sosyal yalnızlık ve narsisizm ölçekleri için anlamlı farklılık göstermemişken, ($p>,05$) duygusal yalnızlık ölçeği için anne babasının medeni durumu evli olanlar lehine anlamlı farklılık göstermiştir. ($p<,05$) Bu nedenle “Ortaöğretim öğrencilerinin Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm puanları öğrencilerin anne babalarının medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezimiz sanal kimlik, sosyal yalnızlık ve narsisizm ölçekleri için reddedilirken ($p>,05$), duygusal yalnızlık ölçeği için kabul edilmiştir. ($p<,05$) Karakuş (2017) çalışmasında anne baba birlikteliğine göre narsisistik kişilik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma görüldüğünü belirtmiştir.

- Lise öğrencilerin sınıf düzeyi değişkenine göre ölçeklere verdikleri cevapların ortalamaları sanal kimlik ve sosyal ve duygusal yalnızlık ölçekleri için anlamlı farklılık göstermezken ($p>,05$), narsisizm ölçeği için anlamlı farklılık bulunmuş ($p<,05$), farklılığın hangi gruptan kaynaklı olduğu için yapılan analizde 9.sınıf ile 11. sınıf öğrenciler arasında 11 sınıf öğrenci grubu lehine; 11.sınıf ile 12.sınıf öğrencileri arasında 11.sınıf öğrenci grubu lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Buradan hareketle “Ortaöğretim öğrencilerinin Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm puanları öğrencilerin sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezimiz sanal kimlik ve sosyal ve duygusal yalnızlık ölçekleri için reddedilirken ($p>,05$) narsisizm ölçeği için kabul edilmiştir. ($p<,05$) Özdemir (2017) sınıf düzeyine göre narsisizm puanlarında anlamlı bir farklılık bulmamış, Tan (2000) ise sınıf düzeyine göre yalnızlık düzeyi puanlarında anlamlı farklılık bulmuştur.

• Lise öğrencilerin anne eğitim düzeyi değişkenine göre ölçeklere verdikleri cevapların ortalamaları sosyal ve duygusal yalnızlık ölçeği için anlamlı farklılık göstermezken ($p>,05$), sanal kimlik ve narsisizm ölçeği için anlamlı farklılık bulunmuştur. ($p<,05$) Sanal kimlik ölçeğinde farklılığın hangi gruptan kaynaklı olduğu için yapılan analizde annesi ilkokul mezunu öğrencilerle annesi ortaokul öğrenciler arasında annesi ilkokul mezunu öğrenci grubu lehine; annesi ortaokul mezunu öğrencilerle annesi üniversite öğrenciler arasında annesi üniversite mezunu öğrenci grubu lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Bu nedenle “Ortaöğretim öğrencilerinin Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm puanları öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” sosyal ve duygusal yalnızlık ölçeği için reddedilirken ($p>,05$) sanal kimlik ve narsisizm ölçeği için kabul edilmiştir. ($p<,05$) Koşan (2018) Facebook kullanan üniversite öğrencilerinin narsisizm düzeyi üzerine yaptığı çalışmada narsisizm puanının anne eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini belirtmiştir.

• Lise öğrencilerin baba eğitim düzeyi değişkenine göre ölçeklere verdikleri cevapların ortalamaları sosyal ve duygusal yalnızlık ölçekleri için anlamlı farklılık göstermemiştir. ($p>,05$) Bu nedenle “Ortaöğretim öğrencilerinin Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm puanları öğrencilerin babalarının eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” Hipotezimiz bütün ölçekler için reddedilmiştir. ($p>,05$) Karakuş (2017) çalışmada baba eğitim düzeyine göre narsisizm kişilik ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmanın görülmediğini ifade etmiştir.

• Lise öğrencilerin Instagram’daki takipçi sayısı değişkenine göre ölçeklere verdikleri cevapların ortalamaları sanal kimlik ölçeği ve sosyal yalnızlık için anlamlı farklılık göstermezken ($p>,05$), duygusal yalnızlık ve narsisizm ölçeği için anlamlı farklılık bulunmuştur. ($p<,05$) Duygusal yalnızlık ölçeğinde farklılığın hangi gruptan kaynaklı olduğu için yapılan analizde takipçi sayısı 1-200 olan öğrenci grubu ile takipçi sayısı 601 ve üzerinde olan öğrenci grubu arasında takipçi sayısı 1-200 olan öğrenci grubu lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Narsisizm ölçeğinde farklılığın hangi gruptan kaynaklı olduğu için yapılan analizde takipçi sayısı 1-200 kişi arasında olan öğrencilerin sıra ortalamaları ile takipçi sayısı 401-600 ile 601 ve üzeri kişi arasında olan öğrencilerinin sıra ortalama puanları arasında takipçi sayısı 1-200 kişi arasında olan öğrenci grubu lehine; takipçi sayısı 201-400 kişi arasında olan öğrencilerin sıra ortalamaları ile takipçi sayısı 401-600 ile 601 ve üzeri kişi arasında olan öğrencilerinin sıra ortalama puanları arasında takipçi sayısı 201-400 kişi arasında olan öğrenci

grubu lehine anlamlı farklılık saptanmıştır. Dolayısıyla “Ortaöğretim öğrencilerinin Sanal kimlik, sosyal ve duygusal yalnızlık ve narsisizm puanları öğrencilerin Instagram’daki takipçi sayılarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.” hipotezimiz sanal kimlik ve sosyal yalnızlık ölçekleri için reddedilirken ($p>,05$) duygusal yalnızlık ve narsisizm ölçeği için kabul edilmiştir. ($p<,05$) Kardaş(2017)’nin aktardığına göre Carpenter, (2012) görkem meraklısı ve hak iddiasında olan narsist kişilerin gerçek hayattakinden çok sanal ortamdaki sosyal ağlarda beğenilme ve destek arayışı içerisinde olduklarını tespit etmiştir. Bergman ve diğ (2011) ise narsist insanların Facebook üzerinden edindikleri arkadaşlarının kendilerinin ne yaptığıyla ilgilendiklerini, neyle meşgul olduklarını merak ettiklerine, öğrenmeye çalıştıklarına inandığını ifade etmiştir. Koşan (2018) de çalışmasında narsisizm puanının Facebook takipçi sayısı değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Kardaş(2017), çalışmasında sosyal medya (Twitter ve Facebook) sitelerine üye olma değişkenine göre sanal kimlik düzeyinin alt boyutlarının anlamlı farklılık gösterdiğini belirtmiştir.

Kaynakça

- Bor, H. A. (2018). *Ergenlerde sosyal medyaya yönelik tutum sosyal medya kullanımında gelişmeleri kaçırma korkusu ve sosyal kaygı arasındaki ilişkiler* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükcibeci, A. (2017). *Ergenlerde sosyal dışlanma, yalnızlık ve okul öznel iyi oluş arasındaki ilişki: empatik eğilimin aracı rolü* (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cihangiroğlu, N. (2015). Narsist kişilik eğilimleri ile kurumsal bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 1-18.
- Çalışkan, P. (2015). *Erkek eşcinsel bireylerde sosyal ve duygusal yalnızlığın araştırılması* (Yüksek lisans tezi). Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dursun, Ö. Ö., ve Tuğtekin, E. B. (2016). *Eğitimde teknoloji okumaları: Sosyal medyanın yeni sorunsalı: sanal kimlikler*. İstanbul: TOJET.
- Durualp, E. (2018). *Örnekleme yöntemleri (PowerPoint sunumu)*. Erişim adresi: <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=2651>
- Eminoğlu, M. (2018). *Ergenlerde sosyal ve duygusal yalnızlık ile akran zorbalığı arasında psikolojik dayanıklılığın aracı rolü* (Yüksek lisans tezi). Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt.
- Gargarigiller, A. (2013). *Kadına yönelik şiddet narsizm ve saldırganlık arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik* (Çev. Ü. Tatlıcan), İstanbul: Say Yayınları.
- İmamoğlu, S. (2008). *Genç yetişkinlikte kişilerarası ilişkilerin cinsiyet, cinsiyet rolleri yalnızlık algısı açısından incelenmesi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karakuş, Ç. (2017). *Lise öğrencilerinde psikolojik savunmalar açısından narsizm ve benlik saygılarının karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Sebhattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kardaş, S. (2017). *Sanal kimlik ve spiritüel iyi oluşun üniversite öğrencilerinin barsistik eğilimlerini yordayıcılığı* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Koşan, Y. (2015). *Üniversite öğrencilerinin Facebook kullanımının narsisizm ve saldırganlık düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Nuraydın, H. D. (2018). *Sınıflarında kaynaştırma öğrencisi olan ve olmayan okul öncesi öğretmenlerinin mesleğe yabancılaşma durumlarının karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özatça, A. (2009). *Ergenlerde sosyal ve duygusal yalnızlığın yordayıcısı olarak aile işlevleri* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özdemir, H. E. (2017). *Bir grup üniversite öğrencisinde bağlanma stilleri ile narsisizm arasındaki ilişki: Reddedilme duyarlılığının aracı rolü* (Yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, Z. (2015). Sosyal medyada kimlik inşasında yeni akım: özçekim kullanımı. *Maltepe Üniversitesi · İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 112-131.
- Pancar, A. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Peker, C. (2015). *Ergenlerde algılanan ebeveynlik stilleri, narsisizm, psikolojik ve sosyal uyum* (Yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Sütlüoğlu, T. (2015). Sosyal paylaşım ağlarında gençlerin sosyalleşme ve kimlik inşası süreçleri: Facebook örneği, *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 125-147.
- Tan, D. (2000). *Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile denetim odaklarının aile destek düzeyleri ve özlük nitelikleri açısından karşılıklı olarak incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yurdakul, A. (2015). *Örgütsel narsisizm ile öğretmenlerin özyeterlilik algıları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, Uşak.

**TÜRKİYE’DE GÖRME ENGELLİ BİR BİREY OLARAK YAŞAMAK ÜZERİNE:
SANAT TEMELLİ BİR ARAŞTIRMA**

Gürpınar, Ç. ve Gürpınar C.

Danışman: Gürsoylar, G.

Anabilim Eğitim Kurumları

Özet

Görme engelli bireylerin problemlerini tespit etmek adına birçok çalışma yapılmıştır. Ancak görme engelli bireyler hakkında yapılan çalışmalar incelediğinde genellikle araştırmaların bu bireylerin direk kendileriyle olmaktan çok çevreleri, aileleri veya eğitimciler üzerinde olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalardan bazılarının ise sadece kaynak araştırması şeklinde olduğu da fark edilmiştir. Bu çalışma görme engelli bireylerin engel durumları ve bu engelde toplum faktörünü ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: sosyal psikoloji, engellilik, görme engeli, görme engelli bireyler ve sorunları, sanat ve resim

Abstract

Humans need socialization and want to take a place in society as social beings. However, as an individual, it is not easy to find your place in society. People with disabilities have more difficulty in taking part in society than people without disabilities. Disabled people are being isolated from society by being excluded and humiliated due to their disabilities. In the field of social psychology a study was conducted on visually impaired individuals in order to examine the effects of society on individual behaviour. In this study, visually impaired individuals were asked to express their thoughts about being visually impaired in our country through art and painting. Based on the data obtained, the societal factor which has influenced the visually impaired individuals will be examined. From the data obtained, solutions for the social adaptation of visually impaired individuals will be suggested.

Keywords: social psychology, disability, sightlessness, visually impaired individuals and their problems, art and painting

1. Giriş

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanın bu özelliği düşünüldüğünde onun diğer insanlarla olan ilişkisi toplumda yer bulması açısından oldukça önemlidir. İnsanın toplumsal bir varlık olarak kimlik oluşturması ve kişiliğinin gelişmesi sosyal alandaki yaşayışı ile doğrudan ilişkilidir. Aynı şekilde toplum da bireylerden oluşan birlikteliği ifade eder. Yani birey ve toplum karşılıklı olarak birbirini etkilerler (Güven, Dursun,2018). İnsanın toplumla yürütebildiği sağlıklı ilişki onun sosyalleşmesini sağlar. Sosyal psikolojinin çalışma alanı olan insan ve toplum ilişkisinde bazen toplumun insan üzerinde oluşturduğu baskı durumu insanın toplumsal uyum sürecini zedeler.

Engel, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle herhangi bir yeteneğin normal sayılan kişiye göre azalması ya da kaybedilmesidir. (Dünya Engelliler Vakfı, Koca, 2010) Engel çeşidi ne olursa olsun bu bireylerin sosyalleşme konusunda sorun yaşadıkları kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Çalışmamız görme engelli bireyler üzerine gerçekleştirilmiştir. Görme engelli bireylerin sosyal gelişiminde toplumun bu bireylere yaklaşımı oldukça etkilidir. Görme engelli bireyler başarısızlığa aşırı duyarlılık göstermekte, temel kişiler arası iletişim becerilerinde güçlük yaşamakta, bazen var olan engel durumu bireyin fiziksel ve zihinsel gelişimini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle görme engelli bireylerin günlük ve bağımsız yaşama becerileri ile iletişim ve toplumsal uyumlarını kolaylaştırmalarında toplum tarafından desteklenmeleri gerekmektedir. Ancak bu desteğin görme engelli bireylere sunulmasında yaşanan en önemli problem de bu bireylerle sağlıklı iletişimin kurulamaması ve onların yaşadıkları sıkıntıların anlaşılamamasıdır (Karaca, Öztürk, 2009). Görme engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunlar oldukça fazladır. Bu sorunları maddeler halinde belirtecek olursak (Arslan, Şahin, Gülnar, Şahbudak, 2014);

- Görme engelli bireylere “iş yapamaz” anlayışıyla yaklaşılması ve üretim dışında tutularak toplumsal izolasyona maruz bırakılması,
- Görme engelli bireylerin cadde ve sokaklardaki biçimsiz rampalar, kaldırımlar, kaldırımlarda bulunan ağaçlar, elektrik direkleri, beton mantarlar, esnaf tezgahları ve kuyular nedeniyle yaralanması veya hayatlarını kaybetmesi,
- Trafik ışıklarında sinyal veren seli sistemlerin az olması ve sürücülerin engellilere geçiş üstünlüğünü vermemeleri nedeniyle kazaların yaşanması,

- Görme engelli bireylerin görme engeli nedeniyle zihinsel gelişiminde farklılıklarının dikkate alınmayıp normal sınıflarda eğitim görmeleri nedeniyle eğitimden uzaklaşmaları,

Ülkemizde görme engelli bireylerin sorunlarına yönelik T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve görme engellilere yönelik kurulmuş sivil toplum kuruluşları tarafından birçok çalışma yapılmaktadır (TC. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 2010).

2. Yöntem

Bu çalışmada bir nitel araştırma deseni olan sanat temelli araştırma kullanılmıştır. Bu desende görsel anlatıma dayalı verilerle bilimsel araştırma ve sanatsal anlatım ilişkilendirilmektedir. Sanatsal anlatım yoluyla yapılan araştırmada öğrencilerin verilen durumları kendi algılarıyla ve bakış açılarıyla ifade etmeleri istenmektedir (Eristi, 2010). Çalışmada bu desenin kullanılmasındaki en önemli sebep desenin tamamen öğrenci merkezli olmasıdır. Ayrıca bu desen sayesinde görme engelli olan öğrencilerinde çizim yapabildiklerini ve engellerine rağmen çevre algılarını nasıl ortaya koydukları gösterilmek istenmiştir. Çalışma iki haftalık bir çalışmadır. Toplamda 4 ders saati sürmüştür. Çalışma gidilen kurumun görsel sanatlar dersinde görsel sanat öğretmeni ve özel eğitim öğretmeni rehberliğinde gerçekleşmiştir. Çalışmanın içeriği hakkında öğrencilere tarafımızdan bilgi verildikten sonra öğrencilere “Sizce Türkiye’de görme engelli bir birey olmak nedir?” sorusu sorularak, bu soruya yönelik duygu ve düşüncelerini resmetmeleri istenmiştir. Öğrencilerin çizim esnasında sorduğu sorulara cevap verilmemiştir. Çünkü araştırma deseni gereği öğrenciler iyi ya da kötü herhangi bir şekilde yönlendirilmemelidir. Öğrencilere belli bir süre verildikten sonra desenin uygulanışı gereği çizdikleri resimlere yönelik “Bu resimde neler çizdiniz?” ve “Bu resimde ne anlatmak istediniz?” şeklinde iki soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplar öğrencinin anlatımıyla kaydedilmiştir.

3. Sonuçlar

Öğrencilerin “Sizce Türkiye’de görme engelli bir birey olmak nedir?” sorusuna yönelik olarak çizdikleri resimlerden 6 tema elde edilmiştir.

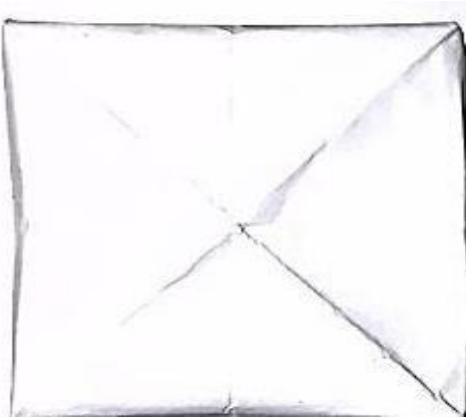
3.1. Sokakta Yürümekte Zorluk Çekmek

Şekil 1- K1'nin resimsel anlatımı

K-1 Türkiye’de görme engelli bir birey olmak dediğimizde sokakta yürümekte zorluk çektiğini ifade etmiştir. Çizdiği resmi *‘İnsanlar sokakta hiçbir şey olmadan rahatça ve mutluca yürüyebiliyorlar. Yollarda engel olmayınca daha rahat yürürüz.’* şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca bu öğrencimiz, yaşadığı bu problemle ilgili insanların duyarsızlığını *‘Bence en büyük engel, insanların bilinçsiz olması. Aslında biz değil onlar engelli.’* şeklinde açıklamıştır.

3.2. Görme Engelini Bireysel Bir Problem Olarak Görmek

Şekil – 2 K2 ‘nin resimsel anlatımı

K-2 ülkemizde görme engelli bir birey olarak yaşamak üzerine yaptığımız çalışmada resim çizmek istememiştir. Onun yerine katlama sanatıyla içinde bulunduğu durumu anlatmak istemiştir. Neden resim çizmek istemediği sorulduğunda *‘Çizme yeteneğim çok yok. Kendimi en iyi bu şekilde ifade edebilirim.’* demiştir. Öğrencimiz katlama sanatıyla boş bir kâğıttan kutu yapmıştır. Sonrasında ise kendisine bu kutuyla ne anlatmak istediği sorulduğunda şu cevabı vermiştir: *‘Ben yaşamımdaki sorunları değil, nasıl bir dünyada yaşadığımı anlatmaya çalıştım. Kendimi kapalı bir kutudaymışçasına yalnız hissediyorum. Bu kutunun içinde yaşadığım sorunlar gizli. Kutunun içinde her şeyim gizli. Kendimi kapalı bir dünyada gibi hissediyorum. İnsanın yüreğini bir ışık aydınlatır ya benim yüreğim bir hapisane gibi bir ışık bile yok. İşte bu benim dünyam, kapalı dünyam. Hislerimi dışarıya açamıyorum. Çekiniyorum anlatmaya o yüzden size durumumu bu şekilde anlatmak istedim. Evde*

kardeşlerim var ama orada bile kendimi yalnız hissediyorum. Bu nedenle böyle hissediyorum. Şu an biraz daha iyiyim. Küçüklüğümdeki gibi değilim. Okul ve çevremin gelişmesi yalnızlıktan kurtulmamı sağladı. Artık bazı hislerimi anlatabiliyorum. Ama hala yalnızım.’ şeklinde ifade etmiştir.

3.3. Toplumda Kabul Görmemek, İnsanlardan Rahatsızlık Duymak

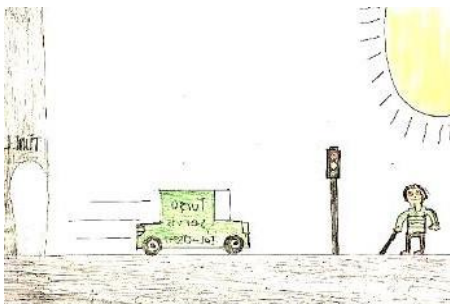

Şekil 3- K-3'ün resimsel anlatımı

K-3 çizdiği resmi ‘Mavi üstlül kadın bir engelli, biraz şişman olan adam da normal bir insan. Engelli insan yoldan karşıya geçmeye çalışıyor ama adam da onun koluna hemen giriyor, hiçbir şey sormadan, onu rahatsız edici hareketlerle paldır küldür bir yere götürmeye çalışıyor. Hiç kızın sözünü dinlemiyor. Kızın nereye gideceğini bile bilmiyor. Burada adamın en azından iyi niyetli olduğunu görüyoruz ama yine de engelli olan kızın hiçbir şey yapamayacağını düşünerek ona gerektiğinden fazla yüklenmiş oluyor. Bu yüzden bence en büyük engel, bir insanın karşısındaki bir insanın duygularını anlayamamasıdır. Çizdiğim resimde adam iyi niyetli olsa da kız bunu yanlış da anlayabilir.’ şeklinde açıklamıştır.

193

3.4. Araçlardan, Şoförlerden Korkmak Ve Toplu Taşıma Kullanamamak

K-4 çizdiği resmi ‘Burada görme engelli bir insan var. Arabalar karşıdan hızla geliyorlar ve bazı şoförler çok dikkatsiz araba kullanıyorlar. Gören kişi hemen kenara çekilebiliyor ama görme engelli

ne yapacağını bilmiyor. Araba da hızlı gelince engelli insana çarpabilir.’ şeklinde ifade etmiştir.

Şekil 4- K4’ün resimsel anlatımı

3.5. Toplumda Engelli İnsanlar İçin Yapılan Uygulamalardan Yararlanamamak

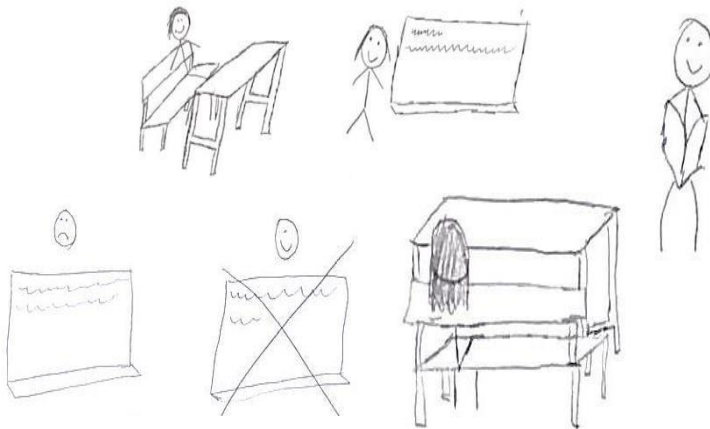

Şekil 5- K5’in resimsel anlatımı

K-5 çizdiği resmi ‘Haberlerde duyup etkilendiğim bir şeyi çizmek istedim. Alışveriş merkezindeki asansörleri engelliler yerine normal insanlar kullanıyor. Engelliler asansöründe engellilere yer verilmesi gerekiyorken normal insanların kendilerini düşünüp engellileri düşünmediklerini çizdim. Bu imkânları bizim kullanmamız gerekirken kullanmaması gereken insanlar kendi menfaatleri için kullanıyorlar. Önemli olan şey bunları ayırt etmek, bunların farkına varabilmektir ve karşımızdaki insanın bu imkânları kullanmasına izin vermektir.’ şeklinde ifade etmiştir.

194

3.6. Görme Engeli Nedeniyle Eğitim Hayatını Sürdürememek, Gelecek Kaygısı Duymak

Şekil -6 K6 ‘nın resimsel anlatımı

K-6’nın çizdiği resmi ‘Bu okula gelmemin sebebimi anlattım. Eski okulumda normal öğrencilerle birlikte okuyordum ve tahtayı görmekte aşırı zorlanıyordum. Orada öğretmenlerim ders anlatıyordu ama ben tahtayı

göremiyordum. Öğretmenlerim bana yardımcı olmuyorlardı. Okul hayatım beni zorluyordu.

Arkadaşlarım da benimle dalga geçiyorlardı. Bana tahtada ne yazdığını söylemiyorlardı. Hocalar benimle 40 kişinin arasında ilgilenmiyor ya da ilgilenmiyorlardı. Ben de bu yüzden buraya geldim. O okulda okurken neden böyleyim diye düşünüyordum. Şimdi böyle düşünmüyorum. Okulumu değiştirdiğim için şimdi daha iyiyim, burada benim gibi göremeyen arkadaşlarımlar beraber daha iyi eğitim aldığımı düşünüyorum, iyi ki de gelmişim. Görmek bir engel değil. Ben her şeyi yapabilirim.’ şeklinde ifade etmiştir.

4. Tartışma

Sosyal psikolojik bir çalışma olarak değerlendirilebilecek bu araştırmada görme engelli öğrencilerden elde edilen veriler altı temada toplanmıştır. Bu temaların dağılımına bakıldığında ise görme engelli bireylerin ilk akla gelen sorunları sokakta yürüyememek, toplumda kabul edilmemek ve insanlardan rahatsızlık duymak çıkmıştır. Ayrıca bazı öğrenciler toplumun görme engelli bireylere bakış açısını eleştirmiş ve insanların bencilce davrandıklarını ifade etmiştir. Bu ben merkezli davranışlar ya da sözel olarak görme engelli bireylere kullanılan kırıcı ifadelerin aslında görme engelli bireyleri topluma katılmaktan uzaklaştırdığı görülmüştür. Öğrencilerin genel itibarıyla açık bir şekilde kendilerini ifade edebildikleri kendi aralarında bir sorun yaşamadıkları görülmüştür. Ancak herhangi bir engeli olmayan bireylerden bahsedildiğinde bazılarının sinirli bazılarının ise ürkek tavırlar sergiledikleri fark edilmiştir.

Görme engelli bireylerin toplumun içerisinde var olmalarındaki bir engelin de sürücüler ve yayalar olduğu görülmüştür. Öğrencilerin burada da insan faktörüne takıldığı görülmektedir. Görme engelli olma durumunu kişisel bir problem haline getirme durumu çalışmayı yaptığımız öğrencilerin çoğunda görülmesine de bazı öğrencilerde kendisini oldukça belli etmiştir. Buradan çıkarılabilecek en önemli sonuç görme engelli bireylerin kendileri gibi olan arkadaşlarıyla beraberken mutlu ve paylaşımcı olabilmeleridir. Bu da yine insanların görme engelli bireyleri yeteri kadar anlayamadıklarını göstermektedir. Bu kısımda verilebilecek bir örnek de görme engelli bireylerin eğitim sorunları ve gelecek kaygısı yaşamalarıdır. Bu konuda öğrencilerin bir kısmı görme engelli ortaokulu bittikten sonra görme engelli lisesi olmaması nedeniyle okulu bırakma düşüncesidir.

İnsan sosyal bir varlıksa toplumu oluşturan tüm bireyler yaşadıkları toplumda kendilerini ifade edebilmelidir. Nitekim yapılan çalışmadaki okul incelendiğinde görme engelli bireylerin rahatlıkla kendi ihtiyaçlarını karşılayabildikleri, tüm işlerini sorun yaşamadan yapabildikleri

görülmüştür. Bu bireylerin ihtiyaçlarının temelini toplum tarafından kabul edilmek, sosyalleşebilmek, anlayış ve gereken imkânların kendilerine sağlanması olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U., ve Şahbudak, M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar (Batman Merkez örneği), *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2). 1-14.
- Erişti, D. S. (2010). İlköğretim öğrencilerinin resimsel anlatımlarında popüler kültür algısı (Norveç çok kültürlü Fjell İlköğretim Okulu örneği). *İlköğretim Online*, 9, 884-897. Erişim adresi: <http://ilkogretim-online.org.tr>
- Güven, H., ve Dursun, Ö. (2018). *Ortaöğretim psikoloji ders kitabı* (s.115), Ankara. http://img.eba.gov.tr/270/36d/227/bcd/3cd/294/bed/b43/815/18c/b69/b4a/3c7/9a0/011/27_036d227bcd3cd294bedb4381518cb69b4a3c79a0011.pdf
- Karaca, S., Özaltın, G. (2009). Görme engelli ergenlerle yürütülen yapılandırılmış bir grup eğitiminin etkinliği. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 1(3), 3-14. <http://hemsirelik.maltepe.edu.tr/dergiler/cilt3sayi1/3-14.pdf>
- Koca, C. (2010). *Dünya Görme Engelliler Vakfı Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*, s.4 https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/9259/mod_resource/content/0/engelsiz%20Fehirplanlama%20raporu.pdf
- Özyürek, M. (1998). *Görme Engelliler*, Anadolu Üniversitesi, s.130. http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/79408/49985/unite09_g%C3%B6rme_engelliler.pdf
- TC. Başbakanlık Özurlüler İdaresi Başkanlığı. (2010). Yılı Faaliyet Raporu, Ankara. [http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/jBVT6+Ozurluler_Idaresi_2010FAA_LIYE TRAPORUSON_10_05_11.pdf](http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/jBVT6+Ozurluler_Idaresi_2010FAA_LIYE_TRAPORUSON_10_05_11.pdf)

